

HABİL QURBANOV

**MƏNİMSƏMƏ VƏ YA
İSRAFETMƏ ƏMƏLLƏRİLƏ
MÜBARİZƏNİN CİNAYƏT-HÜQUQİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

*AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu
Elmi Şurasının 14 fevral 2020-ci il tarixli
(1 sayılı protokol)
qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür.*

BAKI – 2020

Elmi redaktor   **Mirağa Cəfərquliyev**
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Rəyçilər   **Xanlar Ələkbərov**
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Nazim Tələt oğlu Əliyev
hüquq üzrə elmlər doktoru

Qurbanov Habil
Q85 Mənim səmə və ya israfetmə əməllərilə mübarizənin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri. Bakı, “Təhsil” nəşriyyatı, 2020, 184 səh.

Monoqrafiya özündə Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin mənim səmə və ya israfetmə əməllərini nəzərdə tutan cinayət hüquq normasının ümumi xarakteristikasını və təhlilini əks etdirir. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin növlərindən biri olan mənim səmə və israfetmə əməllərinin anlayışına, onların ağırlaşdırıcı və xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarına, həmin əməllərin tövsifi məsələlərinə əsərdə xüsusi diqqət yetirilir.

Monoqrafiya “Azərbaycan Respublikasının Cinayət hüququ” kursunu öyrənən tələbə və magistrələr, doktorantlar, hüquq fakültələrinin müəllimləri, habelə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ondan mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə mübarizə problemləri ilə maraqlanan geniş oxucu kütləsi də faydalana bilər.

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş.....	4
<i>I fəsil. Mənimsəmə və ya israfetmə əməllərilə mübarizədə cinayət qanunvericiliyinin inkişafı</i>	19
<i>II fəsil. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın anlayışı və cinayət tərkibinin hüquqi təhlili</i>	48
2.1. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin anlayışı.....	48
2.2. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayət tərkibinin hüquqi təhlili	61
<i>III fəsil. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın məsuliyyəti ağırlaşdıran halları</i>	89
3.1. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama	89
3.2. Təkrar talama.....	96
3.3. Qulluq mövqeyindən istifadə etməklə talama	111
3.4. Xeyli miqdarda ziyan vurmaqla talama.....	120
<i>IV fəsil. Xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarda talama</i>	128
4.1. Cinayət məəcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində nəzərdə tutulan talama əməllərinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi	128
4.2. Cinayət məəcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində nəzərdə tutulan əməllərin külli miqdarda törədilməsi.....	140
4.3. Cinayət məəcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində göstərilən əməllərin iki və ya daha artıq dəfə məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilməsi	146
<i>V fəsil. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə törədilən talamanın tövsifi məsələləri</i>	156
5.1. Cinayətin tövsifi anlayışı.....	156
5.2. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin tövsifi məsələləri	167
Nəticə.....	179

GİRİŞ

Cinayətkarlıqla mübarizə dövlətin və onun timsalında hüquq-mühafizə orqanlarının, ilk növbədə, daxili işlər və milli təhlükəsizlik xidməti strukturlarının ən mühüm funksional vəzifələrindən biridir. Cinayətkarlıqla mübarizə müxtəlif istiqamətlərdə aparılır və hər bir istiqamət özünəməxsus əlahiddə hüquqi məzmunla malikdir. Bu isə, hər şeydən əvvəl, cinayətlərin növündən, onların törədilməsi üsullarından və meydana çıxmış nəticələrin ağırlığından, eləcə də ictimai təhlükəliliyindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Məhz törədilmiş konkret cinayətin (cinayətlər qrupunun) növündən, törədilməsi şəraitindən, səbəb və nəticələrindən asılı olaraq onunla mübarizənin üsulu, metodu və görülməli olan profilaktiki tədbirlərin, habelə kriminoloji vasitə və fəndlərin dairəsi müəyyən edilir.

Dünya ölkələrinin cinayətkarlıqla mübarizə təcrübəsinin tarixi göstərir ki, inkişaf etmiş (hətta sosial-iqtisadi cəhətdən nisbətən zəif olan) dövlətlərdə şəxsiyyət və xüsusi mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə ciddi mübarizə hüquq-mühafizə orqanları üçün mühüm prioritet vəzifə olmuşdur. Əslində, əksər dövlətlərdə cinayətlərin növlərindən asılı olmayaraq, onlarla mübarizə həmişə eyni səviyyədə aparılmışdır və aparılmaqdadır. Bununla belə, şəxsiyyətin həyat və sağlamlığına qarşı edilən cinayətkar qəsdlər, eləcə də xüsusi mülkiyyətə zərər vurma və ya onu məhv etməyə yönələn ictimai təhlükəli əməllərə münasibətdə hər bir ölkə xüsusi mövqe nümayiş etdirmişdir. Bu isə, aşağıdakılarla izah oluna bilər.

Belə ki, şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərə münasibətdə inkişaf etmiş hüquqi dövlətlərdə, vətəndaş cəmiyyətlərində və xüsusilə də sosial dövlətlərdə insan-şəxsiyyət amili həmişə ön plana çəkilmişdir. Siyasi-fəlsəfi mənada sosial varlıq hesab olunan insanı həyatdan məhrum etmək, yaxud onun sağlamlığına və səhhətinə xəsərət yetirmək ən ağır cinayətlərdən biri

kimi qiymətləndirilir. Hüquq elmində belə bir müddəa aksiom səviyyəsinə qaldırılmışdır ki, bir fərd barəsində törədilmiş cinayət bütövlükdə cəmiyyətə qarşı yönəldilən ictimai təhlükəli əməldir. Məhz bu baxımdan belə əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizə həmişə öz ciddiliyi və barışmazlığı ilə diqqəti cəlb etmişdir.

O cümlədən, əməlin dövlət mülkiyyəti, yaxud vətəndaşların xüsusi mülkiyyəti əleyhinə törədilməsi fərqləndirilmirdi. Bu o deməkdir ki, ümumiyyətlə, mülkiyyət əleyhinə törədilən qəsdlər ən ciddi və təhlükəli cinayətlərdən biri hesab edilmişdir. Qeyd etmək zəruridir ki, bütün tarixi dövrlərdə olduğu kimi, müasir şəraitdə də dünya dinləri (yəhudilik, xristianlıq və islam) xüsusi mülkiyyəti müqəddəs yaşayış vasitəsi kimi qiymətləndirmiş və belə cinayətlərə yol verənlərin ciddi cəzalandırılmasını təbliğ və vəz etmişdir. Bu da səbəbsiz deyil, çünki insanı yaşayış vasitələri ilə təmin edən, onun varlığının ən ilkin qoruyucu həyatı mənbəyi olan xüsusi mülkiyyət olmadan insan yaşaya, yaxud mövcud ola bilməz. Bir sözlə, dünyanın monteist dinləri kimi, dünyanın əksər ölkələrinin hüquqşünaslıq elmi də mülkiyyəti hər bir fərdin sosial-iqtisadi və maddi varlığının əsası hesab etmişdir. Belə bir cəhəti də xüsusi olaraq vurğulamaq zəruridir ki, mülkiyyət əleyhinə törədilən qəsd eyni zamanda da bilavasitə şəxsiyyətin özünə qarşı yönələn və onu maddi məhrumiyyətlərə düşür edən təhlükəli əməldir. Belə ki, o, şəxsiyyətə böyük və bəzən ağır itkilərə səbəb olan sosial-iqtisadi ziyan vurur, mülkiyyətçinin iqtisadi planlarının alt-üst olması ilə nəticələnir. Ən faciəlisi isə odur ki, belə qəsdədən sonra mülkiyyətçi qəddini çox çətinliklə düzəldir, bəzi hallarda isə, ümumiyyətlə düzəldə bilmir, beləliklə də ağır sosial və maddi çətinliklər qarşısında aciz qalır.

Qeyd edilənlər alternativsiz olaraq sübut edir ki, mülkiyyət hər bir insan cəmiyyətinin varlığının iqtisadi əsasını təşkil edir. Özgəninkiləşdirilə bilməyən mülkiyyətçi olmaq hüququ isə

şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının gerçəkləşdirilməsinin vacib qarantıdır. Bu nemətin əhəmiyyəti o qədər böyükdür ki, beynəlxalq birlik onu əsas insan hüquq və azadlıqları sırasında təsbit etməyi zəruri hesab etmişdir. “İnsan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsi”nin 17-ci maddəsində deyilir: “Hər bir insan həm fərdi, həm də başqaları ilə birlikdə əmlaka malik olmaq hüququna malikdir. Heç kəs əsassız olaraq öz əmlakından məhrum edilə bilməz”. Bu beynəlxalq-hüquqi normaya tərəfdar çıxmış ölkəmizin qanunvericilik aktları ondan faydalanmağa və onu müdafiə etməyə üsünlük verərək, özünün milli-hüquqi dəyərlərindən birinə çevirmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (AR Konstitusiyası) 29-cu maddəsinə əsasən “hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Məhkəmənin qərarı olmadan heç kəs mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər”.

Cinayət qanunvericiliyinin inkişafının müasir mərhələsi Azərbaycan Respublikasında baş verən sosial-iqtisadi, elmi-mədəni və siyasi proseslər, habelə köklü dəyişikliklərlə birbaşa əlaqədardır. Bütün bu dəyişikliklər təkcə cinayət qanunvericiliyinin deyil, bütövlükdə ölkənin hüquq sisteminin və qanunvericilik sisteminin daha da təkmilləşdirilməsini zəruri etmiş amildir. Aparılan hüquqi islahatlar və məhkəmə islahatları (bu istiqamətdə tədbirlər bu gün də davam etdirilir) həmin prosesdə ən optimal tədbirlərdən biri hesab oluna bilər.

2000-ci il sentyabrın 1-dən Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsinin (AR CM) qüvvəyə minməsi ölkənin həyatında baş vermiş əsaslı dəyişikliklərin bariz göstəricilərindən biri idi. Cinayət qanununda hüquq ictimaiyyətini düşün-

məyə vadar edən prioritetlərin, dəyərlərin və yeni hüquqi anlayışların bütöv bir sistemi öz parlaq ifadəsini tapdı. Digər məcəllələrin də qəbulundan sonra bir-birinin ardınca onların komentariyalarının (elmi-praktiki şərhlərinin) işıqüzü görməsi yeni qanunvericilik aktlarının əhəmiyyətini əks etdirirdi. Həmin tədqiqatlar nəinki praktiki cəhətdən, həm də hüquqi biliklərin tədrisi baxımından mühüm hadisələr qismində dəyərləndirilə bilər.

Artıq qeyd edildiyi kimi, mülkiyyət hər bir sivil cəmiyyətdə insan varlığının əsas və başlıca mənbəyi, əsasıdır. Ona görə də mülkiyyət hüququnun mühafizəsi hər bir dövlətin daxili funksiyasının, onun fəaliyyətinin əvəzedilməz komponentlərindən biridir. XVII əsrdə yaşamış ingilis filosofu, levellər partiyasının rəhbəri və ideoloqu Con Lilbern yazırdı ki, dövlət gecə gözətçisidir. O, həm şəxsiyyəti, həm də mülkiyyəti qorumağa borcludur. Bu, dövlətin bilavasitə vəzifəsidir.

Dövlətlərin inkişafının tarixi təcrübəsi göstərir ki, siyasi sistemin dəyişməsi, ilk növbədə, iqtisadi sistemin yeni formasının təzahür etməsi ilə müşayiət olunur. Əslində, iqtisadi sığrayışlar ölkənin siyasi sistemini öz ardınca aparır. Çünki, siyasət iqtisadiyyatı deyil, iqtisadiyyat siyasəti müəyyən edir. Hər hansı yeni quruluşa keçid öz göstəricilərini, hər şeydən əvvəl, iqtisadi münasibətlərin məzmununun yeniləşməsində özünü büruzə verir. Yeni münasibətlərin təşəkkülünün isə ən çətin mərhələsi də məhz keçid dövrüdür. Azərbaycan bu mərhələni bir sıra ziddiyyətlər və siyasi proseslər istisna olmaqla, demək olar ki, uğurla başa vurdu. Problemlərə gəldikdə isə qeyd etmək zəruridir ki, bunlar inkişaf etməkdə olan hər bir dövlətə xas olmuşdur və indi də olmaqdadır. Məntiqi cəhətdən ifadə etsək, yalnız qızğın fəaliyyət olan cəmiyyətlərdə problemlər üzə çıxır və onların həlli yolları axtarılır. Bu isə sosial-iqtisadi və siyasi-mədəni inkişafın dəyişməz cəhətlərindən biridir.

Yeni iqtisadi və siyasi sistemin formalaşması nəinki sosial-iqtisadi, siyasi-hüquqi və elmi-mədəni tələtülmlərlə təzahür edir, mövcud dəyişikliklər, o cümlədən yeni quruluşun qanunauyğunluqları cəmiyyətin əxlaqında, mənəviyyatında və şüurun-da oyanmaların baş verməsilə müşayət olunur. Cəmiyyətin formalaşmış yeni münasibətlərə baxışları müxtəlif qavrama və mənimsəmə formalarında təzahür edir. Cəmiyyətin yeni inkişaf qanunauyğunluqlarına isə alışmaq, onun bəzən sərt, bəzən ağır və imtahanedici tələbləri ilə ayaqlaşmaq heç də asan olmur. Dövlətlərin, demək olar ki, hamısı belə tarixi şəraiti yaşamışdır. Azərbaycan Respublikasının sərbəst bazar iqtisadi münasibətlərinə qədəm qoyması və belə münasibətlərə adekvat reaksiyası ümumi təbii-tarixi proseslərin qanunauyğun bir hadisəsidir. Tərəqqiyə doğru hər bir tarixi pillə özlüyündə nə qədər mürəkəblilər və ziddiyyətlərlə müşayiət olunsada, həmişə inkişaf kimi qəbul edilmişdir. Lakin məlum bir aksiom da mövcuddur ki, hər bir tərəqqinin özündə müəyyən tənəzzülün simptomlarının olması labüddür. Bunu, tam mənası ilə mülkiyyətlə, onun mühafizəsi və müdafiəsi ilə, habelə mülkiyyətçinin hüquqlarının təminatı ilə bağlı məsələlərə də şamil etmək olar. Mülkiyyətlə əlaqədar mülahizələrimizi tamamlamazdan əvvəl diqqətimizi cəmiyyətin tarixi inkişafının bizim üçün xüsusi maraq doğuran bəzi məqamlarına yönəltməyi məqsədəuyğun sayırıq.

Məsələn, nə qədər ki, odlu silah ixtira edilməmişdi, onu gəzdirməkdən, saxlamaqdan, gizlətməkdən, satmaqdan, tətbiq etməkdən və s. danışmaq qeqri-mümkün idi. Hava gəmilərini qaçıran cinayətkarlar da məhz təyyarə ixtira edildikdən sonra meydana çıxdılar. Dünya hüquqşünaslığı XX əsrin 60-cı illərinə qədər kompüter informasiyası sahəsində cinayətləri tanımır-dı. Fikrimizcə, hüquq ictimaiyyəti üçün təəccüblü ola biləcək və xüsusi şərhə ehtiyac duyan elə bir məsələyə toxunmadıq.

İqtisadi sahədə cinayətlər Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə məhz müstəqilliyimizdən sonra daxil edilmişdir. Müstəqillik şirin nemətdir. Bu əvəzsiz neməti qorumaq üçün cəmiyyətin və dövlətin iqtisadi həyatında baş verən və verə bilən mənfi halların qarşısını qətiyyətlə almaq zərurəti yaranır. Məhz azad sahibkarlığın meydana gəlməsi cəmiyyətə özü qədər də kriminal elementlər gətirdi. Bunu bədbinliyimiz deyil, dərin təəssüf hissimiz kimi qəbul edirik. Çünki cəmiyyətin orta təbəqəsini formalaşdıran, iqtisadi stimullaşdırmaya təkan verən məhz azad sahibkarlıq fəaliyyətidir. Deməli, dövlətin və cəmiyyətin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri azad sahibkarlığı, ümumiyyətlə, iqtisadi inkişafı cinayətkar qəsdlərinə qorumaqdan ibarət olmalıdır. Bu, eyni zamanda da mülkiyyətin, mülkiyyətçinin və şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təminatı deməkdir.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər dövləti və cəmiyyəti daim müşayiət edən (neqativ aspektlərdə), ölkə iqtisadiyyatını zəiflətməyə yönələn, maddi dəyərləri ciddi təhlükə altına alan və ona böyük zərbə vuran ağır cinayətlərdir. Oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, dələduzluq və s. bu kimi ictimai təhlükəli əməllər həmişə özgə əmlakına qarşı yönəldilir, bununla da başqasının əmlak hüquqları zərər çəkir. Belə əməllərin törədilməsində əsas məqsəd tamahkarlıq, varlanmaq hərisliyi, cinayətkar yolla qazanc və ya mənfəət əldə etməkdir.

AR CM-nin “İqtisadi sahədə cinayətlər” adlanan IX bəlməsinin XXIII fəslində nəzərdə tutulan talama cinayətləri içərisində daha geniş yayılmış ictimai təhlükəli əməllərdən biri **mənimsəmə və ya israfetmə** cinayətidir. Həmin əməl AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulur. O, əgər ən qısa şəkildə desək, təqsirkarın ona etibar edilmiş özgə əmlakını talamasından ibarətdir.

1993-1998-ci illər ərzində iqtisadi cinayətlərin anlayışı və sistemində bir çox səbəblərlə şərtləşən mühüm dəyişikliklər baş verdi. Azərbaycan Respublikasına beynəlxalq iqtisadi maraqların artması ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu miqyasının genişlənməsi, müvafiq surətdə investorların axınının güclənməsi və s. ilə əlamətdar olmuşdur. Lakin dəyişikliklərə məruz qalan iqtisadi cinayətlərin ən başlıca səbəbi ondan ibarət idi ki, iqtisadi sistemin özündə əsaslı sıçrayışlar müşahidə olundu, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin özünün cinsi obyektində dəyişikliklər baş verdi.

Nəticədə əvvəlki iqtisadi orqanizm üçün səciyyəvi olan imperativ şaquli əlaqənin yerini əsasən müqavilə prinsiplərinə söykənən təsərrüfatçı subyektlər arasında üfqi əlaqə tutdu. Üfqi əlaqələr üçün inzibati-amirlik rejimini rədd etmək səciyyəvi idi. Bu isə, öz növbəsində, sərbəst bazar iqtisadi münasibətlərinin formalaşması gedişində ölkənin mülki qanunvericiliyinin kökündən təzələnməsini zəruri etmişdir.

Dövlət, bələdiyyə mülkiyyətinin, xüsusi və s. mülkiyyətin konstitusiyə prinsipləri əsasında qanunun bilavasitə mühafizəsi altına keçirilməsi mülkiyyətin müqəddəsliyini nümayiş etdirməklə yanaşı, onun hərtərəfli qorunmasını, iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətkarlıqla cinayət-hüquqi mübarizə aparılmasını, habelə bir sıra profilaktiki tədbirlərin görülməsini labüd və zəruri etmişdir.

AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş mənimsəmə və ya israfetmə əməlləri digər analoji cinayətlərlə müqayisədə özünün nisbi böyük ictimai təhlükəliliyi ilə seçilir. Bundan başqa, həmin əməllər nisbətən geniş yayılmışdır. Belə cinayətkar qəsdlər özgə əmlakı talamaqla təkcə ayrı-ayrı mülkiyyətçilərə, yaxud vətəndaşlara deyil, bütövlükdə sərbəst bazar iqtisadi münasibətlərinə, cəmiyyət üzvlərinin azad sahibkarlıq fəaliyyətinə zərər vurur. O, ölkədə

rüşvətxorluğun artmasına və korrupsiyanın “çiçəklənməsinə”, yeni-yeni vəzifəli şəxslərin cinayətkarlıq orbitinə daxil olmasına, “vəzifə satqınlarının” və mütəşəkkil cinayətkarlığın artmasına şərait yaradır.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətlərinin mövcudluğu (təəssüf ki, həm də artım dinamikası) ölkədəki mənəvi-psixoloji iqlimi zəhərləyir, cəmiyyət üzvlərində ədalətlik duyğularına dağıdıcı təsir göstərir, insanlarda sabaha və gələcəyə ümitsizlik yaradır. Mənimsəmə və ya israfetmə cəmiyyətdə həm də iqtisadiyyata və azad sahibkarlıq fəaliyyətinə münasibətdə bədbinlik hissələrini artırır, dövlət qulluğunu hörmətdən salır, dövlət aparatının nüfuzuna xələl gətirir və cəmiyyətin həyatında sosial gərginliyi artırır.

Bütün bunlar ölkənin iqtisadi cəhətdən inkişaf etməsi üçün formalaşmış münbit şəraitdə baş verir. Odur ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin ölkəyə və cəmiyyətə vurduğu maddi, mənəvi ziyanın miqyasının azaldılması üçün, ilk növbədə, belə cinayətkar qəsdlərlə cinayət-hüquqi mübarizə daha qətiyyətli tədbirlərin tətbiqi ilə aparılmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin haqqında söhbət gedən cinayətə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən norması əvvəlki cinayət qanunu (Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsi) ilə müqayisədə özünün tam bir sıra yeniliklərilə diqqəti cəlb edir. Buna AR CM-nin 179-cu maddəsində mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın anlayışına leqal tərifi verilməsini, ağırlaşdırıcı halların dairəsinin xeyli genişləndirilməsini, sanksiyaların sərtliyinin nisbi artırılmasını misal göstərmək olar. Ümumiyyətlə isə, cinayət məsuliyyətinin və cinayət cəzalarının differensiasiyası baxımından hazırda qüvvədə olan cinayət hüquq norması barəsində danışılan əməllərin kriminallaşdırılması istiqamətində irəli atılmış addımlardan biridir.

Qeyd edilən yenilikləri elmi-nəzəri cəhətdən təhlil etmək, qanun normasının mövqeyinə aydınlıq gətirmək günün vacib tələblərindən biri hesab olunur. Bu, bir həqiqətdir ki, müasir dövr bir çox ictimai təhlükəli əməllərin dekriminallaşdırılmasını zəruri edir, inkişaf etmiş Qərb ölkələrinin cinayət qanunvericiliyi ittihamedicini mövqeləri bəraətverici mövqelərlə əvəz etməyə üstünlük verir və xarici dövlətlərin cinayət qanunvericiliyi və məhkəmə təcrübəsində belə hesab olunur ki, cəza təyinində azadlıqdan məhrum etmə tədbirindən maksimum dərəcədə yan keçmək daha məqsədəuyğundur. Belə demokratik və humanist təklifə tərəfdar çıxmaq mümkün deyil. Ancaq cəmiyyətin maraqları baxımından zərərli olan əməlləri və onların subyektlərini cəzadan kənar qoymaq cinayətkarlıqla mübarizənin müsbət üsulu hesab edilə bilməz. Ona görə də, fikrimizcə, mübarizənin ən təqdirəlayiq üsullarından biri cinayət cəzasının tam əsaslı, qanuni və ədalətli olmasıdır.

AR CM-də nəzərdə tutulan mütərəqqi və humanist, demokratik prinsiplər cinayət hüquq yaradıcılığında, habelə qanunun tətbiqi praktikasında hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini də müəyyənləşdirir. Belə fəaliyyət ölkənin cinayət-hüquq siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, hər şeydən əvvəl, cinayətkarlıqla mübarizə taktikası və strategiyasının ana xəttini təşkil edir. Dövlətin hüquq siyasətinin başlıca istiqamətini təşkil edən cinayət-hüquq siyasətinin əsas istiqamətləri ölkədə təzahür edə bilən kriminogen vəziyyəti minimuma endirməkdən ibarətdir. Bununla yanaşı o, cəmiyyətin mənafeələrinə zidd olan cinayətkar elementləri kriminallaşdırmaqdan və cəmiyyətin sosial-iqtisadi, siyasi-hüquqi və elmi-mədəni inkişafı ilə əlaqədar olaraq yaranmaqda olan yeni-yeni cinayət növlərinin qarşısını almaqdan ibarətdir. Artıq qeyd edildiyi kimi, cəmiyyətin tərəqqisi, elmi-texniki inkişaf özü ilə bərabər sanki bu tərəqqi və inkişaf üçün buxova çev-

rilən tənəzzül elementləri də doğurur. Əsas məqsəd də məhz artıq mövcud olan cinayətkar elementləri aradan qaldırmaqdan və bununla yanaşı, eyni zamanda da yaranmaqda olan mənfi təzahürlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən cinayət hüquq norması formulə edilərkən və sonrakı illərdə cinayət qanunu praktikada tətbiq edilərkən qeyd olunan ümumi prinsiplərin tələbləri nəzərə alınmışdır? Qüvvədə olan AR CM-nin təhlil edilən normasının optimal parametrlərdə və qurulmasına nail olunmuşdurmu? Həmin normada müəyyən edilən cəzalar sanksiyaların qurulmasına dair elmi müddəalara cavab veririmi? Meydana çıxan bu suallar özünün elmi izahını və əsaslandırılmasını tələb edir. Bu da, öz növbəsində, meydana çıxan və düşündürücü məsələlərin bir çox istiqamətlərdə elmi-nəzəri tədqiqini zəruri və labüd edir.

Başqa sözlə, təşəkkül tapmış yeni sosial-iqtisadi və siyasi şərait, habelə cinayət qanunvericiliyinin hazırkı vəziyyəti qeyd olunan məsələlərin ətraflı və kompleks təhlilini zəruri etməyə bilməz. Cinayət qanunvericiliyinin mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən norması praktikada bəzən düzgün yozulmur ki, bu da həmin normanın tətbiqində müəyyən səhvlərə yol verilməsinə gətirib çıxarır. Təhlil edilən normanın cinayətin növlərinə görə qurulmuş sanksiyalarında xeyli dolaşlıq məqamları da mövcuddur. Cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran halları nəzərdə tutan tərkiblərin quruluşu məsuliyyətin differensiasiyasına dair təlimin (nəzəriyyənin) müddəaları ilə uyuşmur. Bütün qeyd edilən cəhətlər, meydana çıxan suallar öz elmi tədqiqini tələb edir. Bu monoqrafiyanın da mövzusu seçilərkən məhz göstərilən ziddiyyətli cəhətlərə aydınlıq gətirilməsi nəzərə alınmışdır. Tədqiqat əsəri üzərində işləyərkən müəllif öz qarşısına məqsəd və gerçəkləşdirilməyə möhtac olan bir sıra vəzifələr qoymuş-

dur. Məqsəd mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin doktrinal izahını verməkdən, təhlil edilən cinayətin ictimai təhlükəliliyinin normada inikas edilib-edilmədiyini müəyyənləşdirməkdən, AR CM-nin 179-cu maddəsi üzrə qurulmuş tərkiblərin, tərkibə dair alqoritmlərinin, qanunun norması üzrə qurulmuş sanksiyaların, sanksiyaların qurulmasına dair nəzəri müddəalara uyğun olmasına aydınlıq gətirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün müəllif öz qarşısına aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsini qoymuşdur:

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin tarixi-inkişaf mərhələlərinin və belə cinayətkar qəsdlərlə mübarizədə cinayət qanunvericiliyinin tarixi aspektlərinin nəzərdən keçirilməsi;

- talama əməllərinin, eləcə də bütövlükdə oğurluq cinayətlərinin sosial-siyasi və hüquqi təbiətinin, həmin əməllərin iqtisadi və mənəvi-psixoloji sferalarda səbəb olduğu ziyanlı nəticələrin araşdırılması, habelə belə nəticələrin meydana çıxmasının qarşısının alınmasına dair profilaktiki tədbirlərin dairəsinin müəyyənləşdirilməsi;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin dövlətdə və cəmiyyət həyatında azad sahibkarlıq fəaliyyəti münasibətlərinə, qanunun mühafizəsi altında olan bütün mülkiyyət formalarına vurduğu ciddi zərərin ağır nəticələrinin təhlil edilməsi;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin dövlət qulluğu sahəsində çalışan vəzifəli şəxslərin öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilməsi hallarının böyük ictimai təhlükəliliyinin tədqiq edilməsi;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin iqtisadi fəaliyyətin ayrı-ayrı sahələrinə, o cümlədən azad sahibkarlıq fəaliyyətinə mənfi təsirinin və bunun ağır sosial-iqti-

sadi, hüquqi nəticələrinin cəmiyyətə zidd təbiətinin aydınlaşdırılması;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət hüquq normasının təkmilləşdirilməsinə, cinayət qanununun praktikada düzgün tətbiqinə, bu əməllərin düzgün tövsifinə xidmət edən, elmi təhlillərdən irəli gələn yekun müddəalar əsasında təklif və tövsiyələrin verilməsi.

Qeyd edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsilə əlaqədar olaraq müəllif qarşıya qoyduğu məqsədə belə bir müddəanı da əlavə edir ki, monoqrafiyanın yazılması hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına onların praktiki fəaliyyətində kömək etməklə yanaşı, hüquq ictimaiyyətinin də tədqiq edilən cinayətlərlə mübarizənin üsul və vasitələri ilə bağlı maarifləndirilməsinə xidmət edir.

Monoqrafiya mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə sahəsində hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti üçün mühüm hüquqi əhəmiyyətə malik aşağıdakı bir sıra elmi-nəzəri və praktiki yenilikləri də özündə ehtiva edir:

1. Azərbaycan Respublikasında təhlili verilən cinayət əməlləri ilə tarixi istiqamətdə cinayət-hüquqi mübarizə praktikası tədqiq edilir. Bu qəbildən olan tədqiqat təhlil edilən əməllərlə müasir dövrdə aparılan cinayət-hüquqi mübarizənin real vəziyyətini düzgün dərk etməyə, ona obyektiv qiymət verməyə kömək edir;

2. Cinayət məsuliyyətini artıran tərkib əlaməti kimi cinayət qanununa daxil edilmiş "...əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən..." törədilən mənimsəmə və ya israfetmə məhkumların qanun qarşısında bərabərlik prinsipini pozduğu üçün onun qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyindən çıxarılması təklif olunur və bununla bağlı müəllifin mövqeyi əsaslandırılır;

3. Monoqrafiyada AR-in hazırda qüvvədə olan CM-nin 179-cu maddəsinə dair cinayət tərkibləri və onlarda müəyyən edilmiş sanksiyalar qurularkən yol verilmiş qüsurlar aşkar olunmuş və bunların aradan qaldırılması üzrə CM-nin 179-cu maddəsinin tam şəkildə yeni redaksiyada verilməsi təklif olunur. Monoqrafiyada CM-nin 179-cu maddəsinin təklif edilən yeni mətni öz əksini tapmışdır;

4. Tədqiqat əsərində AR CM-nin 179-cu maddəsinin tətbiqi praktikasını nəzərdən keçirilir, həmin qanun normasının tətbiqində, bu növdən olan cinayətkar əməllərin tövsiyində yol verilən səhvlər aşkar edilir və onların aradan qaldırılmasına yönələn təklif və tövsiyələr verilir. Müəllif əmin olduğunu bildirir ki, monoqrafiya mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərilə cinayət-hüquqi mübarizə ətrafında elmi-nəzəri bilikləri daha da dərinləşdirəcəkdir. Verilən təklif və tövsiyələr cinayət qanununun və onun tətbiqi praktikasının təkmilləşdirilməsinə yaxından kömək edəcəkdir. Bütövlükdə tədqiqat əsərindən doğan və formulə edilən müddəalar qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin bu sferadakı normalarının ədalətli tətbiqinə, vətəndaşlarda ədalət və humanizm hisslərinin formalaşmasına, Azərbaycan Respublikasında qanunçuluq rejiminin daha da möhkəmlənməsinə yardım edəcəkdir.

Yuxarıda göstərilənlərdən savayı, müəllif ölkənin hüquq ictimaiyyətinin diqqətinə aşağıdakı elmi müddəaların çatdırılmasını da məqsəduyğun hesab edir:

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərilə cinayət-hüquqi mübarizə sahəsində Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi və qanunvericiliyin müasir vəziyyətilə əlaqədar məsələlər. Nəzərə almaq zəruridir ki, müəyyən elmi-nəzəri və təcrübi sahədə tarixi inkişaf xüsusiyyətlərinin diqqət mərkəzində olması hazırkı dövrün perspektivlərini düzgün istiqamətdə qurmağa və gələcək tədbirlərin proqnozlaşdırılmasına müsbət təsir göstərir;

Mənimsəmə və ya israfetmə əməllərilə mübarizənin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin anlayışına leqal tərifin verilməsi, onu oxşar cinayətlərdən fərqləndirməyə və digər oğurluq əməlləri ilə müqayisə etməyə (müqayisəli təhlilə) əlverişli imkan yaradır. Məhz müqayisəli təhlillər prosesində oxşar cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi, habelə onların özünəməxsus spesifik cəhətlərinin aşkar edilməsi üçün elmi-nəzəri və praktiki zəmin yaranır;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin tərkib hissələrinin (cinayətin obyektinin, obyektiv cəhətinin, subyektinin və subyektiv cəhətinin) hüquqi təhlili hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının praktika fəaliyyətini xeyli asanlaşdırır, məhkəmənin daha əsaslandırılmış, qanuni və ədalətli qərar qəbul etməsinə kömək edir;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin tövsifedici əlamətlərinin təhlili əsasında bu kateqoriyadan olan cinayətlərlə cinayət-hüquqi mübarizənin yeni üsul və vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində tədqiq edilməli olan məsələlər bu gün də aktualdır. Həmin məsələlərin ətraflı tədqiqi bu əməllərlə mübarizənin ən müasir üsullarının axtarılması və onların tapılması yollarını xeyli asanlaşdırır, habelə görülməli olan profilaktiki tədbirlərin konkret dairəsini müəyyənləşdirir;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallarının hərtərəfli nəzərdən keçirilməsi əsasında cinayət qanununun müvafiq normasının sanksiyalarının yeni məzmununda qurulması ilə əlaqədar irəli sürülən konkret təklif və tövsiyələr cinayətkarlıqla mübarizə fəaliyyətində oxşar cinayətlərin də aşkar edilməsi işinə xidmət etməklə yanaşı, onların həm də fərqli spesifik cəhətlərini müəyyənləşdirməyə əlverişli şərait yaradır;

- mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin praktikada düzgün tövsif edilməsilə əlaqədar elmi-nəzəri və

praktiki problemlərin araşdırılması əsasında hüquq-mühafizə, eləcə də əlaqədar dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin əməli fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün perspektivli olan təklif və tövsiyələrin, yeni metodiki göstərişlərin işlənilib hazırlanması dövlətin hüquq siyasətinin, o cümlədən cinayət-hüquq siyasətinin başlıca istiqamətlərinin məzmununu təşkil edir.

Respublikanın geniş hüquq ictimaiyyətinə təqdim olunan bu monoqrafiya öz yenilikləri, elmi-nəzəri və praktiki müddəaları ilə cinayət hüquq elminə bir sıra töhfələr verməklə bərabər, şübhəsiz ki, bəzi qüsurlardan da tam azad hesab oluna bilməz. Elmi-nəzəri müddəaların təhlili, istintaq və məhkəmə praktikası materiallarının ümumiləşdirmələrinin öyrənilməsi bir daha sübut edir ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərilə cinayət-hüquqi mübarizəyə həsr edilmiş kompleks tədqiqatların aparılmasına hələ də böyük ehtiyac vardır. Bunu müasir sosial-iqtisadi və siyasi inkişaf zəruri edir. Ona görə də oxucuların diqqətinə çatdırılan bu monoqrafiyanı həmin istiqamətdə atılmış ilk addımlardan biri hesab etmək olar. Elə bu səbəbdən də onu mümkün qüsursuz təsəvvür etmək çətindir. İfadə olunanlarla əlaqədar hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının və geniş oxucu kütləsinin bu monoqrafik əsərə obyektiv və ədalətli yanaşacağına müəllif dərindən ümid edir və bütün oxucularına haqlı iradlarına görə qabaqcadan öz minnətdarlığını bildirir. Müəllif bir daha əmin olduğunu bildirir ki, Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin daha da təkmilləşdirilməsi, habelə dünya ölkələrinin cinayət qanunvericiliyinin tədqiq edilən cinayətlərlə bağlı müsbət təcrübəsinin öyrənilməsi əsasında mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə həsr edilmiş sanballı və dolğun məzmunlu tədqiqat əsərləri yazılacaqdır.

I F Ə S İ L

MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ ƏMƏLLƏRİLƏ MÜBARİZƏDƏ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİNİN İNKİŞAFI

Elm fədailərinin böyük həyat təcrübəsinə söykənən sözlərinə görə, tarix salnaməsini o şəxs yazır ki, hazırkı dövr onun üçün əhəmiyyətlidir. Hər bir bilik sahəsi öz təbiəti etibarilə tarixi xarakter daşıyır və insanların hər cür fəaliyyəti qaçılmaz surətdə əvvəlki nəsillərin təcrübəsinə əsaslanır. Müxtəlif dövrlərin ideologiyaları (o cümlədən hüquqi ideologiya), müxtəlif dünyagörüşləri, hər şeydən əvvəl, tarixin müxtəlif, rəngarəng şəkildə başa düşülməsi deməkdir.

Hüquqşünas-alimlərin yaradıcılığı, habelə bir hüquqşünas-tədqiqatçının hüquqi fəaliyyəti özünün əsas və spesifik cəhətləri etibarilə zaman və məkan çərçivəsində müəyyən edilir. Tarixi dövrü və müvafiq ölkədə onun özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətlərini başa düşmədən hər hansı bir hadisənin mahiyyətini dərk etmək, yaxud rəngarəng çalarların qavramaq və ya ətraflı mənimsəmək mümkün deyil. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri də sosial bir bəla kimi bu cəhətdən istisnalıq təşkil etmir və edə də bilməz. Yuxarıda qeyd edilənlərə istinadən belə nəticəyə gəlmək olar ki, müəyyən məkanın xüsusiyyətlərini, müvafiq ölkənin və cəmiyyətin həyatında mövcud olan kriminogen şəraiti və nəhayət, cinayətkarlığın vəziyyətini ətraflı bilmədən hər hansı növ cinayətlə, o cümlədən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama ilə əlaqədar cinayət-hüquqi məsələləri təhlil etmək istənilən nəticəni verə bilməz.

Tarixi bir faktdır ki, ümumi tariximiz kimi, hüquq tariximiz də, o cümlədən Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi də 70 ildən artıq SSRİ adlı nəhəng bir imperiyanın tarixinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi olmuşdur. Odur ki, cinayət-hüquqi məsələlərin təhlil və tədqiqini həmin tarixi dövrdən təcrid edilmiş halda nəzərdən keçirmək mümkün deyil. Digər tərəfdən, tarixə nəzər müasir dövrün hadisə və proseslərini daha dərinlən araşdırmağı labüd və zəruri edir.

Rusiyada 1917-ci ilin oktyabrında baş vermiş dövlət çevrilişi köhnə - 300 illik monarxiyanı, burjua-mülkədar dövlətini və hüququnu devirməklə dünyada ilk “sosialist dövləti və hüququnun” yaradıldığını bəyan etdi. Əslində isə bu, imperiyanın tamamilə yeni formada (məzmun isə olduğu kimi qorunub saxlanmışdı) davamı idi. Oktyabr dövlət çevrilişindən dərhal sonra sovet sosialist hüququnun, o cümlədən sovet cinayət hüququnun yarandığı elan olundu. Sovet sosialist hüququnu həmin dövrdə proletar hüququ, yaxud “proletariat diktaturasının hüququ” da adlandırırdılar.

Rusiyada sovet hakimiyyətinin lap ilk günlərində bolşeviklər partiyasının fəallarından biri, sonradan onun liderinə çevrilən, zaman keçdikcə “xalqın atası” kimi məşhurlaşan İ.V.Stalin (Cuğaşvili) böyük bir şəstlə deyirdi: “Yeni hakimiyyət inqilabi qaydadan ibarət olan yeni qanunçuluq, yeni qayda yaradır”¹. Doğrudur, inqilab yeni qayda – proletariat diktaturası qaydası yaratmışdı. Lakin həmin qayda insana, vətəndaşa deyil, ilk növbədə, dövlətə və onun başında duran bolşeviklər partiyasına xidmət edirdi. Bolşeviklər partiyasının siyasi nüfuzu elə bir səviyyəyə qaldırılmışdır ki, sovet hökumətinin qəbul etdiyi qərar və sərəncamlar, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin

---

¹ Сталин В.И. Вопросы ленинизма. М., 1954, с. 611

təsdiq etdiyi qanunlar deyil, kommunist partiyasının qərarları və müxtəlif məzmunlu direktivləri qanun şəklini almışdır. Bolşeviklər partiyası və onun bir sıra üzdənirəq xadimləri, digər siyasi fəalları məhz həmin qərar və direktivlərin tələblərinə dönmədən əməl olunmasını “yeni qanunçuluq” kimi qələmə verirdilər.

Keçmiş sovet cinayət hüququ burjua cinayət hüququnun dağıntıları üzərində yaradıldı. O, dərhal da özünün burjua cinayət hüququndan köklü surətdə fərqlənən prinsipial müddələrinə irəli sürdü. Tez bir zamanda cinayətin və cinayətkarlığın “kapitalizmin qalığı, yetirməsi” olduğu bəyan edildi. Bu, o zamanlı cinayət hüququ elminə sarsıdıcı zərbə endirmək demək idi. Əsrlər boyu formalaşmış və tarixin əzablı sınaqların keçmiş cinayət hüququ elminə vurulan zərbə öz miqyasına görə həmin tarixi dövrün, eyni zamanda da bütövlükdə hüquq elminə, hüquqşünaslığına vurulan öldürücü zərbə idi. “Proletar diktaturasının hüququ” şüarı altında hüququn bütün digər sahələri kimi, cinayət hüququ da bayağılaşdırılırdı. O, kommunist ideologiyasının tələb və göstərişləri əsasında formalaşdırılmaqla, tamamilə yeni – sosialist məzmunlu sahəvi hüquqa çevrilməli idi. Ona görə də burjua cinayət hüququnun hətta ən demokratik prinsipləri sosialist cəmiyyətində və dövlətində mənimsənilə bilmədi. Bir sözlə, burjua cinayət hüququnun varisliyi yaranmış yeni iqtisadi-siyasi quruluşda qəbul edilməməli idi.

Sovet hakimiyyətinin varlığının ilk aylarında inqilabi hökumət özündə cinayət hüquq normalarını ehtiva edən çoxsaylı dekretlər qəbul etdi. Dekretlərdə əks olunan həmin normaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

1. Köhnə burjua dövlət aparatını məhv edən sovet hakimiyyəti burjua-mülkədar məhkəməsini yeni proletar məhkəməsi ilə, sosialist ədalət mühakiməsi (mühakimə icraatı) ilə

əvəz etməli, sovet məhkəmələrinin təşkili və fəaliyyət prinsiplərini müəyyənləşdirməli idi.

2. Sovet dövləti əleyhinə törədilən cinayətkar qəsdlərlə mübarizədə özündə kəskin, sərt və amansız represiyanı ehtiva edən dekretlər verilməli idi.

3. Sovet Rusiyasının sosialistcəsinə yenidən qurulmasına dair tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün hakimiyyət çoxsaylı dekretlər verməli və eyni zamanda da onların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində ən zəruri tədbirlər görməli idi.

4. Ölkədə həyata keçirilən bütün tədbirlərin ciddi uçotu (statistik cəhətdən) aparılmalı idi.

Həmin dövrdə uçot və nəzarətin düzgün təşkil edilməsinə sovet hökuməti tərəfindən son dərəcə ciddi diqqət yetirilirdi. Şübhəsiz ki, belə diqqət vətəndaşların deyil, partiyanın mənafeləri naminə həyata keçirilirdi. Bu da, öz növbəsində, partiya qərarlarının yerinə yetirilməsində möhkəm nəzarət mexanizminə nail olunmasını təmin etməli idi. Məsələ burasındadır ki, uçot və nəzarətin həyata keçirilməsinin təmin edilməsində hüquqi qanunlardan (əslində, sovet dövlətinin ilk dövrlərində qanunların hüquqiliyi haqqında danışmaq çox çətinidir) daha çox kommunist partiyasının rəhbər qərarlarına üstünlük verilirdi. O zamankı dövrdə kəndli də, fəhlə də, ziyalı da qanunlarla müqayisədə partiyanın qərarlarından və siyasi göstərişlərindən daha çox qorxur və vahiməyə düşürdülər. Hətta uçot və nəzarət tədbirləri prosesində də sovet dövlətinin rəhbər qüvvəsi olan kommunist partiyası ön cərgədə olmalı idi. Sosializmi yalnız bu yolla qorumaq mümkün idi. Təsadüfi deyildir ki, dünyada ilk sosialist dövlətinin banisi V.İ.Lenin (Ulyanov) yazırdı: “Uçotsuz sosializm yoxdur”². Ona görə də proletar

---

² Ленин В.И. Соч., т.12, с. 40

dövlətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də dövlət əmlakının oğurluğu ilə amansız mübarizə və bu mübarizənin nəticələrinin son dərəcə ciddi uçotunun aparılmasından ibarət idi.

Məlumdur ki, inqilabi hökumət öz mövcudluğunun ilk günlərindən proletar dövlətinin qayda-qanunları ilə yaşaya bilməyənləri, mövcud quruluşun sərt rejimi ilə barışmaq istəməyənləri və ümumiyyətlə, proletariat diktaturasının üsul-idarəsini qəbul etməyənləri əksinqilabçı damğası altında mühakimə edirdi. Bütün ictimai proseslərə belə, siyasi don geyindirən proletariat diktaturası yalnız törətdiyi əmələ görə ədalət mühakiməsi qarşısında qeyri-hüquqi əməlinə görə cavab verməli olan möhtəkirləri, talançıları, soyğunçuları, quldurları və adi oğruları inqilabın düşməni elan edirdi. O vaxt heç kəsin təsəvvürünə gəlməzdi ki, ictimai təhlükəli əməli siyasi təxribat kimi qiymətləndirən imperiya 70 ildən sonra rüsvayçı şəkildə süqut edəcək. Proletariat diktaturasının başda V.İ.Lenin olmaqla böyük sosial fenomenlərdən biri sayılan hüquqa endirdiyi ağır zərbə XX əsrin 90-cı illərində imperiyanın öz başına enəcəkdir. Keçmiş sovet dövlətində müqəddəs hesab edilməsə də, lakin insan varlığından qat-qat yüksək qiymətləndirilən dövlət əmlakı (qeyd etmək zəruridirki, ictimai əmlakın və ya dövlət əmlakının xüsusilə külli miqdarda oğurluğuna görə ölüm cəzası dünya dövlətləri içərisində ancaq keçmiş SSRİ-nin cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulurdu) əleyhinə olan cinayətlərin xeyli hissəsi qanunun analogiyası qaydasında tətbiq edilmişdir. İctimai sosialist əmlakının oğurluğu halları ilə mübarizənin gücləndirilməsi haqqında Ümumrusiya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin (ÜRMİK) “İnqilabi tribunallar haqqında” 12 aprel 1919-cu il tarixli dekretində də birbaşa göstəriş nəzərdə tutulurdu³. URMİK-in “hərbi vəziyyət elan edilmiş

---

³ СУ РСФСР, 1919, №13

yerlərdə ümumi məhkəmə aidiyyətindən istisnalar haqqında” 20 iyun 1919-cu il tarixli dekreti ilə Ümumrusiya Fövqəladə Komissiyası orqanları üzərinə əksinqilabi cinayətlərlə yanaşı quldurluq, silahlı soyğunçuluq, dövlət və kooperativ anbarlarından və mağazalardan sosialist əmlakını oğurlamaq cinayətləri ilə amansız mübarizə aparmaq vəzifəsi qoyulurdu⁴.

Həmin dövrün mühüm qanunvericilik aktlarından biri olan ÜRMİK-in 26 noyabr 1919-cu il tarixli dekreti ilə təsdiq edilmiş inqilabi tribunallar haqqında Əsasnamə idi. Bu dekret qulluq üzrə etibar edilmiş əmlakın hərbi qulluqçular tərəfindən mənimsənilməsi, israf edilməsi və ya tələf edilməsi barədə işlərin istintaqını və onlara baxılmasını hərbi tribunalların səlahiyyətinə görə (sonralar mülki vətəndaşlar da eyni əməllərə görə) həmin maddə ilə cəzalandırılır və belə işlərə hərbi tribunallar tərəfindən baxılırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, bu halın özü də keçmiş sovet cinayət qanunvericiliyinin yol verdiyi kobud səhvlərdən biri idi.

1919-cu il dekabrın 12-də verilmiş “Rəhbər başlanğıclar” proletariat diktaturasının birinci iki ili üçün məhkəmə-tribunal praktikasının bir növ ümumiləşdirilmiş aktı idi. Bu sənəd həm də məhkəmələr üçün öz təcrübələrini artırmaq və təkmilləşdirmək baxımından o dövr hüquqşünasları tərəfindən təlimat kimi qiymətləndirilirdi.

“Rəhbər başlanğıclar” sosialist cinayət hüququnun inkişafının mühüm tarixi mərhələsi qismində dəyərləndirilirdi. Məhz həmin normativ-hüquqi aktın qəbul edilməsi köhnə hesab edilən burjua cinayət hüququnun inqilabi yolla yararsızlaşdırılması (bütünlüklə rədd olunması) və Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının (RSFSR) 1922-ci il Cinayət Mə-

---

⁴ СУ РСФСР, 1919, №53

cəlləsinin tərtib edilməsinin əsasını qoydu. RSFSR-in 1922-ci il CM-i işlənilib hazırlanarkən məhz “Rəhbər başlanğıcların” müddəaları əsas kimi götürülmüşdür.

Haqqında söhbət gedən dövrdə mənimsəmə və israfetmə əməlləri ilə mübarizədə Əmək və Müdafiə Şurasının rolu daha böyük olmuşdur. Əmək və Müdafiə Şurasının yerli orqanlarından iki ayda bir dəfə mütləq dürüst və ətraflı hesabat alınmalı idi. Neçə idarə, müəssisə və təşkilatdan hesabatın alınmasının dəqiq uçotu aparılırdı. Hesabatdən ibarət məlumatlarda yekun göstəricilər verilir, mənimsəmə və israfetmə əməlləri ilə mübarizə gedişində konkret olaraq hansı tədbirlərin tətbiq edilməsinə dair görülmüş işlərin şərhə əks olunurdu. Anbarlarda, digər saxlanma yerlərində toplanmış əmlakın mənimsəmə, israfetmə və ya digər yolla talan edilməsilə bağlı oğurlanmasına o dövrdə fəhlə-kəndli hökuməti əleyhinə törədilən pozuculuq (təxribat) fəaliyyətinin formalarından biri qismində baxılırdı.

Hələ 1919-cu ilin başlanğıcında sovet cinayət hüququnun Xüsusi hissəsinin inkişafı istiqamətində son dərəcə əhəmiyyətli sayılan ilk dekretlər verilmişdi. Məhz həmin tarixi dövrdə sosialist cinayət hüququnun formalaşdırılması prosesinin başlandığı təsəvvür edilir. Məhz həmin vaxt cinayət hüququnun proletariət diktaturasının siyasi təbiətinə uyğun olan müddə və ilk prinsipləri yaradılmışdır. 1919-cu ilin başlanğıcına doğru RSFSR cinayət qanunvericiliyinin “Xüsusi hissəsi” iki bölmədən ibarət olmaqla sistemləşdirilmişdir. Cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin VI fəslə əmlak əleyhinə olan cinayətlərə həsr edilmişdi.

Keçmiş sovet cinayət hüququ tarixində müttəfiq respublikaların 1922-1923-cü illərdə, xüsusilə də RSFSR-in 1922-ci ildə qəbul edilmiş cinayət məəcəllələrinin mühüm rolu olmuşdur. RSFSR-in 1922-ci il Cinayət Məcəlləsinin qəbulu ilə

sovet sosialist cinayət hüququ quruculuğu, demək olar ki, başa çatmışdır⁵.

Həmin dövrdə sosialist mülkiyyətinə məxsus olan əmlakın mənimsənilməsi və ya israf edilməsi əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizənin gücləndirilməsinə yönələn normativ-hüquqi aktların biri RSFSR Xalq Ədliyyə Komissarlığının 26 fevral 1921-ci il tarixli “Vəzifəli şəxslərin ərzaqlarla iş zamanı törətdikləri cinayətlərə görə məsuliyyətinin gücləndirilməsi haqqında” qərar olmuşdur⁶. Qərar da deyilirdi ki, özünü cinayət yolu ilə təchiz etmə ilə məşğul olan, xalqa məxsus olan malların – ərzaq məhsullarının oğurlanmasına yol verən şəxslərlə ən şiddətli, təcili və amansız mübarizə aparmaq lazımdır. Vəzifəli şəxslər tərəfindən xalq malının oğurlanması, habelə bu növ oğurluqlara yardım göstərilməsi həmin dövrdə nisbətən geniş yayılmışdı və belə əməllər sosialist dövlətinin varlığı, iqtisadi qüdrəti üçün böyük təhlükə yaradırdı.

Mənimsəmə və israf etmə yolu ilə oğurluq əməllərilə cinayət-hüquqi mübarizə ÜRMİK və RSFSR Xalq Komissarları Sovetinin (XKS) “dövlət anbarlarından oğurluqlarla və belə oğurluqlara kömək edən vəzifəli şəxslərin vəzifə cinayətləri ilə mübarizə tədbirləri haqqında” 1 iyun 1921-ci il tarixli dekretinin də az əhəmiyyəti olmamışdır⁷. Dekretin giriş hissəsində deyilirdi ki, bu dekret dövlət anbarlarından edilən oğurluqların artmasının qarşısının alınması məqsədilə və öz mövqeyinə görə belə növ oğurluqlara yardım göstərən şəxslərin vəzifə cinayətlərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün verilmişdir. Həmin dekretlə mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə törədilən oğurlu-

---

⁵ *Вак.*: История советского уголовного права (1917-1947 г.) М., 1948, с. 239

⁶ СУ РСФСР, 1921, №20

⁷ СУ РСФСР, 1921, №49

ğa görə təqsirkarları ciddi surətdə təcrid etməklə onlar üçün üç ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilmişdir. Törədilmiş əməldə cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallar mövcud olduqda, oğurluq dəfələrlə törədildikdə, kütləvi xarakter daşdıqda, təqsirkar məsul vəzifə tutan şəxs (vəzifəli şəxs) olduqda ən yüksək cəza tədbiri – güllələnmə cəzası tətbiq edilirdi.

Dekretin məzmunundan göründüyü kimi, törədilmiş oğurluqla bağlı subyektə münasibət təəccüb doğurur. Belə ki, haqqında söhbət gedən məsuliyyəti ağırlaşdıran hallara görə cəzanın, yəni sanksiyanın sərtləşdirilməsi, ilk növbədə, vəzifəli şəxslərə aid olunurdu. Dekretə eyni əməllərin adı, yəni vəzifəsi olmayan şəxslərin törətdikləri halda, onların cəzasının ağırlaşdırılması barədə danışılmaz. Kommunist ideologiyasının tüğyan etdiyi bir şəraitdə cəmiyyətin aşkar surətdə təbəqələşdirilməsi (fəhlə sinfi, kəndli sinfi, ziyalılar təbəqəsi) insan, vətəndaş hüquqlarının kobudcasına pozulması demək idi. Bunu burjua cinayət hüququ haqqında söyləmək olmur. Burjua cinayət hüququ cəmiyyətin təbəqələrə bölgüsünü tanımadığına görə, cinayət cəzalarının təyinində də təqsirkarlar arasında (bu adı fəhlədir, müəllimdir, mühəndisdir, yaxud həkimdir) heç bir fərq qoymurdu. Bu, yalnız sovet sosialist cinayət hüququnun təbiətinə xas idi və onun varlığının bütün dövrlərində öz mövcudluğunu qoruyub saxlayırdı.

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda adıçəkilən dekretin həmin dövrdə müəyyən əhəmiyyəti də olmuşdur. Yeni İqtisadi Siyasət (NEP) şəraitində dövlət anbarlarından sənaye və ərzaq məhsullarının oğurluğu hesabına bəzi şəxslər arasında xüsusi (şəxsi) kapitalı inkişaf etdirmək səylərinə təsadüf olunurdu. Həmin tarixi dövrün kriminal hadisələrini xarakterizə etmiş A.A.Piontkovski və V.D.Menşakin yazırdı ki, "...belə səylərin qarşısının alınması vacib idi və bu, sosializmin

iqtisadi-siyasi təbiətindən doğurdu. Belə oğurluqlarla mübarizənin gücləndirilməsi xüsusi kapital yığımina meyl edən şəxslər tərəfindən törədilən müxtəlif cinayətkar sui-istifadələrlə də mübarizənin gücləndirilməsi demək idi”⁸.

Yuxarıda təhlili verilən aktlara əsasən bütün növdən olan oğurluqlarla mübarizənin gücləndirilməsinə yönəldilmiş və Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra həmin aktlarla ehtiva olunmuş normalar respublikada mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə mübarizə sahəsində hüquqi bazanın yaradılması rolunu oynamışdır. Azərbaycan sovet hakimiyyətinin qurulmasının lap ilk günlərindən mülkiyyət əleyhinə yönələn cinayətkar qəsdlərlə mübarizəyə dair xüsusi normativ-hüquqi aktlar (əlbəttə ki, Moskvanın göstərişi və bilavasitə iştirakı əsasında) dərc edilməyə başlamışdı. Sözsüz ki, həmin aktların cinayət-hüquqi məzmunu qabaqcadan mərkəz tərəfindən işlənilib hazırlanır və sonradan lazımı tövsiyələrlə müttəfiq respublikaya göndərilirdi. Bu, bütün digər müttəfiq respublikalara münasibətdə də eyni xarakterə malik idi. Ona görə də Azərbaycan istisnalıq təşkil edə bilməzdi.

Respublikada sənaye və ya ərzaq mallarının dövlət anbarlarından və digər saxlanma yerlərindən oğurlanmasına qarşı mübarizəyə daha ciddi yanaşılması diqqəti xüsusilə cəlb edirdi. Məsələn, Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının 31 avqust 1921-ci il tarixli “Malların anbarlarda və yollarda oğurlanmasının qarşısını almaq tədbirləri haqqında” Əmrində göstərilirdi ki, yükləri oğurlamaqda təqsiri olan şəxslərin işləri onların barəsində güllələnməyədək ciddi cəza tətbiq edilməsi üçün inqilabi tribunallara veriləcəkdir⁹.

---

⁸ Пионтовский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть, т.1. Б., 1955, с. 349

⁹ СУ Азербайджанской ССР, 1921, №8, статья 282

Əmrdə yolların xüsusi olaraq vurğulanması heç də təsadüfi sayıla bilməz. Məlumdur ki, həmin dövrdə Azərbaycandan Rusiyaya təkcə neft və neft məhsulları deyil, digər sənaye və ərzaq (xüsusilə də balıq, kürü, meyvə, tərəvəz məhsulları və s.) məhsulları da göndərilirdi. Məntiq və nəticə bundan ibarətdir ki, Moskva o dövrdə məhz Azərbaycanın nəqliyyat yollarında törədilən oğurluqlara görə müdhiş cəza – ölüm cəzasını müttəfiq respublikaya zorla qəbul etdirmişdi.

O dövrdə respublikanın hərbi-inqilabi məhkəmələri qüvvədə olan dekretləri və inqilabi hüquq düşüncəsini (kommunist ideologiyasında-proletariat diktaturasının hüquq düşüncəsini) rəhbər tutaraq xalq malını talan və qarət edənlərə qarşı qətiyyətli mübarizə aparır, dövlət əmlakını mənimsəyənlər barəsində ən ağır, sərt və şiddətli cəza tədbirlərini tətbiq edirdilər. Məsələn, Bakı Quberniya İnqilabi Tribunalı 1921-ci il sentyabrın 17-də S.Saturov, İ.Knyazov, A.Akopov və başqalarının “Neft Komitəsinin anbarlarından xalq malını oğurladıqlarına görə”, onların hər birini 20 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir¹⁰. Əgər bir qədər yaxından diqqət yetirilərsə, məhkum olunanlardan biri yəhudi, digəri, rus, üçüncüsü isə ermənidir. Güman etmək olar ki, məhkum olunanlar arasında azərbaycanlı olsaydı, yəqin ki, o, güllələnmə cəzasına məhkum edilərdi. Hər halda bizim ehtimalımız belədir. Çünki Rusiya hakim dairələrinin azərbaycanlılara laqeyd münasibəti bütün tarixi dövrlərdə özünü göstərmişdir.

Xalq malını oğurlamağa, sənədləri saxtalaşdırmağa, qulluq mövqeyindən şəxsi məqsədlərlə istifadə etməyə görə Lənkəran qəzası səhiyyə şöbəsinin müdiri A.F.Mixaylov-Stankeviç Azərbaycan SSR Bakı Quberniya İnqilabi Tribunalının 10 iyun 1921-ci il tarixli hökmü ilə ən ağır cəzaya – güllələnmə cəzasına məhkum edilməklə cəzalandırılmışdır¹¹.

¹⁰ Azərbaycan SSR OİMDA, f.169, siyahı 1, iş №419

¹¹ Azərbaycan SSR OİMDA, f.169, siyahı 1, iş №425

Həmin dövrün məhkəmə təcrübəsinin materiallarından aydın olur ki, sosialist əmlakının hərbi qulluqçular tərəfindən oğurlanması cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallardan biri kimi qiymətləndirilirdi. Məsələn, Qafqaz cəbhəsi XI Ordunun hərbi İnkilabi Şurası yanında İnkilabi Hərbi Tribunal 28 oktyabr 1920-ci il tarixdə dövlət vəsaitini, pulları oğurlayıb qaçan əsgərlərdən eskadron komandiri Şapoşnikovun işinə baxaraq onun qanundan kənar elan olunması və tutulub saxlanılan kimi dərhal güllələnməsi barədə hökm çıxarmışdır. Hökmün icra edilib-edilməməsi haqqında dəqiq məlumat olmasa da, belə bir ağır cəzanın məhz oğurluq əməlinə görə təyin edilməsi o dövrün ictimaiyyəti arasında da narazılıqla qarşılanmışdır¹².

Baş İnkilabi Tribunal 1922-ci il iyulun 11-də Azərbaycan SSR Xalq Ərzaq Komissarlığının baş mühasibi A.Sultanovun və həmin komissarlığın maliyyə-hesablama idarəsi rəisinin köməkçisi M.Quliyevin xalq malını mənimsədiyinə görə başlanmış cinayət işinə baxmışdır. Məlum olmuşdur ki, A.Sultanov baş mühasib vəzifəsində işlədiyi müddət ərzində saxta sənədlər tərtib etmək yolu ilə bir dəstə şəxslə əlbir olaraq sosialist əmlakını mütəmadi surətdə mənimsəmişdir. Məhkəmə bu əməlin əhəlinin ümumi ehtiyac içərisində yaşadığı bir vaxtda və şəraitdə törədildiyini nəzərə alaraq, onu ən ağır cəzaya – güllələnmə cəzasına məhkum etmişdir¹³.

Yuxarıda istinad edilən dekretlərin, qərarların və digər normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsini, habelə məhkəmə təcrübəsini ölkənin ilk Cinayət Məcəlləsinin mülkiyyət əleyhinə olan müvafiq cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan normalarının tərtib olunması üçün hazırlıq mərhələsi

---

¹² “Kommunist” qəzeti, 1921, 29 mart, №72

¹³ Azərbaycan SSR OİMDA, f.169, siyahı 1, iş №547

kimi qiymətləndirmək qəbul olunmuşdur. Respublika hökumətinin III Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayına bununla bağlı hesabatında göstərilirdi ki, Azərbaycan SSR-in Xalq Ədliyyə Komissarlığı hesabat dövründə əsasən Cinayət Məcəlləsi layihəsinin hazırlanması ilə məşğul olmuşdur¹⁴.

Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin (Azərbaycan SSR MİK) 1922-ci il dekabrın 7-də keçirilmiş üçüncü sessiyasında Azərbaycan SSR-in birinci Cinayət Məcəlləsi qəbul edildi. 1923-cü il fevralın 1-dən qüvvəyə minən həmin Məcəllənin qəbulu ilə özgə mülkiyyəti əleyhinə yönəldilmiş cinayətkar qəsdlərlə mübarizə aparılmasına dair qanunvericiliyin inkişafının ikinci mərhələsi başlanmışdır. Həmin dövr faktiki olaraq Azərbaycan SSR-in 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin qəbuluna və qüvvəyə minməsinədək olan böyük tarixi bir dövrü əhatə etmişdir.

Azərbaycan SSR-in 1923-cü il Cinayət Məcəlləsi iki hissədən – Ümumi və Xüsusi hissədən, bu hissələri əhatə edən səkkiz fəsildən ibarət idi. Həmin Məcəllənin IV fəsli “Əmlak cinayətləri” adlanırdı. Bu fəslə həm sosialist (dövlət) mülkiyyəti, həm də vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə olan bütün cinayətkar qəsdlərə görə cinayət məsuliyyəti və müvafiq cəzalar müəyyən edən normalar (maddələr) daxil edilmişdi.

Azərbaycan SSR-in 1923-cü il Cinayət Məcəlləsinin əmlakın gizli oğurluğundan (talama) bəhs edən 180-ci maddəsi 8 bənddən ibarət idi. Həmin bəndlər aşağıdakı məzmununda müəyyənləşdirilirdi:

- “a” və “v” bəndləri – şəxsi əmlakın xüsusi şəxslər tərəfindən oğurluğu;

- “b”, “q” və “z” bəndləri – sosialist əmlakının və ya şəxsi əmlakın xüsusi şəxslər tərəfindən oğurluğu;

---

¹⁴ 1922-1923-cü illər Ümumazərbaycan III Sovetlər Qurultayına hesabat. Azərbaycan SSR XAK-nın nəşriyyatı, 1923

- “d” və “j” bəndləri – sosialist əmlakının xüsusi şəxslər tərəfindən oğurluğu;

- “e” bəndi – dövlət əmlakının qulluq mövqeyindən istifadə edilməklə oğurluğu.

1923-cü il Cinayət Məcəlləsinin 185-ci maddəsində mənimsməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulurdu. Cinayət Məcəlləsinin 185-ci maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilir.

“Müəyyən məqsəd üçün etibar edilən, saxlamağa verilən əmlakı tamah məqsədi ilə mənimsməyə və ya israf edən şəxslər barəsində 6 ayadək olan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilir”.

Göstərmək lazımdır ki, sosialist əmlakının oğurluğunun ən geniş yayılmış növü mənimsmə və ya israf etmə yolu ilə oğurluq əməlləri hesab olunurdu. Haqqında söhbət gedən dövrün cinayət qanunvericiliyi vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilən mənimsmə və ya israf etməni vəzifə cinayətlərinə aid etsə də, bu cinayət sosialist əmlakının oğurluğunun xüsusi forması kimi qiymətləndirilirdi.

Azərbaycan SSR-in XKS-si 8 iyul 1926-cı il tarixdə “İsraf etmə və sui-istifadələrə qarşı inzibati xəbərdarlıq tədbirlərinin hazırlanması üzrə əməli tədbirlər haqqında” məsələni müzakirə etdi. Müzakirədə barəsində söhbət gedən məsələyə dair qəbul olunmuş tədbirlər içərisində aşağıdakıları sadalamaq olar:

1. İsfəçılığın aşkar olunduğu seçkili orqanlarda dərhal yenidən seçki keçirilməsi;

2. Tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, israfçılıqda təqsirli bilinən vəzifəli şəxslərə qarşı mülki iddia qaldırılmaqla onların mütləq surətdə məhkəməyə verilməsi;

3. İsfə etdikləri məbləğləri (vəsaitləri) ödəmək üçün işdə saxlanılmış israfçıların istənilən məsul vəzifədən azad olunması.

Qərarda, həmçinin prokurorluq orqanlarına mənimsəmə barədə işlərin istintaqının xüsusi müstəntiqlərə tapşırılması təklif edilmişdir.

Azərbaycan SSR-nin 1923-cü il Cinayət Məcəlləsi qüvvəyə mindikdən sonra dövlət əmlakının və ictimai əmlakın gizli oğurluğuna (talamaya) görə cinayət məsuliyyətini artıran ilk qanunvericilik aktı 17 noyabr 1923-cü il tarixdə qəbul olundu¹⁵. Bu, əslində, qanun səviyyəli normativ-hüquqi akt idi.

Həmin qanuna uyğun olaraq dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarından, ictimai təşkilatlardan, anbarlardan və digər saxlama yerlərindən ağırlaşdırıcı hallarda gizli oğurluğa görə təyin edilməli olan cəza xeyli sərbəstləşdirilmişdi. Daha sonra, törədilmə üsullarından asılı olmayaraq, dövlət anbarlarından və ictimai anbarlardan, qatarların vaqonlarından, gəmilərdən və digər saxlanma yerlərindən mütəmadi surətdə edilən və ya məsul vəzifəli şəxs tərəfindən törədilən, ya da xüsusilə külli miqdarda törədilən oğurluğa görə müstəqil cinayət tərkibi formulə edilmişdi. Bundan başqa, həmin cinayət tərkibinin sanksiyası da oğurluq əməllərinə görə cəza müəyyən edən norma- larla müqayisədə xeyli sərtləşdirilmişdi.

1927-ci ildə Azərbaycan SSR-nin ikinci Cinayət Məcəlləsi qəbul edildi. Yeni cinayət qanunvericiliyi əmlakı mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə oğurlamağa görə cinayət məsuliyyətində elə bir prinsipial dəyişikliyi özündə ehtiva etmirdi. 1928-ci il yanvarın 15-dən qüvvəyə minən yeni Cinayət Məcəlləsinin VII fəslə "Əmlak cinayətləri" sərlövhəsi altında verilirdi. Fəsil 17 maddəni əhatə edirdi.

Azərbaycan SSR-nin 1927-ci il Cinayət Məcəlləsinin "Əmlak cinayətləri" adlanan fəslinə "tapılmış əmlakı mənimsəmə" adlı yeni cinayət tərkibi də daxil edilmişdi.

---

¹⁵ СУ Азербайджанской ССР, 1924 г № 1, статья 1

1927-ci il Cinayət Məcəlləsində mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə oğurlama əməli aşağıdakı redaksiyada verilirdi:

“Mənimsəmə, yəni başqasının müəyyən bir məqsəd üçün etibar edilib tapşırılmış əmlakını tamah məqsədi ilə özü üçün saxlamaq və ya bu əmlakı israf etmək – **iki illik müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur.**

Tapılmış şeyi mənimsəmək – **bir aylıq müddətə qədər azadlıqdan məhrum etməyə səbəb olur**”.

Yeni cinayət qanunvericiliyinin qəbul edilməsi və qüvvəyə minməsi həmin dövrdə kənd təsərrüfatının ittifaq miqyasında kollektivləşdirilməsi uğrunda mübarizə hərəkatının başlanmasına təsadüf edirdi. Xüsusi sürət götürmüş elliklə kollektivləşmə, şübhəsiz ki, böyük bir dövlətin müxtəlif yerlərində, o cümlədən bütün ucqarlarda heç də birmənalı qarşılanmırdı. Proletariat diktaturasının əksinqilabçılar hesab etdiyi qüvvələr, kommunist partiyasının ideologiyasında “bizim kimi fikirləşməyənlər bizimlə deyillər” şüarı ilə “xalq düşməni” adlandırılan qruplar kollektivləşməyə qarşı idilər. Bunun qarşısını isə almaq üçün dövlət ən son tədbirlərdən birinə – kütləvi diyan tutmalara, həbslərə və sürgünəgöndərmələrə əl atmalı idi. Ona görə də göstərilən problemin həlli ilə əlaqədar qüvvədə olan qanunların gücündən istifadə etmək zərurəti yaranırdı. Problemin həllinə yönələn tədbirlər içərisində ən ümdə olanı cinayət qanunlarının gücləndirilməsi idi. Bununla əlaqədar ölkənin cinayət qanunvericiliyində edilməli olan əsaslı dəyişikliklər barəsində söhbət gedən dövrün başlıca vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə bilavasitə uyğunlaşdırılmalı idi.

Həmin vaxt SSRİ-nin müvafiq instansiyalarında 1930-1934-cü illərin cinayət qanunvericiliyinin dəyişikliklərə məruz qoyulmalı olan ən vacib normaları, ayrı-ayrı cinayət tərkibləri yenidən təhlil edilirdi. Bir sıra əməli tədbirlərin nəticəsi olaraq aşağıdakı hüquqi aktlar qəbul edildi:

1. “Dövlət müəssisələrinin, kolxozların kooperativ təşkilatlarının əmlakını mühafizə etmək və ictimai sosialist mülkiyyətinin qorunmasını möhkəmləndirmək haqqında” SSRİ MİK və XKS-nin 7 avqust 1932-ci il tarixli Qanunu;

2. SRİ MİK və XKS-nin “Möhtəkirlük haqqında” 22 avqust 1932-ci il tarixli Qanunu;

3. SSRİ MİK və XKS-nin “Vətənə xəyanətə görə cinayət məsuliyyəti haqqında” 8 iyun 1934-cü il tarixli Qanunu.

4. SSRİ MİK və XKS-nin 7 avqust 1932-ci il tarixli Qanunu sosialist mülkiyyətini sovet quruluşunun əsası elan edirdi. Həmin Qanunun verilməsi kənd təsərrüfatının elliklə kollektivləşdirilməsi şəraitində sovet quruluşunun əsasını, yəni sosialist mülkiyyətini sarsıtmağa yönələn qəsdlərdən qorumalı və bunun üçün bütün lazımı üsullardan, vasitələrdən istifadə etməli idi. Görülməli olan zəruri tədbirlər bütünlüklə bu vəziyyətin yerinə yetirilməsinə səfərbər edilməli idi. Ona görə də adıçəkilən Qanun sosialist mülkiyyəti əleyhinə yönələn qəsdə ən ağır dövləti cinayətlərdən biri qismində tanıyırdı.

1932-ci il 7 avqust Qanununun giriş hissəsində bəyan edirdi ki, ictimai (dövlət, kolxoz, kooperativ mülkiyyəti) mülkiyyət sovet quruluşunun bünövrəsini təşkil edir, bu mülkiyyət müqəddəs və toxunulmazdır; ictimai mülkiyyətə qəsd edən şəxslərə xalq düşmənləri kimi baxılmalıdır. Buna görə də ictimai əmlakı talan və qarət edənlərlə qətiyyətli mübarizə sovet hakimiyyətinin ən birinci vəzifəsidir.

Qolçomaq-kapitalist ünsürləri tərəfindən kolxozçulara zor göstərilməsi, onların hədələnməsi və bununla əlaqədar məsələlər Qanunun III hissəsində nəzərdə tutulurdu. Həmin hissədə göstərilirdi ki, kolxozçuları kolxozdan çıxmağa məcbur və ya vadar etmək, kolxozu zorla dağıtmaq məqsədilə kolxozçulara zor tətbiq edən və ya onları hədələyən, yaxud onlara zorakılıq

və hədə-qorxu tətbiq ediləcəyini bilə-bilə yayan ictimaiyyətə zidd mövqeli qolçomaq-kapitalist ünsürlərlə qətiyyətli mübarizə aparılmalıdır. Belə cinayətkar əməllər dövləti cinayətlərə bərabər tutulur¹⁶.

Qanunda daha sonra qeyd olunurdu ki, kolxozları və kolxozçuları qolçomaqların və ictimaiyyətə zidd digər ünsürlərin zorakılıq və hədələrindən qorumağa dair cinayət işləri üzrə məhkəmə cəzası tədbirləri qismində **konsentrasiya** düşərgəsinə yerləşdirmək şərtilə beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilsin.

Fikrimizcə, Qanunun göstərilən qeydinin məzmunundakı “konsentrasiya düşərgəsi” söz birləşməsi üzərində ən qısa şəkildə də olsa, dayanmaq məqsədəuyğun olardı. Ensiklopedik məlumata görə, konsentrasiya düşərgələri alman-faşist düşərgələridir. Belə düşərgələr Almaniyada 1933-cü ilin yanvarında hakimiyyətin faşistlər tərəfindən ələ keçirilməsindən sonra yaradılmışdır. Onlar faşist rejiminin rəqibləri olan siyasi dustaqları həbs və fiziki cəhətdən məhv edilməsi yerləri olmuşdur. Həmin düşərgələr faşist terror rejiminin ayrılmaz hissəsi idi. Belə düşərgələrin yaradılmasının “hüquqi” əsasına alman imperiyası prezidentinin 28 fevral 1933-cü il tarixli fərmanı xidmət etmişdir¹⁷. Belə düşərgələr bəzən “ölüm düşərgələri” də adlandırılmışdır.

Onlar milyonlarla günahsız insanın İkinci Dünya Müharibəsi illərində fiziki cəhətdən kütləvi surətdə məhv edilməsi yerləri kimi tarixə düşmüşdür. Lakin bizi başqa bir məsələ də dərinlən düşündürür. Belə ki, özünü insanların xoşbəxt yaşadığı sosializm cəmiyyətinin mövcud olduğu demokratik dövlət kimi qələmə verən SSRİ öz vətəndaşlarını yalnız kollektivləş-

---

¹⁶ *Vax:* Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Bakı, “Azərneşr”, 1949, s.96

¹⁷ *Vax:* Великая Отечественная война (1941-1945). Энциклопедия. М., “Советская Энциклопедия”, 1985, с. 366

mə hərəkətinə mane olduqlarına görə Sibirin və Uzaq Şərqi qarlı-şaxtalı çöllərində tikilmiş düşərgələrdə məhv etmişdir. Bu, Stalin represiyasının başlanğıcı idi.

Təsadüfi deyil ki, SSRİ MİK və XKS-nin 7 avqust 1932-ci il tarixli Qanunu 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsi dövründə dövlət mülkiyyətinin, o cümlədən hərbi əmlakın mühafizəsini hər vasitə ilə möhkəmləndirmək məqsədilə ictimai əmlakın oğurluğu ilə əlaqədar törədilmiş gizli oğurluq cinayətlərinə də şamil edilmişdir. Təəccüb doğuran hallardan biri isə ondan ibarətdir ki, müharibə illərində kolxoz və kooperativ mülkiyyəti də sosialist dövlət mülkiyyəti qismində tanınmışdır. Bunun nəticəsi isə o olmuşdur ki, sovet sosialist hüququnda qanunun analogiyasına yol verilməsi insan hüquq və azadlıqlarının kobudcasına pozulmasından başqa bir şey olmamışdır.

Böyük Vətən müharibəsi dövründə təhlil edilən cinayətlə bağlı Azərbaycan SSR-də yalnız bir normativ-hüquqi akt verilmişdir. Belə ki, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 mart 1943-cü il tarixli fərmanı ilə israfçılıqla, yəni dövlət əmlakını və ictimai əmlakı dağıdanlarla (vəzifə israfçılığı) əlaqədar cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan qanun normasının sanksiyası xeyli gücləndirilmişdir. Məsələn, əgər Cinayət Məcəlləsinin 151-ci maddəsinin əvvəlki redaksiyasında üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutulurdusa, həmin fərmanla bu əmələ yol vermiş şəxsin əmlakı müsadirə edilməklə o, beş ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılırdı¹⁸.

Dinc quruculuq dövründə əmlakın mənimsənilməsi və ya israf edilməsi yolu ilə oğurluğuna görə cinayət məsuliyyəti 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmana uyğun olaraq daha da sərtləşdirilmişdi.

---

¹⁸ Протокол заседания ПВС Азербайджанской ССР от 23 мая 1942 года

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Dövlət əmlakının və ictimai əmlakın oğurluğuna görə cinayət məsuliyyəti haqqında” 4 iyun 1947-ci il tarixli fərman barəsində söhbət gedən dövrün cinayət qanunvericiliyinə dair mühüm normativ-hüquqi aktlardan biri hesab olunurdu¹⁹.

Yuxarıda adı xatırladılan fərman 5 maddədən ibarət idi. Fərmanın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq dövlət əmlakını oğurlama, mənimsəmə, israfetmə və ya başqa cür oğurlama – təqsirkar, əmlakı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə yeddi ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılırdı. Fərmanın 2-ci maddəsində dövlət əmlakını ağırlaşdırıcı hallarda, yəni təkrar olaraq mütəşəkkil dəstə tərəfindən və ya külli miqdarda oğurlamağa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulurdu. Həmin əməlin törədilməsinə görə əmlak müsadirə edilməklə on ildən iyirmi beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası tətbiq olunurdu.

1947-ci il fərmanının 3-cü maddəsində kolxoz, kooperativ əmlakını oğurlamağa, mənimsəməyə, israfetməyə, yaxud başqa şəkildə oğurlamağa görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilirdi. Həmin əmələ yol vermiş şəxsi əmlakı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə beş ildən səkkiz ilədək islah-əmək düşərgəsində həbsdə saxlanmaq cəzası gözləyirdi.

Nəhayət, Fərmanın 4-cü maddəsində ağırlaşdırıcı hallarda kolxoz, kooperativ əmlakını oğurlamağa, habelə mütəşəkkil dəstə tərəfindən oğurluğa və ya çoxlu miqdarda mal oğurlamağa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulurdu. Bu əməllərə görə, təqsirkar, əmlakı müsadirə edilməklə səkkiz ildən iyirmi beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılırdı.

---

¹⁹ Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР. 1917-1952 гг. М., 1953

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanının mətnində istər dövlət əmlakının, istərsə də ictimai əmlakın və kolxoz-kooperativ mülkiyyətinin oğurluğunun formaları içərisində “mənimsəmə və israfetmə” növündə törədilən oğurluq xüsusi olaraq vurğulanırdı. O, bir növ, xüsusi kateqoriya əməl kimi səciyyələndirilir, ona oğurluğun ağır formalarından biri qismində baxılırdı. Yəqin ki, bu, təsadüfi xarakter daşmamışdır. Əmlakın etibar edilib tapşırılan, əməli idarəetməyə verilən, maddi məsul şəxs tərəfindən oğurlanması həmin dövrdə geniş yayıldığına görə, əməl özünün xüsusi və yüksək ictimai təhlükəliliyi ilə fərqlənirdi. Bundan başqa, həmin əməli törədən təqsirkar öz şəxsiyyəti etibarilə digər oğrularla müqayisədə daha ictimai təhlükəli hesab olunurdu.

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Vətəndaşların şəxsi mülkiyyətinin daha ciddi qorunması haqqında” 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanında isə oğurluğun formaları içərisində “quldurluq yolu ilə oğurlama” əməlinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Həmin fərmanda oğurluğun digər növləri ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasına o qədər də böyük əhəmiyyət verilmirdi. Fərmanın mətni differensiasiyasız da cinayət məsuliyyətini və həmin əməli nəzərdə tutan normanın sanksiyasını xeyli sərtləşdirirdi.

4 iyun 1947-ci il tarixli fərman SSRİ MİK və XKS-nin 7 avqust 1932-ci il tarixli Qanununa nisbətən cinayət məsuliyyətini daha səmərəli surətdə fərdiləşdirməyə geniş imkan yaradırdı.

Məlum olduğu kimi, SSRİ MİK və XKS-nin 7 avqust 1932-ci il tarixli Qanununa uyğun olaraq praktikada, adətən, yeganə cəza tədbiri qismində 10 il müddətinə azadlıqdan məhrumetmə tətbiq olunurdu. Belə ki, ən ağır cəza hesab edilən güllələnmə cəzası faktiki olaraq yalnız müstəsna hallarda tətbiq olunurdu. Daha sonra, artıq yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 7 avqust 1932-ci il tarixli qanunun əlamətlərinə uyğun gəlmə-

yən, həmin əlamətlərlə üst-üstə düşməyən oğurluq əməllərinin xeyli hissəsi müttəfiq respublikaların cinayət məəcəllələrinin müvafiq maddələri ilə tövsif edilirdi. Lakin onların da içərisində elə bir dəqiq meyar mövcud deyildi. Bu da, öz növbəsində, praktikada dolaşlıqların və ziddiyyətlərin meydana çıxmasına, tövsifdə müəyyən səhvlərə yol verilməsinə səbəb olurdu. Qanunun analogiyası da məhz bunun nəticələrindən biri kimi təzahür edirdi.

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanının praktikada tətbiqi zamanı bir sıra başqa çatışmazlıqlar da aşkar edilmişdi. Bu da, ilk növbədə, normanın sanksiyasının aşağı və yuxarı həddinin son dərəcə qeyri-müəyyənliyi ilə əlaqədar idi. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin tarixi şəraitdə oğurluğu nəzərdə tutan qanun normalarının sanksiyaları son dərəcə yüksək olması ilə diqqəti cəlb edirdi.

Məlum olduğu kimi, həmin fərman qüvvəyə mindikdən sonra xırda oğurluğa görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edən SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 10 avqust 1940-cı il tarixli fərmanı öz qüvvəsini itirmişdi. Bundan sonra, miqdarından asılı olmayaraq bütün oğurluqlar 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanın maddələrinə uyğun olaraq tövsif edilməyə başlamışdı. Ona görə də, məsələn, xırda oğurluq da fərmanın 1-ci və ya 3-cü maddəsi ilə ya yeddi ildən on ilədək müddətə, ya da beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyin olunmasına səbəb olurdu. Bu isə ədalətsizlik idi. Məhz bu səbəbdən də məhkəmələr xırda oğurluğa görə cəza təyin edərkən çox vaxt cəzanın aşağı həddindən də az cəza təyin etməyə imkan verən normaya istinad edərək nisbətən yüngül cəza təyin etmək məcburiyyətində qalırdılar.

Bu vəziyyət sonralar SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Xırda oğurluğa görə cinayət məsuliyyəti haqqında” 10 yanvar 1955-ci il tarixli fərmanı qəbul edildikdən sonra nizama salındı.

1955-ci il tarixli fərmanla müəyyən edilirdi ki, dövlət əmlakının və ictimai əmlakın ilk dəfə xırda oğurluğu altı aydan bir ilədək müddətə islah işləri, ya da üç ay müddətinə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Belə hərəkətlərin təkrar törədilməsi bir ildən iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına səbəb olurdu.

Artıq yuxarıda göstəriləni kimi, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 iyun 1947-ci il fərmanının çatışmayan cəhətlərindən biri oğurluğun törədilməsi üsullarından asılı olaraq cinayət məsuliyyətinin fərdiləşdirilməsinə (məsuliyyətin differensiasiyasına) imkan verilməməsindən ibarət idi. Halbuki, oğurluğun törədilməsi üsulları təhlükəlilik dərəcələrinə görə bir-birindən ciddi surətdə fərqlənirdi. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının nəzərə alınmaması əməlin tövsifinə və məhkəmənin çıxardığı hökmün məzmununa (cəzanın aşağı və yuxarı həddinin nəzərə alınmasına) mənfi təsir göstərməyə bilməzdi. Keçmiş sovet cinayət qanunvericiliyində yol verilən belə çatışmazlıqlar və ziddiyyətli məqamlar 1958-ci ilə qədər davam etdi.

Keçmiş SSRİ-də 1958-ci ildə işlənib hazırlanmış yeni cinayət qanunvericilik layihəsi özündən əvvəlki qanunvericiliyə nisbətən demokratikliyi və humanistliyi ilə seçilirdi. Dünya ölkələrinin cinayət qanunvericilik təcrübəsindən istifadəyə az yer (demək olar ki, verilməməsinə) verilməsinə və insanın, vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının yalnız cüzi səviyyədə təminatlandırılmasına baxmayaraq, yeni cinayət qanunvericiliyi hər bir halda sovet hüquq elminin müəyyən nailiyyətlərini özündə əks etdirirdi. Cinayət qanunvericilik normalarının nisbətən yumşaldılması, sanksiyaların xeyli mülayimləşdirilməsi və s. həmin qanunvericiliyin əvvəlkilərlə müqayisədə nisbi üstünlüklərindən xəbər verirdi. Yeni cinayət qanunvericiliyi əsasında müttəfiq respublikalar öz sistemləşdirilmiş qanunvericilik aktlarında müvafiq dəyişikliklər etdilər.

1960-cı il dekabrın 8-də qəbul olunan və 1961-ci il martın 1-dən qüvvəyə minən Azərbaycan SSR-nin sayca üçüncü Cinayət Məcəlləsi ilk dəfə olaraq sosialist mülkiyyəti əleyhinə olan cinayətlərlə vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə törədilən cinayətkar qəsdləri ayrı-ayrı fəsillərdə yerləşdirdi. Qanunvericilik dövlət mülkiyyəti və ictimai mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə daha sərt cinayət məsuliyyəti müəyyən edirdi. Şübhəsiz ki, bu, imperiyanın mərkəzinin göstəriş və tələblərinin nəticəsi idi. Keçmiş sovet imperiyasında insan, şəxsiyyət amilinin nəzərə alınmaması, siyasi partiyanın mənafeələrinin insanın hüquq və azadlıqlarından üstün tutulması kommunist ideologiyasının bütün istəklərinə uyğun idi. Birpartiyalı sistem hətta dövlətin özünü sosiallıqdan kənarlaşdıraraq, kommunist ideologiyasının əsirinə çevirmişdi.

Bu baxımdan Azərbaycan SSR-in yeni cinayət qanunvericiliyi hələ də müstəqil və sərbəst addımlar atmaqdan məhrum idi. Başqa sözlə, mərkəzin dedikləri olmalıdır. Ölkənin üçüncü Cinayət Məcəlləsində mülkiyyətə qəsd edən oğurluq cinayətlərinə görə cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının iki meyarına əsasən – həm oğurluğun formasına, həm də oğurlanmış əmlakın miqdarına görə həll edilməsi, bir növ, müsbət hal idi.

Təhlil edilən cinayət tərkibi Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində aşağıdakı məzmununda nəzərdə tutulurdu.

“Maddə 86. Mənimsəmə, israfetmə və ya qulluq mövqeyindən sui-istifadə etmə yolu ilə dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı talama

Müqəssirə inanılıb tapşırılmış və ya onun ixtiyarında olan dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı mənimsəməsi və ya israfetməsi, habelə vəzifəli şəxsin öz qulluq mövqeyindən sui-istifadə etməsi yolu ilə dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı

talaması – müəyyən vəzifələr tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğulolma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki yüz manatdan min manatadək cərimə ilə cəzalandırılır.

Eyni hərəkətlər təkrarən və ya bir dəstə şəxsin qabaqcadan əlbir olması ilə edilmişsə – əmlakı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə və ya əmlakı müsadirə edilməklə və da edilməməklə və müəyyən vəzifələr tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğulolma hüququndan iki ildən beş ilədək müddətə məhrum edilməklə və ya edilməməklə bir ildən iki ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

Bu maddənin birinci və ya ikinci hissəsində nəzərdə tutulmuş külli miqdarda edilən hərəkətlər – Əmlakı müsadirə edilməklə və müəyyən vəzifələr tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğulolma hüququndan iki ildən beş ilədək müddətə məhrum edilməklə altı ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Yuxarıda göstərilən qanun norması (AR CM-nin 86-cı maddəsi) mənimsəmə və ya israfetmə, habelə qulluq mövqeyindən sui-istifadətmə yolu ilə dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı talama kimi nisbətən geniş yayılmış cinayətkar əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizə fəaliyyətində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Xüsusilə təhlükəli cinayətlərlə mübarizənin gücləndirilməsi haqqında” 5 may 1961-ci il tarixli fərmanı²⁰ ilə sovet cinayət qanunvericiliyi tarixində dövlət əmlakının və ya ictimai əmlakın xüsusilə külli miqdarda oğurlanmasına görə müstəqil cinayət tərkibi müəyyən edildi. Bu həm də oğurluğun müxtəlif formalarına görə cinayət

²⁰ Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, №19

məsuliyyətinin gücləndirilməsi, habelə bu əmələ görə məsuliyyətin differensiasiyasına geniş şərait yaradılması demək idi. Belə ki, burada söhbət daha bir oğurluq (külli miqdarda törədilmiş talamanın) əməlinin kriminallaşdırılması haqqında gedir.

Qeyd etmək lazımdır ki, adıçəkilən fərmanın qəbul olunmasına qədər sovet cinayət qənunvericiliyinə və eləcə də istintaq-məhkəmə praktikasına **“xüsusilə külli miqdar”** anlayışı məlum deyildi. Ona görə də istintaq-məhkəmə praktikasında külli miqdarda törədilmiş oğurluq əməlləri də xüsusilə külli miqdarda törədilmiş cinayətlər kimi tövsif edilirdi.

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 5 may 1961-ci il tarixli fərmanına uyğun olaraq Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 24 iyul 1961-ci il tarixində eyni məzmununda fərman²¹ qəbul etdi. Həmin fərman əsasında Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsinə aşağıdakı redaksiyada yeni norma – 88-1-ci maddə daxil edildi. Həmin maddə aşağıdakı məzmununda müəyyən edilirdi.

“Maddə 88-1. Dövət əmlakını və ya ictimai əmlakı xüsusilə külli miqdarda talama

Dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı, hansı yolla talan etmədən asılı olmayaraq (83-86-cı və 88-ci maddələr) xüsusilə külli miqdarda talama əmlakı müsadirə olunmaqla on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya əmlakı müsadirə olunmaqla ölüm cəzası ilə cəzalandırılır”.

Keçən əsrin 60-80-ci illərinin istintaq-məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirmələrinin təhlili göstərir ki, dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı xüsusilə külli miqdarda oğurlama istər digər müttəfiq respublikaların, istərsə də Azərbaycan SSR-nin ərazisində həmişə geniş yayılmış cinayətkar qəsdlərdən hesab olunmuşdur. Nə qədər təəssüfedicisi olsa da, həmin cinayətlərə görə

---

²¹ Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Məlumatı, 1961-ci il, №21, maddə 78

ölüm cəzası da məhz bu əməllərin digər oğurluqlarla müqayisədə geniş yayılması ilə əlaqələndirilmişdir. Lakin bir məqam üzərində dayanmağı zəruri hesab edirik.

Dünya hüquqşünaslığının istər milli, istər transmilli, istərsə də beynəlxalq xarakterli cinayətlərlə mübarizə praktikası göstərir ki, dünyanın heç bir ölkəsində iqtisadi, o cümlədən mülkiyyət (istər dövlət mülkiyyəti, istərsə də xüsusi mülkiyyət) əleyhinə olan cinayətkar əməllərə görə ölüm cəzasının tətbiqi (Şərhin bir sıra müsəlman, yəni islam dövlətləri istisna olmaqla) təcrübəsinə təsadüf olunmur. Bu baxımdan yalnız özünü “dünyanın ən demokratik ölkələrindən biri hesab edən” keçmiş SSRİ istisnalıq təşkil etmişdir. Belə hüquqi təcrübənin ən faciəvi cəhətlərindən biri ondan ibarət idi ki, xüsusilə külli miqdarda oğurluğa görə ölüm cəzası dünyanın ən sivil inkişaf dövründə – XX əsrdə məhz sovet dövlətində təcrübədən keçirilirdi. Dünya ölkələrinin haqlı tənqid və etirazlarına baxmayaraq, kommunist ideologiyasının daşıyıcıları qeyd edilən əməllərə görə ölüm cəzasının tətbiqini ölkənin və cəmiyyətin iqtisadi mənafeələrinin qorunması və təmin edilməsilə əlaqələndirirdilər. Keçmiş sovet hüquqşünaslığının bəzi ideoloqlarının mülahizəsinə görə insanları islahetmənin, eləcə də cinayətkarlıqla səmərəli mübarizənin və onun qarşısının alınmasının ən optimal vasitələrindən biri məhz ölüm cəzasıdır. Xülasə, bəhs etdiyimiz məsələ bu monoqrafiyanın tədqiqat predmetinə bilavasitə aid olmadığı üçün müəllif yalnız yuxarıda ifadə etdiyi mülahizələrlə kifayətlənir.

Monoqrafiyanın bu fəslində təhlil edilən məsələlərlə əlaqədar fikir və mülahizələrimizi yekunlaşdıraraq aşağıdakı nəticələri əldə etmək olar.

Birincisi, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər içərisində öz miqyasına görə

geniş əhatəli cinayətkar qəsdlərdən biri olması ilə fərqlənir. Bunu, demək olar ki, bütün tarixi dövrlərin kriminogen şəraitinə aid etmək mümkündür. Təsadüfi deyil ki, SSRİ MİK və XKS-nin “Dövlət əmlakını və ictimai əmlakı oğurlamağa görə cinayət məsuliyyəti haqqında” 7 iyun 1947-ci il tarixli Qanununun 1-ci bəndində oğurluq əməllərinin formaları içərisində dövlət əmlakını mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama xüsusi olaraq fərqləndirilən cinayətlər kateqoriyasına aid edilmişdir. Məhz elə buna görə də haqqında söhbət gedən əmələ görə müvafiq normaların sanksiyaları daim sərtləşdirilmişdir.

İkincisi, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsində oğurluğa görə cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasında oğurluğun məhz formalarından meyar qismində istifadə edilmiş, cinayət hüquq normaları (CM-nin maddələri) formulə edilərkən tədqiq edilən əməllərlə mübarizənin daha da gücləndirilməsi baxımından respublikanın keçmiş cinayət məcəllələrinin mövqeyi əsas kimi rəhbər tutulmuş və hüquqi varislik prinsipinə əməl edilmişdir.

Üçüncüsü, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsində vəzifəli şəxslərin öz qulluq mövqeyindən sui-istifadə etməklə dövlət əmlakını və ictimai əmlakı mənimsəməsi və ya israf etməsi əməlinə, maddi məsul şəxslər tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israf etməyə eyni mövqedən qiymət verilmiş, vəzifəli şəxslərlə maddi məsul mövqe tutan şəxslərin qeyd edilən əməlinə görə cinayət məsuliyyəti bir qanun normalarında – 1961-ci il Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Dördüncüsü, 1947-ci il fərmanı istisna olmaqla, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsində respublikanın ilk iki cinayət məcəllələri ilə müqayisədə mənimsəmə və ya israf etməyə görə cinayət məsuliyyəti sərtləşdirilmişdir.

Beşincisi, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsində ilk dəfə olaraq “Vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə olan cinayətlər” adlı fəsil yerləşdirilmişdir. Cinayət Məcəlləsinin göstərilən fəslində 148-ci maddə şəxsi mülkiyyətdə olan əmlakı mənimsəmə və ya israfetməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tuturdu.

Bundan əlavə, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsində dövlət mülkiyyətində və ictimai mülkiyyətdə olan əmlakın mənimsənilməsi və ya israf edilməsilə müqayisədə vətəndaşların şəxsi mülkiyyətində olan əmlakın mənimsənilməsi və ya israf edilməsi əməli arasında fərq mövcud idi. Belə ki, dövlət mülkiyyətində və ictimai mülkiyyətdə olan əmlakın mənimsənilməsi və ya israf edilməsinə görə normanın sanksiyası, deməli, eyni zamanda cinayət məsuliyyəti daha çox sərtləşdirilmişdir. Bu, cinayət məsuliyyətinin differensiasiyalaşdırılması baxımından əməlin daha da kriminallaşdırılması demək olsa da, həmçinin də insan və şəxsiyyət amilinin o qədər də nəzərə alınmaması demək idi. Cinayət Məcəlləsinə vətəndaşların şəxsi mülkiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdən bəhs edən fəslə isə, fikrimizcə, görüntüdə savayı başqa bir şey adlandırmaq olmaz. Bu, keçmiş sovet dövlətinin təbiətindən və kommunist ideologiyasının ruhundan irəli gəlirdi.

Altıncısı, Azərbaycan SSR-nin 1961-ci il Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş tərkiblərdə mənimsəmə və israfetmənin sadə, ağır və xüsusilə ağır növlərinə görə differensial qaydada cinayət məsuliyyəti müəyyən edilməklə, qanunverici respublikanın ilk cinayət məəcəllələri ilə müqayisədə cinayət məsuliyyətinin nisbətən ədalətli differensiasiyasına nail ola bilmişdir.

II FƏSİL

MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ YOLU İLƏ TALAMANIN ANLAYIŞI VƏ CİNAYƏT TƏRKİBİNİN HÜQUQİ TƏHLİLİ

2.1. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin anlayışı

Özgə əmlakını mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddədə özgə əmlakını talamanın aşağıdakı iki müstəqil forması nəzərdə tutulur:

- a) özgə əmlakını mənimsəmə yolu ilə talama;
- b) özgə əmlakını israfetmə yolu ilə talama.

Təqsirkara etibar edilmiş özgə əmlakını talamanın göstərilən iki müstəqil formasının hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri və spesifik cəhətləri vardır. Həmin obyektiv xüsusiyyətlər və spesifik cəhətlər özgə əmlakını mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə ələ keçirmənin üsulunda (cinayətkar qəsdin törədilməsi üsulunda) özünü əks etdirir.

Özgə əmlakını mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın anlayışına keçməzdən əvvəl oğurluğun formaları üzərində ən qısa şəkildə dayanmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

Cinayət hüququnun institutlarının hüquqi təhlilinə dair tədqiqatlarda oğurluğun formalarının araşdırılmasına kifayət qədər geniş diqqət yetirilir. Çünki bu məsələnin mühüm hüquqi əhəmiyyəti vardır. Bu, hüquq ədəbiyyatında bəzi müəlliflər tərəfindən də zəruri sayılır. Hələ keçən əsrin 80-ci illərin-

də A.A.Pinayev oğurluğun formalarının (törədilməsi üsullarının) əməlin kriminallaşdırılmasına, cinayət məsuliyyətinə və cəzanın fərdiləşdirilməklə təyin edilməsinə müsbət təsiri məsələsinin tədqiqinə xüsusi əhəmiyyət verərək yazırdı ki, oğurluğun formalarının konkretləşdirilməsi əməlin cinayət məsuliyyətinə və normanın sanksiya həddinə təsirini artırır və beləliklə də, cinayət məsuliyyətinin və cinayət cəzasının diferensiasiyasını istənilən səviyyədə müəyyənləşdirməyə əlverişli şərait yaradır.²²

Lakin bununla belə, elə həmin dövrdə oğurluğun formalarının öyrənilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyətinə ciddi yanaşmayan tədqiqatçılar da vardı. Məsələn, V.İ.Ploxova sadə gizli oğurluğu, soyğunçuluğu, mənimsəmə və israfetmə əməllərini nəzərdən keçirərkən bu cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən tərkiblərin qurulmasında əmlakioğurlama üsuluna istinad edilməsini məqbul saymırdı²³. Bundan başqa, əməlin törədilməsi üsulunun oğurluğa görə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasında istifadə edilməsinin müəllif tərəfindən qəbul olunmaması qənaətedici elmi dəlillərlə əsaslandırıldı. Müəllifin həmin mövqeyinə münasibətdə biz belə qənaətə gəlirik ki, deməli, əgər oğurluq faktı mövcuddursa, onun hansı üsulla törədilməsinin heç bir hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Ancaq belə mülahizə uğurlu sayıla bilməz.

Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət məsuliyyətinin hərtərəfli diferensiasiyası sanksiyaların törədilmiş cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinə görə düzgün qurulmasını təmin edir, cinayətkarlığa qarşı mübarizədə cinayət-hüquqi vasitə və metodların səmərə-

---

²² Пинаев А.А. Проблемы дальнейшего совершенствования советского уголовного законодательства об ответственности за хищения. Автореф. дисс., кан. юрид. наук. Киев 1984, с. 9

²³ Вах: Уголовное право в борьбе с преступностью. Свердловск, 1987, с. 48

liliyini yüksəldir. Elə bu səbəbdən də cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası cinayət hüquq nəzəriyyəsində tədqiqatların başlıca istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Deməli, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası prosesində oğurluğun formalarının (törədilməsi üsullarının) nəzərə alınmaması ən azı ədalətsizliyə aparıb çıxara bilər. Cinayətin törədilməsi üsulu əməlin məzmununun təzahür forması kimi özünü büruzə verir. Məzmun hadisənin (o cümlədən ictimai təhlükəli əməlin) daxili tərəfidir, onun varlığını təşkil edən elementlərin və proseslərin məcmusudur.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin təhlilinə həsr edilmiş müasir tədqiqatlarda da oğurluğun forması məsələsinə böyük əhəmiyyət verilir. Məsələn, S.M.Koçoi yazır ki, oğurluqların formaları məhz cinayətin törədilməsi üsulundan asılı olaraq fərqləndirilir. Bunun üçün nəzəriyyə və praktikada xüsusi meyarlar da mövcuddur. Məhz həmin meyarlar törədilmiş oğurluğun görünməyən xüsusiyyətləri haqqında danışmağa imkan verir. Belə meyarlar aşağıdakılardan ibarətdir:

a) cinayətlərin törədilməsi üsullarını aşkara çıxaran obyektiv meyarlar;

b) cinayətlərin törədilməsi üsullarını aşkara çıxaran subyektiv meyarlar²⁴.

Müəllifin bu mülahizəsinə biz də tərəfdar çıxırıq və göstərmək istəyirik ki, törədilmiş cinayətin üsulunun dürüst müəyyənləşdirilməsi əsaslandırılmış, qanuni və ədalətli hökmün çıxarılmasını təmin edir. Bu isə, öz növbəsində, cinayətkarlıqla mübarizədə törədilmiş konkret əməllərə münasibətdə hansı va-

---

²⁴ **Кочои С.М.** Преступления против собственности. Учебное пособие/ Отв. Ред. А.И.Парог. М., Проспект, 2017, с. 18.

sitə və metodlardan istifadə edilməsini, onların düzgün seçimini müəyyənləşdirir, habelə profilaktiki tədbirlərin keyfiyyətli tətbiqinə müsbət təsir göstərir.

Beləliklə, sosial hadisə olmaq etibarilə mənimsəmə və ya israfetmə də oğurluqdur. Lakin o, öz törədilmə üsuluna görə orijinal, özünəməxsus elementlərin məzmununu özündə ehtiva edən oğurluqdur. Özgə əmlakını mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama anlayışına leqal tərifi vermək üçün oğurluğun özünün ümumi anlayışının nəzərdən keçirilməsi vacib və zəruridir.

Mülkiyyət əleyhinə törədilən qəsdlərin bütöv bir qrupundan ibarət olan **cinsi anlayış** kimi, oğurluq əməlləri uzun sürən tarixi inkişafın məhsuludur. Belə ictimai təhlükəli əməllər insan cəmiyyətini bütün varlığı boyu izləmişdir.

İlk növbədə, göstərmək zəruridir ki, “oğurluq” toplayıcı anlayış olmaq etibarilə obyektiv şəkildə mövcud ola bilməz. Belə toplayıcı anlayışı, hər şeydən əvvəl, cinayət-hüquqi anlayışlar müstəqil surətdə qabaqlayır. Digər tərəfdən, oğurluğun ayrı-ayrı törədilməsi üsulları və növləri təşəkkül taparaq normaların az və ya çox dərəcədə inkişaf etmiş kompleksini yaradır. Həmin normalar kompleksi oğurluq üçün səciyyəvi olan bütün elementlərin və əlamətlərin sistemləşdirilməsini, həmçinin də hesablanmasını tələb edir.

Ona görə də təsadüfi deyildir ki, hüquqi fikir tarixində “oğurluq” anlayışı ilk dəfə kifayət qədər gec meydana gəlmişdir. Hələ XX əsrin başlanğıcında oğurluğun yeni növlərinin təzahür etməsi prosesində cəzalanmalı olan oğurluğun vahid ümumi anlayışının müəyyənləşdirilməsinə xeyli cəhdlər edilmişdir. Məsələn, İ.Y.Foynitski qeyd edirdi ki, bu mənzərəni (oğurluğun vahid ümumi anlayışının verilməsi mənzərəsi – H.Qurbanov) müasir qanunvericilik də nümayiş etdirir. Yalnız ingilis və fransız cinayət qanunvericiliyi istisnaqlıq təşkil edir.

Məhz onların cinayət qanunvericiliyində oğurluğun daha ümumiləşdirilmiş və vahidləşdirilmiş anlayışının müəyyən edilməsinə nail olunmuşdur²⁵.

Həqiqətən də, Fransanın 1810-cu il Cinayət Məcəlləsində oğurluğun toplayıcı (ümumiləşdirilmiş) anlayışı ehtiva olunur və həmin sistemləşdirilmiş qanunvericilik aktında aşağıdakılar nəzərdə tutulurdu:

1. gizli, açıq və ya biclik vasitəsilə törədilməsindən asılı olmayaraq, şəxsiyyət üzərində zorakılıq tətbiq edilmədən edilən oğurluq;
2. şəxsiyyət üzərində zorakılıq tətbiq edilməklə törədilən oğurluq;
3. hədə-qorxu ilə tələb etmə, yaxud şantaj yolu ilə törədilən oğurluq.

Lakin hansı səbəbə görə, dələduzluq və ticarətdə aldatma yolu ilə törədilən əməl həmin anlayışa daxil edilməmişdir. İngilis cinayət qanunvericiliyinə isə “oğurluq” anlayışı 1861-ci ildə daxil edilmişdi. “Əmlak oğurluğu” anlayışı özündə şəxsiyyət üzərində zorakılıq tətbiq etmədən, şəxsiyyətə zorakılıq göstərməklə törədilən əməli, habelə əmlakı aldatma yolu ilə ələ keçirməni və hədə-qorxu ilə tələb etməni ehtiva edirdi²⁶.

Keçmiş sovet cinayət hüququnda “oğurluq” anlayışına artıq sovet hakimiyyətinin ilk dekretlərində rast gəlinirdi. Lakin o, “**кража**” anlayışı altında verilirdi. Yalnız SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanının verilməsi nəticəsində “**хищение**” məfhumu oğurluğun bütün formalarına (törədilmə üsullarına) şamil edilməyə başladı. Bununla

---

²⁵ Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные права. СПб., 1901, с.183

²⁶ Вах: Романов А.К. Правовая система Англии. М., ДЕЛЮ, 2002, с. 217

paralel şəkildə oğurluğun **məhkəmə-normativ** anlayışının formalaşdırılması üzərində də işlər davam etdirilirdi və SSRİ Ali Məhkəməsinin 28 may 1954-cü il tarixində keçirilmiş Plenumunda oğurluğun qəti anlayışı öz hüquqi ifadəsini tapdı. Həmin Plenumun qərarında göstərilirdi ki, “törədilmə formasından və üsullarından asılı olmayaraq, dövlət əmlakını və ictimai əmlakı öz mülkiyyətinə qatmağa edilən cəhd (başa çatmış qəsd) oğurluq kimi başa düşülməlidir”²⁷.

Keçən əsrin 60-cı illərində oğurluq özgə əmlakı gizli yolla talama kimi başa düşülürdü və həmin anlayışa verilmiş leqal tərif hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində (cinayət məcəllələrində) də saxlanılmışdır. Məsələn, həmin dövrdə A.İ.Santalov RSFSR-in 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinə istinadən oğurluq anlayışına aşağıdakı məzmununda tərif verirdi: “Dövlət əmlakını və ya ictimai əmlakı tamah məqsədilə öz mülkiyyətinə, yaxud eyni məqsədlə soyğunçuluq, quldurluq, mənimsəmə, israfetmə, qulluq mövqeyindən sui-istifadətmə yolu ilə üçüncü şəxslərin mülkiyyətini qanunsuz və əvəzsiz olaraq ələ keçirmə”²⁸ oğurluq sayılırdı.

“Oğurluq” anlayışının müasir tərifləri özündən əvvəlkilərdən bir o qədər də fərqlənir. Yəni artıq qeyd edildiyi kimi, XX əsrin 60-cı illərində keçmiş sovet cinayət qanunvericiliyində və dərsliklərdə verilmiş təriflər bir-birindən seçilmir, çünki həmin təriflər cinayət qanunvericiliyində bir-başa nəzərdə tutulmuş tərifdən irəli gəlir. Onların bəzilərini nəzərdən keçirək.

---

²⁷ Сборник действующих постановлений Пленума Верховного Суда СССР, 1924-1957 гг. М., 1958, с. 14

²⁸ *Важ:* Курс советского уголовного права, часть особенная, т.3 Отв. Ред. Н.А.Беляев, М.Д.Шаргородский. Л., 1973, с. 350

Məsələn, AR CM-nin 177.1-ci maddəsinə uyğun olaraq “oğurluq, yəni özgənin əmlakını gizli olaraq talama”²⁹. Eyni məzmunlu tərifi tədqiqatçı-alim İ.B.Ağayev tərəfindən də verilmişdir³⁰. Rusiyalı hüquqşünas alimlərin də tədqiqatlarında “oğurluq” anlayışına birmənalı şəkildə eyni təriflər³¹ verilir. Bütün təriflərdə oğurluq “gizli talama” kimi təqdim olunur.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər içərisində talama cinayətləri öz yüksək ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqlənir. Mülkiyyət iqtisadi kateqoriya kimi predmet və əşyalarda maddiləşdiyinə görə, mülkiyyət hüququ da əşya hüququna aid edilir. Həmin səbəbə görə mülkiyyətin müxtəlif obyektlərinə qəsd edən talama cinayətlərini çox zaman **əmlak cinayətləri** adlandırırlar. Belə cinayətlər təqsirkarın maddi aləmin əşyalarını qanunsuz olaraq götürməsində, ələ keçirməsində, öz xeyrinə, yaxud üçüncü şəxsə xeyrinə keçirməsində ifadə olunur.

Ümumiyyətlə, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər içərisində xüsusi spesifiklikləri ilə fərqlənən talama dedikdə, özgənin əmlakını tamah məqsədi ilə hüquqazidd və əvəzsiz olaraq, həmin əmlakın mülkiyyətçisinə və başqa sahibinə ziyan vurmaqla götürmə və (və ya) özünün və ya başqa şəxslərin xeyrinə keçirmə başa düşülür³².

---

²⁹ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, “Digesta” 2005, s.409.

³⁰ **Ağayev İ.B.** Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr: Dərslük. Bakı, “Nurlar”, 2010, s.573.

³¹ **Адоевская О.А.** Ответственность за кражу по современному праву России. М. Юрлитинформ, 2012, с.35; Елисеев С.А. Преступления против собственности в истории уголовного законодательства России. Томск, 2005, с.17; Хиллота В.В. Преступления против собственности и порядка осуществления экономической деятельности. Концептуальные основы моделирования объекта и системы. М., Юрлитинформ, 2012, с. 6

³² *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, “Digesta”, 2005, s. 410

Mənimsəmə kimi israfetmə də özgə əmlakını talamadan ibarətdir. İsfafetmə də öz hüquqi xüsusiyyətləri ilə seçilən qeyri-hüquqi hərəkətdir. O, özündə özgə əmlakını əvəzsiz olaraq özgəninkiləşdirilməsi əlamətini ehtiva edir. Təqsirkarın ona etibar edilmiş əmlakı özgəninkiləşdirmək hüququ olmadan belə hüquqa zidd olaraq özgəninkiləşdirir, bu əmlakı istehlak edir, başqa sözlə, həmin əmlak üzərində heç bir hüququ olmadığı halda istədiyi kimi sərəncam verir (satır, bağışlayır, başqa şəxslərin əmlakına qatır və s.).

Beləliklə, israfetmə dedikdə, təqsirkara müəyyən səlahiyyətləri həyata keçirmək üçün etibar edilmiş əmlakın sərf edilməsi, satılması, istehlak edilməsi, müxtəlif formalarda özgəninkiləşdirilməsi (başqa şəxslərə bağışlama, vermə) başa düşülür³³.

İsfafetmə mənimsəmə ilə bir çox ümumi cəhətlərə malikdir. Buna görə də mənimsəmə hallarında etibar edilmiş əmlaka münasibətdə təzahür edən bütün əlamətlər bilavasitə israfetməyə də aiddir. Bu formalar üçün ümumi olan cəhətlər, ilk növbədə, ondan ibarətdir ki, təqsirkar tərəfindən həmin formalar utilitar sərəncamın təsərrüfat aktı kimi düşünülür və gerçəkləşdirilir. Belə təsərrüfat aktı nəticəsində zərər çəkmiş şəxs öz əmlakından həmişəlik olaraq məhrum edilir. Lakin bu formaların üsulları yerinə yetirilən vəzifələrin təyinatı baxımından bir-birindən fərqlənir. Həmin fərqləri nəzərdən keçirmək məqsədəuyğun olardı.

İsfafetmə talan edilmiş əmlakın substansiyasını pozan hərəkətlər vasitəsi ilə, yəni əmlakı istehlak etmək, satmaq, ümumiyyətlə, onu müxtəlif formalarda və üsullarla özgəninkiləşdirmək yolu ilə realizə olunur. Mənimsəmə isə talan edilmiş əmlakı özündə saxlamağa, onu öz mülkiyyətinə və ya başqa

---

³³ Yəni orada, s. 428

şəxslərin əmlakına keçirməyə və bu yolla özünün və ya üçüncü şəxslərin əmlak kütləsini artırmağa edilən cinayətkar qəsdə nəzərdə tutur. Ona görə də mənimsəmə zamanı şəxs ona etibar edilmiş əmlakın götürülməsini və onu qanunsuz olaraq özündə saxlamayı təmin edən müxtəlif hərəkətlər edir.

İsrafetmə zamanı etibar edilmiş əmlak üzərində qanunsuz sərəncamların (özgəninkiləşdirmə, satma və ya əmlakı üçüncü şəxslərə vermə, özünün və ya başqalarının xeyrinə sərfetmə, istehlak etmə, bağışlama və s.) verilməsini təmin edən hərəkətləri yerinə yetirir. Beləliklə, mənimsəmənin mövcud olduğu halda etibar edilmiş əmlakın öz mülkiyyətinə qatılması anıdan hüquqauyğun sahiblik qeyri-hüquqi (qanunsuz) sahibliyə çevrilir. İsrafetmə zamanı isə hüquqauyğun sahiblik qanunsuz sahiblikdən yan keçərək, qanunsuz sərəncam vermə hüququnun əldə olunmasına çevrilir.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, əmlakı mənimsəyən şəxs bundan sonra bu və ya digər dərəcədə onun üzərində sərəncam verir və yaxud onun istehlak təyinatından öz xeyrinə istifadə edir. Əməl isə əmlakı mənimsəmə yolu ilə talama kimi mövcud olaraq qalır³⁴. Çünki bu zaman əmlakın götürülməsi məhz mənimsəmə formasında baş verir və götürülmüş əmlakın əldə edildiyi andan şəxsin onun üzərində qanunsuz sahiblik hüququ yaranır.

Mənimsəmədən fərqli olaraq israfetmə zamanı hüquqauyğun sahibliklə etibar edilmiş özgə əmlak üzərində qanunsuz sərəncam vermə arasında hər hansı zaman fasiləsi yaranmır. Çünki təqsirkar qanunsuz əldə etdiyi əmlakla öz mülkiyyəti kimi davranır və bu, heç bir zaman fasiləsi ərzində (müddətində) deyil, bir anda baş verən proses qismində təzahür edir. Bu

---

³⁴ *Вах: Волженкин Б.В.* Мошенничество: Серия “Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе”. СПб., 1998, с. 31

zaman təqsirkar əmlakı dərhal və təxirə salınmadan özgəninkiləşdirir, yaxud onu öz və ya başqalarının xeyrinə sərf və ya istehlak edir.

Keçən əsrin sonuna doğru hüquq ədəbiyyatında belə bir mülahizə də geniş yayılmışdır ki, əmlakı israf etməzdən əvvəl onu mütləq mənimsəmək lazımdır. Belə ki, yalnız artıq mənimsənilmiş əmlakın israf edilməsi haqqında danışmaq olar³⁵. Bu fikirdən belə aydın olur ki, xatırladılan halda eyni vaxtda iki talama əməli törədilir. Fikrimizcə, başa çatmış bir talamanın (mənimsəmənin) sonradan əmlakın realizə edilməsi zamanı onun başqa bir başa çatmış əmələ (israfetməyə) keçməsi qeyri-mümkündür. Əgər artıq əmlak mənimsənilmişdirsə, nəyi isə israf etməyə ehtiyac qalmır. Yaxud əksinə, əmlak israf edilmişdirsə, o, artıq mənimsənilə və ya mənimsənilmiş sayıla bilməz, çünki özgəninkiləşdirmə zamantı mənimsəmə üçün zəruri olan predmet aradan qalxır, yəni yox olur. Məhz bu baxımdan da “təqsirkar əmlakı mənimsəmiş və israf etmişdir” ifadəsi məntiqsiz görünür və belə mövqə düzgün sayıla bilməz. Ona görə ki, burada söhbət eyni əmlak haqqında gedir. Yəni mənimsənilmiş əmlak israf, israf edilmiş həmin əmlak isə artıq mənimsənilmiş əmlak kimi qiymətləndirilə bilməz. Söhbətin eyni əmlak haqqında getdiyi zaman o, ya mənimsənilə, ya da israf edilə bilər.

Beləliklə, talamanın müstəqil formasından ibarət olan israfetmə mənimsəmə ilə bağlı deyildir və o, mənimsəmədən sonra cinayətkar fəaliyyətin növbəti mərhələsi ola bilməz. Digər tərəfdən, əgər mənimsəmə başa çatmışdırsa, israfetmə

---

³⁵ *Важ:* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Отв, ред. А.В.Наумов. М.,1996, с. 409; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации) Под ред. Н.Ф.Кузнецовой. М., 1998, с. 375

onun davamı qismində qiymətləndirilə bilməz. Eyni əmlak bir dəfə ya mənimsənilə, ya da israf edilə bilər.

Mənimsəmənin və israfetmənin düzgün fərqləndirilməsi talamanın başa çatmış anının və onun törədilməsində iştirak etmiş şəxslərin dairəsinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki mənimsəmə və israf etmə zamanı əmlakın götürülməsi götürmə üsuluna görə bir-birindən fərqlənir və əmlak üzərində verilmiş sərəncamın müxtəlif cür qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Müasir cinayət hüququ elmində də ağırlaşdırıcı halları da daxil olmaqla mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə oğurluğun kifayət qədər geniş yayılmış növlərindən biri qismində baxılır. A.V.Naumov yazır ki, mənimsəmə və israfetmənin predmeti onu digər oğurluqlardan fərqləndirən müəyyən spesifikliyə malikdir. Mənimsənilən və ya israf edilən burada da özgənin əmlakıdır, lakin digər oğurluqlardan fərqli olaraq bu, etibar edilmiş əmlakdır. Ona görə də əmlakın etibar edildiyi təqsirkar cinayətin subyektinin xüsusi statusu ilə müəyyənləşdirilir. Məhz bununla əlaqədar biz sırf metodiki cəhətdən həmin cinayət tərkibinin məzmununu daha yaxşı başa düşmək üçün cinayət tərkibinin elementləri və əlamətlərinin ənənəvi ardıcılığının pozulmasına şüurlu surətdə yol verə bilərik³⁶. Müəllif həmin ənənəvi ardıcılığa əməl olunmasında mənimsəmə və ya israf etmə əməlinin subyektinin xarakteristikasına önəm verir. Naumovun fikrincə, oğurluğun digər növlərindən fərqli olaraq, mənimsəmə və israfetmənin subyektini özge əmlakının etibar edildiyi, mülkiyyətçisinin inandığı şəxsdir³⁷.

---

³⁶ **Наумов А.В.** Российское уголовное право. Курс лекций, т.2. Особенная часть. “Юрид.литр”, 2004, с. 211

³⁷ Yənə orada.

Mənimşəmə və israfetmə əməllərinin anlayışı ilə əlaqədar, bəzi tədqiqatçıların fikrincə, bu cinayət əməlini nəzərdə tutan qanunun normasında zahirən oğurluğun iki müstəqil formasının başlıca olaraq bu cinayətlərin subyektinin spesifikliyi nəzərə alınmaqla sanki birləşdirilmişdir, çünki həmin cinayət tərkibində subyekt qismində özgənin əmlakının etibar edildiyi xüsusi şəxs çıxış edir³⁸. Fikrimizcə, müəllif öz mövqeyində haqlıdır və bu əməllərin fərqi artıq yuxarıda qeyd etmişik. Digər tərəfdən, mənimşəmə və israfetmə əməlinin fərqləndirilməsi zamanı təqsirkarın hərəkətlərinin xarakteri diqqət mərkəzində olmalıdır.

A.V.Şulqa qeyd edir ki, "...qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində (Rusiya Federasiyasının CM-i nəzərdə tutulur – H.Qurbanov) israfetmənin mənimşəmənin nəticəsi olmadığını təsdiq etmək olar. Bunun heç bir əsası mövcud deyil. Cinayət Məcəlləsinin 160-cı maddəsinin 1-ci hissəsinin dispozisiyasında mənimşəmə ilə israfetmə arasında "və ya" bağlayıcısından istifadə edilmişdir"³⁹. Müəllifin fikri ilə razılaşıırıq, belə ki, qanunun normasında mənimşəmə ilə israfetmə arasında əgər "və ya" deyil, "və" bağlayıcısından istifadə edilsəydi, o halda belə bir nəticəyə gəlmək üçün əsas yaranardı ki, qanunverici eyni əməli nəzərdə tutur. Lakin artıq qeyd etdiyimiz kimi, mənimşəmə və israfetmə ayrı-ayrı müstəqil əməldən ibarətdir.

A.İ.Boytsovun fikrincə, mənimşəmə və ya israfetmə əməllərində əmlakın təqsirkara məhz etibar edilib-edilmədiyinin də əhəmiyyəti vardır. Belə ki, törədilmiş əməlin mənimşəmə və ya israfetmə cinayətinin tərkibi hesab edilməsi üçün əmlakın etibar edilmiş əmlak olmasının düzgün müəyyənləşdirilməsi

---

³⁸ *Вак: Векленко В.В.* Квалификация хищений. Омск, 2001, с. 24

³⁹ *Шульга А.В.* Охрана имущества и имущественных прав в системах норм о преступлениях против собственности и интеллектуальной собственности. М., Юрлитинформ, 2012, с. 67

vacibdir⁴⁰. Biz müəllifin bu mülahizəsini düzgün saymırıq. Belə ki, tədqiq edilən əməllərin məhz mənimsəmə və ya israf etmənin tərkibini yaratdığını yalnız o vaxt dəqiqləşdirmək mümkündür ki, mənimsənilən və ya israf edilən əmlak təqsirkara etibar edilmiş əmlak olsun.

A.İ.Boytsov bu məsələ ilə bağlı fikirlərini yekunlaşdıraraq belə bir qənaətə gəlir ki, aşağıdakı hallarda əmlak şəxsə etibar edilmiş əmlak sayıla bilər:

1. əgər etibar edən şəxs həmin əmlakın faktiki sahibdirsə;
2. əgər əmlak müəyyən hüquqi əsasla etibar edilmişdirsə;
3. əgər etibar edilmiş şəxs ona etibar edilmiş əmlaka münasibətdə onun üzərində sərəncam vermək, onu əməli idarə etmək, tədarük etmək və ya saxlamaq səlahiyyətlərini həyata keçirirsə (bu zaman subyektin sadalanan səlahiyyətlərin hamısına malik olması tələb edilmir)⁴¹.

Beləliklə, ikinci fəslin birinci yarımfəslində deyilənləri yekunlaşdıraraq belə nəticə çıxarmaq olar ki, birincisi, mənimsəmə və ya israf etmə cinayət qanununun eyni normasında nəzərdə tutulan iki müstəqil əməldir və onların hər biri öz spesifik predmetinə malikdir. İkincisi, hər iki əməl özgə əmlakın talan edilməsilə bağlıdır.

---

⁴⁰ **Бойцов А.И.** Преступления против собственности. СПб., “Юридический центр Пресс”, 2017, с. 417

⁴¹ **Бойцов А.И.** Преступления против собственности. СПб., “Юридический центр Пресс”, 2017, с. 417

2.2. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayət tərkibinin hüquqi təhlili

a) talamanın obyektı

Hər hansı cinayətin obyektı qanunla mühafizə olunan, qorunan və xüsusi təyinatla malik olan hədəfdır (obyektdır). F.Y.Səməndərov yazır ki, “əməl qanunla qorunan obyektə ziyan yetirdikdə sosial təhlükəli xarakter alır və cinayətə çevrilir. **Cinayətin obyektı** cinayət hüquq normaları ilə kriminal qəsdlərdən qorunan ictimai münasibətlərdir. Cinayət hüququ bir tərəfdən ictimai münasibətləri tənziyyətə funksiyasını həyata keçirir, digər tərəfdən isə belə münasibətləri qoruyur. Cinayət hüququ xüsusi xarakterli münasibətləri - dövlətlə cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs arasında kriminal əməlin törədilməsilə bağlı yaranan münasibətləri tənziyyət edir⁴². Deməli, törədilmiş əməl yalnız o halda cinayət hesab edilə bilər ki, cinayət qanunu ilə qorunan obyektə qəsd edilmiş olsun. Cinayətin obyektı qismində, həmçinin də cinayətə qəsdlərdən mühafizə edilən ictimai münasibətlər çıxış edir.

Məlumdur ki, hər bir ictimai təhlükəli əməl fəal hərəkətdə, yaxud passiv hərəkətsizlikdə ifadə olunur. Cinayətin hərəkət və hərəkətsizlikdə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq, o, hər bir halda cinayət qanunu ilə qorunan sosial dəyərlərə, fərdin, yaxud cəmiyyətin mənafeələrinə qəsd edir ki, biz artıq bunun cinayətin obyektı olduğunu yuxarıda qeyd etdik. Cinayət heç bir halda zərərsiz ötürmədir. Belə zərərin yalnız az və ya çox dərəcədə olması haqqında mülahizə yürütmək olar.

Cinayətin obyekt ilə əlaqədar tədqiqatçı İ.B.Ağayevin aşağıdakı ifadə edilən mülahizəsi maraqlıdır. Müəllif yazır:

---

⁴² Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslük. Bakı, “Digesta”, 2013, s.135

“Törədilmiş cinayət əməlinin ictimai təhlükəliliyini sübut edən, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün mənfi xarakter daşıyan dəyişikliklər məhz cinayətin obyektə sahəsində baş verir. Ümumiləşdirilmiş şəkildə demək olar ki, cinayətin obyektə cinayət törədən şəxsin fəaliyyətinin qəsd etdiyi bir şeydir. Hər bir insan fəaliyyətinin öz tətbiq obyektə olduğu kimi, cinayət də özünün obyektə olmadan mövcud ola bilməz. Yəni hər hansı bir hərəkətin hansısa bir obyektə yönəlmiş olduğu, lakin obyektin cinayət qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş əlamətlərə uyğun gəlmədiyi halda hərəkət cinayət hesab edilmir. Məhz bu səbəbdən də cinayətin obyektə cinayət tərkibinin dörd zəruri elementlərindən biridir”⁴³. Deməli, cinayət tərkibinin digər elementləri kimi, obyektin də mövcud olmadığı halda törədilmiş hərəkət və ya hərəkətsizliyin cinayət sayılması qeyri-mümkündür.

Hər bir cinayətin obyektinə xas olan əlamət və xüsusiyyətlər cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin müvafiq normalarında, ilk növbədə, özündə konkret maddələri birləşdirən bölmə və fəsilərində ehtiva olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsi cinayətlərin məhz cinsi obyektləri üzrə formaləşdirilmişdir. Hüquq ədəbiyyatında deyildiyi kimi, cinayətin obyektinin... tərifə hələlik yalnız cinayətin obyektinin cinayət nəticəsində zərərin vurulduğu hər hansı bir fenomen olması qənaətinə gəlməyə əsas verir. Buna görə də ilkin bilgilərin konkretləşdirilməsinə və cinayətin obyektinin mahiyyətinin daha dərindən və ...dəqiq başa düşülməsinə kifayət qədər diqqət yetirmək lazımdır⁴⁴.

---

⁴³ **Ağayev İ.B.** Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr: Dərslik. Bakı, “Nurlar”, 2010, s. 72

⁴⁴ **Ağayev İ.B.** Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr: Dərslik. Bakı, “Nurlar”, 2010, s. 74

Sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlər özlüyündə istənilən sosial-iqtisadi formasiyanın mövcud olması prosesində yaranır. Onlar qanunla yaradılmır, qanun yalnız onların dövlətin maraqlarına uyğun yaranmalarına, inkişaf etmələrinə və möhkəmlənmələrinə kömək edə bilər və kömək edir. Qanun onların hüquqi təbiətlərinin ümumi ifadəçisidir. Sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərin təbiəti qanunda nə qədər dərinlən açıqlanmış və dərk edilmiş olarsa, konkret hüquq norması da bir o qədər əsaslandırılmış olar və buna görə də onların qorunmasına bir o qədər səmərəli xidmət edir. Cinayət qanunvericiliyinin təkamülünün indiki mərhələsində bu müddəa hər bir hüquqyaratma fəaliyyəti üçün zəruri və vacib olmalıdır⁴⁵.

Hər hansı cinayət obyektinin mövcudluğu hüquqyaratma ilə bağlı deyil, lakin hüquqyaratma prosesində cinayətlərin obyektlərinin məhz qanunla qorunan hədəflər qismində nəzərdə tutulması həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, obyekt kimi ictimai münasibətlər də çıxış edir və buna görə də hüquqyaratmada ictimai münasibətlər tədqiqatçıların daim görüş dairəsində olur.

Yuxarıda qeyd edilənlərə istinadən göstərmək lazımdır ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin **obyektini** mülkiyyət, yəni hüquqi cəhətdən əmlaka sahiblik, əmlakdan istifadə və əmlak üzərində sərəncam vermək səlahiyyətlərində ifadə olunan mülkiyyət münasibətləri təşkil edir. Belə səlahiyyətlərə ancaq əmlakın qanuni mülkiyyətçisi malikdir və əmlakın qeyri-mülkiyyətçilərinin vəzifəsi həmin səlahiyyətlərin həyata keçirilməsinə, habelə mülkiyyətçinin sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarının gerçəkləşməsinə mane olmamaqdır ibarətdir.

---

⁴⁵ *Важ:* Агаев И.Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение. М., Юрист, 2008, с. 64

Mülkiyyət iqtisadi kateqoriya olmaqla yanaşı, həm də hüquqi kateqoriyadır. Mülkiyyətin hüquqi izahının mahiyyətini onun cinayət-hüquqi mühafizənin obyektı olması təşkil edir. Mülkiyyət, həmçinin də ona görə hüquqi kateqoriyadır ki, o, hər bir vətəndaşın konstitusiyaya hüququdur.

Artıq göstəriləndiyi kimi, mülkiyyət hüququ özündə ona sahibliyi, ondan istifadəni və onun üzərində sərəncam vermək hüququnu ehtiva edir. Fərdin bir sıra konstitusiyaya hüquqları kimi, mülkiyyət hüququ da qanunun ciddi mühafizəsi altındadır. Bir çox müəlliflər belə hesab edir ki, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər, əmlaka qarşı yönələn hər hansı cinayətkar qəsd, eyni zamanda da mülkiyyət münasibətlərinin pozulması ilə müşayiət olunur. Yəni əgər bir tərəfdən vətəndaşın mülkiyyət hüququna ziyan vurulursa, digər tərəfdən mülkiyyət münasibətləri zərər çəkir⁴⁶. Həqiqətən də, belədir, çünki mülkiyyət münasibətləri ictimai münasibətlərin üzvi tərkib hissəsidir. Hər hansı cinayətkar qəsdin törədilməsi nəticəsində, artıq qeyd edildiyi kimi, cinayətin qanunla qorunan obyektı ilə bərabər ictimai münasibətlərə də zərər vurulur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, mülkiyyət münasibətləri hüquqla tənzim edildiyi halda yuridik forma alır və yalnız bundan sonra konkret mülkiyyətçinin öz mülkiyyətinə münasibətdə sahiblik, istifadə və sərəncam səlahiyyətlərini əks etdirən hüquq münasibətlərinə çevrilir. Deməli, mülkiyyət hüququ olmadan mülkiyyətçi mülkiyyət hüquq münasibətlərinin daşıyıcısı qismində çıxış edə bilməz. Digər məsələ isə şəxsin mülkiyyət hüququ əldə etməsindən və buna tam hüquq qabiliyyətinin olmasından asılıdır.

---

⁴⁶ *Вах: Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Ответственность за преступления против собственности. М., 1997, с. 18*

Hüquqi kateqoriya kimi, mülkiyyət nəinki yuridik, həm də iqtisadi sferada iqtisadi münasibətlərin zəruri forması qismində çıxış edir. Əslində, həmin sferada mülkiyyət hüquq münasibətləri vacib forma kimi çıxış edirlər. İnkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyətində başqa cür ola da bilməz. Çünki mülkiyyət münasibətləri tarixboyu hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməyə ehtiyac duymuşdur, daha dəqiq desək, həmin münasibətlər buna təbiətən möhtacdır. Vətəndaş cəmiyyəti isə sərbəst iqtisadi münasibətlərin, bazar iqtisadiyyatının və fərvan sosial-iqtisadi həyat şəraiti yaratmaq istəyənlərin cəmiyyətidir. Vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri dövlətdən asılılığa ehtiyac hiss etməsələr də, onlar öz varlıqlarını, iqtisadi fəaliyyətlərinin qanuniliyini və öz sahibkarlıqlarının legitimliyini qoruyub saxlamaq üçün həmişə hüququn qüvvəsindən istifadə edirlər. Unutmaq olmaz ki, vətəndaş cəmiyyəti, eyni zamanda da hüquq və qanunun sıx qarşılıqlı əlaqəsinin mövcud olduğu sositumdur.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın obyektini düzgün müəyyənləşdirmək üçün, artıq yuxarıda qeyd edildiyi kimi, mülkiyyəti həm iqtisadi, həm də hüquqi kateqoriya qismində fərqləndirmək zəruridir. Mülkiyyət iqtisadi kateqoriya olmaq etibarilə insanların maddi nemətlər əldə etməsinə dair ictimai münasibətlərə daxil olmasından ibarətdir. İctimai münasibətlərin iştirakçısı olmadan hər hansı fərd cəmiyyətdən təcrid edilmiş vəziyyətdə maddi və qeyri-maddi nemətlərin yaradıcısı ola bilməz.

Mülkiyyət, eyni zamanda da hüquqi kateqoriya kimi, müəyyən fərdin istədiyi dəyərə və ya sərəvətə malik olmaq hüququdur. Cəmiyyətin hər bir üzvü belə hüquqdan yararlına bilər. Bir sözlə, mülkiyyət hüququ fərdin maddi nemətlər üzərində qanunla malik olduğu əmlak hüququdur. Belə hüquq müxtəlif vasitələrlə (məsələn, mirasla, özü əldə etməklə və s.) əldə oluna bilər.

Bəs, əmlak hər hansı konkret cinayətkar qəsdin obyektı qismində çıxış edə bilərmı? Bu sualın dürüst cavabını mülki hüquq elmi verir. Hüquq ədəbiyyatında deyilir: “Əmlakın mülkiyyət anlayışı ilə sıx surətdə bağlı olmasına baxmayaraq, o, əmlak qəsdinin obyektı deyil, predmetidir⁴⁷. Müəyyən əmlakın cinayətkar qəsdin predmeti olduğunun müəyyənləşdirilməsi üçün onun mühüm əlamətlərinin, həmin əlamətlərin spesifikliyinin aydınlaşdırılması son dərəcə vacibdir. Bu ondan ötrü zəruridir ki, bu əlamətlərin öz təbiətinə görə əmlakın talamanın predmeti ola bilməsi xassəsi dürüst müəyyən edilsin. Əks təqdirdə, qəsdin obyektı ilə predmeti arasında fərqlərin müəyyənləşdirilməsi mürəkkəb və xeyli çətin xarakter alar. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir əmlak özünəməxsus müəyyən ada, spesifik əlamətlərə, xüsusi təbiətə və mülki-hüquqi baxımdan əlahiddəliyə malikdir. Hətta bir-birinə yaxınlığı ilə seçilən eyni əmlakların da onları bir-birindən fərqləndirən xüsusi əlamətləri vardır.

Deməli, talamanın predmetini, ilk növbədə, bilavasitə əmlakın özü təşkil edir. Başqa cür də ola bilməz, çünki talanan əmlakdır. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.2-ci maddəsinə uyğun olaraq əmlak istənilən əşyaların və qeyri-maddi əmlak nemətlərinin məcmusudur. Həmin Məcəllənin 135.1-ci maddəsinə görə, əşyalara yalnız fiziki obyektlər deyil, habelə pul və qiymətli kağızlar da aiddir. Mülki Məcəllənin 137-ci maddəsinə uyğun olaraq qeyri-maddi əmlak nemətlərinə başqa şəxslərə verilə bilən və ya sahibinə maddi fayda və ya başqa şəxslərdən nəyi isə tələb etmək hüququ vermək üçün nəzərdə tutulan tələblər və hüquqlar aiddir.

---

⁴⁷ *Вах:* Гражданское право: Учебник, часть I (Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Полского. М., 1996, с. 325)

Talama cinayətləri çox vaxt əşyalara, yəni maddi aləmin müəyyən fiziki ölçülərə malik obyektlərinə qarşı yönəldilməli olur. Ona görə də belə fiziki ölçülərə (çəkiyə, miqdara, həcmə və s.-ə) malik olmayan dəyərlər (məsələn, intellektual mülkiyyət məlumat, istilik enerjisi və s.) talamanın predmeti deyil və belə dəyərləri tamah məqsədi ilə ələ keçirmə digər zəruri əlamətlər də mövcud olduqda və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlaka ziyanı vurmanı, məlumat ələ keçirmə kommersiya və ya bank sirri olan məlumatları qanunsuz yolla əldə etmə və ya yaymanı, yaxud casusluğu, intellektual mülkiyyətin mənimsənilməsilə isə müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozmanı yarada bilər⁴⁸.

Bir sıra xarici ölkələrin də cinayət hüququnda əmlak anlayışına yanaşma birmənalı deyildir. Əmlak adı altında nəyin başa düşülməsindən asılı olaraq, talamanın çərçivəsi müvafiq surətdə ya genişlənir, ya da məhdudlaşır. Məsələn, əgər ABŞ-ın Nümunəvi Cinayət Məcəlləsində əmlak dedikdə, bütün sər-vətlər (daşınmaz əmlak, şəxsi maddi və şəxsi qeyri-maddi əmlak, müqavilələrdən irəli gələn hüquqlar, öhdəliklər, əmlaka dair tələblər və digər maraqlar, mədaxil və ya tədarük biletləri, ev heyvanları, elektrik enerjisi və sair enerji) başa düşülürsə, həmin Məcəllədə istifadə edilən talama anlayışı ümumiləşdirici səciyyə daşıyır. Həmin anlayışa əmlakı talama, əmlakı israfetmə, dələduzluq, hədə-qorxu ilə tələbetmə, şantaj, etibar edilmiş əmlakı öz xeyri üçün götürmə, oğurlanmış əmlakı ələ keçirmə və s. daxildir⁴⁹.

---

⁴⁸ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, "Digesta", 2005, s. 410

⁴⁹ Примерный Уголовный кодекс (США). Оригинальный проект Института американского права (Под. ред. Б.Е.Никифорова. М., 1969, с.147-148)

Böyük Britaniyanın oğurluq haqqında 1968-ci il Qanununun 4-cü maddəsində deyilir ki, “əmlak” anlayışı özündə pulları və daşınar, daşınmaz olan bütün digər əmlakı, o cümlədən tələb hüququnu və digər maddi əmlakları ehtiva edir⁵⁰.

İngilis qanunvericiliyində əmlaka verilən belə məzmunlu tərif talamaya görə borc öhdəliklərini, habelə müəyyən maddi ifadəyə malik olmayan sərvətlərdən ibarət digər əmlak növlərini mənimsəyən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə imkan verir. Fikrimizcə, bu, ingilis hüququnun ingilis-sakson (ingilis-amerikan) hüquq sisteminə daxil olması ilə bağlıdır.

Belə ki, Böyük Britaniyanın, ABŞ-ın, Kanadanın və eləcə də bir sıra Avropa ölkələrinin daxil olduğu ingilis-amerikan hüquq ailəsində məhkəmə presedenti hüququn ilkin mənbəyi qismində qəbul olunur.

Roman-german hüquq sistemində isə vəziyyət başqadır. O cümlədən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi həm daşınar, həm də daşınmaz əmlakı talama əməllərinin predmetinə aid edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.4-cü maddəsinə uyğun olaraq daşınmaz əmlaka torpaq sahələri, yerin təkli sahələri, ayrıca su obyektləri, meşələr, çoxillik əkinlər, binalar, qurğular və torpaqla möhkəm bağlı olan və təyinatına tənəsübsüz zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün olmayan obyektlər aiddir. Bu növ əmlak içərisində mənzillər, təsərrüfat qurğuları, bağ evləri, habelə azad sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilən vahid əmlak kompleksi şəklində özəl müəssisələr daha tez-tez talamanın predmeti olur.

---

⁵⁰ *Вах: Решетникова Ф.М.* Буржуазное уголовное право – орудие защиты собственности. М., Юрид.литр., 1982, с. 98

Mülki-hüquqi təsnifata əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, talamanın predmeti bölünər və bölünməz əşyalar, fərdi-müəyyən və əvəz edilən əşyalar, istehlak edilən əşyalar, mürəkkəb əşyalar, əsas əşya və onun ləvazimatları, əşyanın bəhəri, habelə insan əməyi tətbiq edilməklə yetişdirilmiş canlı bitkilər (bitkilərin kökü üstündəki məhsul), heyvanlar və balıqlar ola bilər.

Ölçü, miqdar və həcm baxımından əşya-əmlak münasibətlərini intellektual mülkiyyətdən fərqləndirmək lazımdır. İntellektual mülkiyyət intellektual fəaliyyət (ilk növbədə, yaradıcılıq) nəticəsində əldə edilmiş müstəsna hüquqdur. İntellektual mülkiyyətin konkret siyahısı qəbul edilmiş beynəlxalq öhdəliklər nəzərə alınmaqla müvafiq ölkənin milli qanunvericiliyi tərəfindən müəyyən edilir.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin siyahısını əks etdirən beynəlxalq sənədlər içərisində Stokholm konvensiyasının adı çəkilir. Həmin konvensiya özündə həm intellektual mülkiyyət hüquqlarını, həm də bu mülkiyyətin konkret adlarını ehtiva edir!

1. ədəbiyyat əsərləri, bədii və elmi əsərlər;
2. artistlərin ifa fəaliyyəti, səs (qromofon) yazıları, radio və televiziya verilişləri;
3. insan fəaliyyətinin bütün sahələrində edilən ixtiralar;
4. insan fəaliyyətinin müvafiq sahələrindəki elmi kəşflər;
5. yaradılmış sənaye nümunələri;
6. əmtəə nişanları, xidmət nişanları, firma adları və kommersiya göstəriciləri;
7. vicdansız rəqabət əleyhinə mübarizə;
8. vicdansız rəqabətdən müdafiə;
9. elm, mədəniyyət, ədəbiyyat yaradıcılığı və bədii yaradıcılıq sahəsində yaradılan və intellektual mülkiyyətə aid edi-

lən digər hüquqlar (Stokholm konvensiyasının 2-ci maddəsinin VIII bəndi)⁵¹.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında intellektual mülkiyyət hüququnun məzmunu açılmışdır. Ölkənin Əsas Qanunu intellektual mülkiyyət hüququnu yalnız təsbit edir. Belə ki, Konstitusiyanın 30-cu maddəsində deyilir: “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur”. Deməli, Əsas Qanunun 30-cu maddəsi blanket xarakterə malikdir. Əqli mülkiyyət hüququnun məzmununun başa düşülməsi üçün ölkənin digər müvafiq qanunvericilik aktlarına müraciət etmək lazım gəlir.

Göstərmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında əqli mülkiyyət hüququ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (əqli mülkiyyət hüququna dair konkret maddələr müəyyən edilməmişdir), Azərbaycan Respublikasının “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” 5 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu, habelə Azərbaycan Respublikasının “Patent haqqında” 10 iyun 1996-cı il tarixli Qanunu ilə tənzim edilir.

Adları sadalanan qanunlar elm, mədəniyyət, texnika, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində yaradıcılıq fəaliyyətinin məhsullarını və onlara olan hüquqları müdafiə edir, hər bir fiziki şəxsin müəlliflik hüququnu və əlaqəli hüquqlarını mühafizə edir. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq ölkəmizdə müəlliflik hüququnun obyektlərinə aşağıdakılar aiddir:

- ədəbiyyat əsərləri və bədii əsərlər (kitablar, monoqrafiya və məqalələr);

---

⁵¹ Конвенция, учредившая Всемирную организацию интеллектуально собственности (Стокгольм, 14 июля 1967 года) (Библиотека “Де-юре”. Сборник нормативных актов. 1994, №13).

Mənimsəmə və ya israf etmə əməllərilə mübarizənin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri

- dram, musiqili dram və başqa səhnə əsərləri (o cümlədən ssenarilər, liberettolar və s.);
- xoreografiya əsərləri;
- audiovizual əsərlər;
- mətnli və mətnsiz musiqi əsərləri;
- heykəltəraşlıq, rəngkarlıq və digər təsviri sənət əsərləri;
- foto əsərləri;
- törəmə əsərlər və s.

Yuxarıda göstərilənlər baxımından “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanun ölkənin qanunvericilik aktları içərisində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Qanun müəlliflik hüququ obyektlərinin dairəsini konkret və müfəssəl şəkildə müəyyənləşdirir (Qanunun 6-cı maddəsi). Qanunda, həmçinin müəlliflik hüququnun obyekt olmayan əsərlərin siyahısı (7-ci maddə) ehtiva olunur.

“Patent haqqında” Qanun ixtiraların, faydalı modellərin və sənaye nümunələrinin yaradılması, onların hüquqi mühafizəsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir. İnsanın əqli fəaliyyətinin məhsulu olan ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi dövlət tərəfindən qorunur və patentlə təsdiq edilir. Patent müəllifliyi və ilkinliyi təsdiq edir, istifadə üçün müstəsna hüquq verir. Azərbaycan Respublikası ərazisində patentin qüvvədə olma müddəti iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi gündən etibarən aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- ixtira üçün - 20 il;
- faydalı model üçün - 10 il;
- sənaye nümunəsi üçün - 10 il⁵².

---

⁵² *Bax: Cəfərov İ.M.* Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2010, s. 159

Talama cinayətlərinin predmeti qismində həm sərbəst mülki dövriyyədə olan, həm də mülki dövriyyəsi qismən və ya tamamilə qadağan edilmiş əmlak ola bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, mülki dövriyyəsi qismən və ya tamamilə qadağan edilmiş bəzi əmlak növləri (radioaktiv materialları, odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddə və qurğuları, narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya onların prekursorlarını) talamağa görə cinayət məsuliyyəti AR CM-nin ayrıca maddələrində (227-ci, 232-ci, 235-ci maddələr) nəzərdə tutulmuşdur⁵³.

Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin obyektii ilə əlaqədar müasir hüquqi tədqiqatlarda diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri, ümumiyyətlə, ictimai təhlükəli əməllərin cinsi obyektii ilə bağlıdır. Məsələn, müəlliflərin fikrincə, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin (o cümlədən mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməllərinin – H.Qurbanov) cinsi obyektini hər bir müasir inkişaf etmiş dövlətdə aşağıdakılar təşkil edir:

- dövlətin konstitusiyada təsbit edilmiş iqtisadi sietemi;
- həmin sistemi strukturlaşdıran istesal üsulu üzrə ictimai münasibətlərin məcmusu;
- maddi nemətlərin bölgüsü və istehlakı⁵⁴.

Yuxarıdakı təsnifatın sonuncu bəndi vətəndaş cəmiyyətinin sosial-iqtisadi mənzərəsini əks etdirir. Doğrudur, inkişaf etmiş hüquqi dövlətlərdə də belə bölgü və istehlak mövcuddur. Lakin vətəndaş cəmiyyətindən fərqli olaraq, hüquqi dövlətdə maddi nemətlərin bölgüsündə dövlətin bilavasitə iştirakı qaçılmazdır, çünki bölgü və istehlak üzərində dövlət nəzarəti onun

---

⁵³ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə) Bakı, "Digesta", 2005, s. 413

⁵⁴ *Bax:* **Бойцов А.И.** Преступления против собственности. СПб., "Юридический центр Пресс", 2017, с.12

iştirakı ilə həyata keçirilir. Bu, hüquqi dövlətin özünün sosial-iqtisadi təbiətindən irəli gəlir. Vətəndaş cəmiyyətində isə maddi nemətlərin bölgüsü və istehlakı sosial nəzarətə söykənir. Belə bölgü və istehlak cəmiyyətin özü tərəfindən gerçəkləşdirilir və dövlətin buna qarışmaq, yaxud müdaxilə etmək hüququ yoxdur.

Beləliklə, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin obyektı qismində, ilk növbədə ölkənin iqtisadi sistemi, həmin sistemin strukturlaşdırılmasını tənzim edən ictimai münasibətlərin məcmusu və bura bilavasitə daxil olan dəyərlər, nemət və sərvətlər çıxış edirlər.

b) talamanın obyektiv cəhəti

Hər bir ictimai təhlükəli əməl insan davranışının qanunla qadağan olunmuş növüdür. Fərdin, hətta hərəkətsizliyi (məhz belə hərəkətsizlik cinayətin törədilməsinə və onun nəticələrinin meydana çıxmasına səbəb olur) cəmiyyətə və onun əxlaqına zidd olan cinayət kimi qiymətləndirilir.

Məlumdur ki, insanın davranışı mücərrəd deyil, real gerçəkliyin konkret hadisə və ya prosesində, fəal hərəkətlərin məcmusunda ifadə olunmaqla insanı əhatə edən ətraf mühidə obyektivləşir. Məhz buna görə də cinayət birmənalı şəkildə obyektiv sosial hadisə kimi qiymətləndirilir.

F.Y.Səməndərov yazır ki, cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zamanda və məkanda, müəyyən şəraitdə baş verən, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan vuran ictimai təhlükəli qəsdin zahiri cəhətidir. Cinayətin obyektiv cəhəti konkretləşdirən əlamətlərdən biridir. Obyektiv cəhət subyektin ictimai təhlükəli əməlini, yetirdiyi zərəri xarakterizə edir⁵⁵.

---

⁵⁵ **Səməndərov F.Y.** Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslik. Bakı, “Digesta”, 2013, s.151

Cinayətin obyektiv cəhətinin məzmunu cinayət qanununun dispozisiyasında təsvir edilir. Buna görə də ayrı-ayrı cinayətlər qanunda daha çox özünün obyektiv cəhətinə görə fərqləndirilir. Cinayətin obyektiv cəhəti cinayətin aşağıdakı xüsusiyyətlərini müəyyən edir:

1. cinayətin vurduğu zərərin xarakteri, yəni törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyinin nədə ifadə edilməsi;
2. qəsdin hansı əməllə törədilməsi;
3. cinayət əməlinin hansı nəticələrə gətirib çıxarması;
4. əməllə meydana çıxmış nəticə (nəticələr) arasında səbəbli əlaqənin olub-olmaması;
5. cinayətin törədildiyi və zərərin vurulduğu halların necə olması (şərait, məkan, zaman, cinayətin törədilməsi üsulu, törədilmiş cinayətin alət və vasitələri və s.)⁵⁶.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın obyektiv cəhəti belə bir halı müəyyənləşdirir ki, həmin zaman təqsirkarın qanuni ixtiyarında olan əmlak onun tərəfindən götürülür və öz mülkiyyətinə qatılır. Bu zaman təqsirkar etibardan sui-istifadə edir. Təqsirkar mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlini törədərkən öz cinayətkar niyyətinə özünün qulluq mövqeyi, müqavilə münasibətləri, yaxud xüsusi tapşırıq (mülkiyyətin qanuni sahibi tərəfindən verilən tapşırıq) sayəsində nail olur. O, mülkiyyətçinin əmlakla əlaqədar ona verdiyi səlahiyyətləri həyata keçirərkən həmin səlahiyyətlərdən talanan əmlakı mənimsəmək və ya israf etmək məqsədilə istifadə edir və bu məqsədinə nail olur.

Beləliklə, cinayətin subyektinə qanuni əsaslarla etibar edilən və qəsdin predmeti olan əmlak həmin ictimai təhlükəli

---

⁵⁶ *Bax: Ağayev İ.B.* Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr: Dərslik. Bakı, "Nurlar", 2010, s. 91

əməli müəyyənləşdirən əlamət qismində çıxış edir. Bu, həm də o deməkdir ki, belə talamanın xüsusi subyektı yalnız əmlakın hüquqi əsaslarla etibar edildiyi konkret şəxs ola bilər.

Mülkiyyətin bütün formaları deyil, aşağıdakı hallarda etibar edilmiş mülkiyyət forması əmlak sayıla bilər:

1. əmlakı etibar edən şəxs həmin əmlakın faktiki sahibi olduqda və ya əmlak onun qanuni ixtiyarında olduqda;

2. mülkiyyət sahibinin əmlakı başqasına etibar etmək üçün müəyyən hüquqi əsaslarla malik olduqda;

3. mülkiyyətin sahibi əmlak üzərində sərəncam vermək, əmlakı əməli idarəetməyə vermək, tədarükə və ya saxlanma vermək səlahiyyətlərini həyata keçirmək imkanına malik olduqda (bu zaman cinayətin subyektinin göstərilən səlahiyyətlər dəstəsinin hamısına malik olması tələb olunmur).

Fikrimizcə, yuxarıdakı təsnifata aşağıdakıları da əlavə etmək olar. Yəni etibar edilməli əmlak mülkiyyətin elə bir hissəsindən ibarət olmalıdır ki, onun üzərinə həbs qoyulmamış olsun, yaxud artıq müsadirə olunmuş əmlak olmasın. Bizim mövqeyimizə görə, miras əmlak da başqasına etibar edilə bilər, lakin əgər bu, müəyyən zərurətdən irəli gələrsə, o halda varisin razılığının (yazılı) olması vacibdir. Nəhayət, yalnız yararlı, keyfiyyətli əmlak etibar edilməlidir, çünki əmlakın sonradan nasazlaşması, yaxud xarab və ya məhv olması xərcləri, adətən, etibar edilmiş şəxsin (əlbəttə, müqavilə şərtlərində nəzərdə tutulduğu hallarda) üzərinə düşür.

Əmlakın qanuni sahibliyə verilməsi və subyektin müvafiq səlahiyyətlər əldə etməsi o deməkdir ki, əmlak həmin subyektin ixtiyarına keçir, yəni o, əmlakı qanuni sahibliyə qəbul etməklə maddi məsul şəxsə çevrilir. Buna görə də hüquq ədəbiyyatında deyildiyi kimi, mənimsəmə talamanın müstəqil forması olub, obyektiv cəhətdən inanılıb tapşırılmış maddi qiymətə

mətli şeylərin ayrılması, götürülməsi və onların üzərində qanunsuz sahibliyi müəyyən etmək yolu ilə özünün və ya digər şəxslərin mülkiyyətinə keçirilməsində ifadə olunur. Bu zaman müqavilə münasibətləri və yaxud dövlət təşkilatlarının və ya ictimai təşkilatların xüsusi tapşırığı ilə əlaqədar əmlak barəsində sahiblik, idarəetmə, sərəncamvermə, daşıma və ya saxlama səlahiyyətlərini həyata keçirən təqsirkar özünün qanuni ixtiyarında olan əmlakı qanunsuz, əvəzsiz olaraq öz mülkiyyətinə keçirir. Əmlak hər hansı təşkilatın işçisi hesab edilməyən xüsusi şəxslərə də etibar edilə bilər (onlara sərəncamvermə, idarəetmə, saxlama və s. səlahiyyətlər verilməklə). Təqsirkara səlahiyyətlər podrat, icarə, saxlama və s. mülki-hüquqi müqavilələr əsasında da verilə bilər⁵⁷.

Əmlakın qanuni sahibliyə verilməsi, bir qayda olaraq, öz əksini müvafiq sənədlərdə (müqavilələrdə, əmtəə-nəqliyyat qayimələrində, etibarnamədə, qəbzədə, iltizamda, yaxud əmlakın adı, çeşidi, sayı, çəkisi, bəzən isə dəyəri göstərilməklə digər rəsmi hesabat sənədlərində) tapır. Lakin bu, bir sıra hallarda şifahi saziş, yaxud müvafiq səlahiyyətlərə malik olan şəxsin sərəncamı əsasında da həyata keçirilə bilər. Bununla əlaqədar olaraq həmin cinayətlərin subyektləri qismində müxtəlif müəssisə və təşkilatlarda idarəetmə (inzibati-təsərrüfat idarəetməsi) funksiyasını həyata keçirən şəxslərlə yanaşı, ekspeditorlar, anbar müdirləri, satıcılar, kassirlər və etibar edilmiş əmlakı taltayan digər şəxslər də çıxış edirlər. Yəni adları çəkilən bu şəxslər sərəncamvermə, idarəetmə, daşıma və ya saxlama üzrə səlahiyyətləri həyata keçirdiklərinə görə bu cinayətlərin subyektlərinə aid edilməlidirlər.

---

⁵⁷ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, "Digesta", 2005, s. 427)

Məsələn, əmtəə-nəqliyyat qayiməsi, yaxud məhsulun kəmiyyəti (çəkisi) göstərilməklə başqa bir rəsmi sənəd əsasında etibar edilmiş taxılı və ya digər kənd təsərrüfatı məhsulunu talayan sürücünün hərəkətləri mənimsəmə və ya israf etmək kimi tövsif edilməlidir. Belə hallara hələ keçmiş SSRİ-nin varlığı dövründə diqqət yetirilirdi. Qeyd olunan qaydadan istisna hal keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun “Dövlət əmlakını və ictimai əmlakı oğurlamağa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 11 iyul 1972-ci il tarixli qərarında nəzərdə tutulurdu. Həmin qərarın 2-ci bəndində deyilirdi ki, “əmlakın yuxarıda göstərilən səlahiyyətlərə malik olmayan, lakin tapşırılmış işlə, yaxud yerinə yetirilən xidməti vəzifələrlə əlaqədar həmin əmlakla əlaqəsi olan şəxslər tərəfindən talan edilməsi oğurluq əməli kimi tövsif edilməlidir”⁵⁸.

Hər hansı müəssisə və ya təşkilatın buna səlahiyyəti olan nümayəndələri tərəfindən vergi, cərimə, üzvlük haqları, buraxılmış əmlaka, yerinə yetirilmiş işlərə, kommunal, tamaşa xidmətlərinə və digər xidmətlərə görə ödəniş qismində qanuni əsaslarla əldə edilən əmlakı da etibar edilmiş əmlak hesab etmək lazımdır. O cümlədən öz xidməti vəziyyətinə görə vətəndaşlardan sərnişin daşımaya, baqaja və digər nəqliyyat xidmətlərinə əsasən ödəniş almaq səlahiyyətlərinə malik nəqliyyat işçilərinin toplanmış pullardan öz xeyrinə istifadə ilə əlaqədar olan hərəkətləri mənimsəmə kimi tövsif edilməlidir. Göstərilən səlahiyyətlərə malik olmayan nəqliyyat işçiləri isə biletsiz gedişə, yaxud qanunsuz baqaj daşımağa görə öz xeyrinə pul vəsaiti almaqla əlaqədar olan hərəkətləri aldatma və ya etibardan sui-istifadətmə yolu ilə əmlak ziyanıvurma kimi AR CM-nin 184-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

---

⁵⁸ Сборник постановлений Верховного Суда СССР (1924-1977 гг.), Часть 2. М., 1981, с.142

Hansı formada törədilməsindən asılı olmayaraq, talama özgənin əmlakını götürmədən və (və ya) özünün, yaxud başqa şəxslərin xeyrinə keçirmədən ibarətdir. Belə əməlin adlandırılması üçün talamanın qanunvericilikdə müəyyən edilmiş və elmi ədəbiyyatda istifadə edilən formuləsində **“malikolma”**, **“keçirmə”**, **“götürmə”**, **“əldəetmə”**, **“mənimsəmə”**, **“saxlama”** və s. bu kimi terminlərdən istifadə edilməkdə davam edilir. Hələ keçən əsrin 70-ci illərinin hüquq ədəbiyyatında belə bir mülahizə irəli sürülürdü ki, adları çəkilən terminlərdən hər hansı birinin vasitəsi ilə talama əməlinin məzmununu ifadə etmək səyinin uğursuzluğu onunla izah edilir ki, onlardan heç biri talama kimi mürəkkəb və özünəməxsus spesifik ictimai təhlükəli əməlin hərtərəfli, dolğun və aydın xarakteristikasını vermək iqtidarında deyildir, çünki həmin terminlər mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın obyektiv cəhətinin məzmununu kifayət qədər tam əks etdirmirlər, habelə lazımi konkretlikdən xeyli uzaqdırlar⁵⁹.

S.Skalyarovun fikrincə, “götürmə” və (və ya) “keçirmə” məfhumları göstərilən hərəkətlərin tərəfindən tam alternativ, həm də birgə həyata keçirilməsi (həyata keçirilə bilməsi) nəticəsinə gəlməyə imkan verir. Bu isə o deməkdir ki, talama cinayəti obyektiv cəhətdən aşağıdakı yollarla törədilə bilər:

- özgənin əmlakını götürmə;
- həmin əmlakı öz xeyrinə keçirmə;
- həmin əmlakı təqsirkarın və ya digər şəxslərin xeyrinə götürmə və keçirmə.

Müəllif mülahizələrini yekunlaşdıraraq yazır ki, talamanın obyektiv cəhətinin tərifinin təklif edilən birinci variantı praktika üçün əlverişli ola bilməz, çünki talamanın başa çatmış

---

⁵⁹ *Вах: Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. Харьков, 1975, с. 87*

hesab olunması üçün əmlakın nəinki götürülməsi, həm də təqsirkarın həmin əmlakdan real istifadə və ya onun üzərində sərəncam vermək imkanının olması zəruridir. Yəni talanmış əmlakı özünün və ya başqasının xeyrinə keçirmək vacibdir⁶⁰.

Bu və ya digər üsulla talamaya məruz qalan əmlakın mülkiyyətin müxtəlif formalarına aid idarə, müəssisə və təşkilatların daxil olmasının hüquqi cəhətdən lazımi şəkildə rəsmiləşdirilməsinin təhlili verilən əməlin tövsifi üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. İdarə, müəssisə və təşkilatların əmtəə-pul dəyərləri fonduna hələ lazımi qaydada (investisiya aktı ilə, əmtəə-nəqliyyat qayıməsi ilə, qəbzə və s.) mədaxil edilməmiş əmlakın tamah məqsədilə qanunsuz və əvəzsiz götürülməsi də AR CM-nin XXIII fəslində nəzərdə tutulan müvafiq maddə (maddələrlə) ilə tövsif edilməlidir.

Əmlakın mülkiyyətçidən götürülüb qeyri-mülkiyyətçinin mülkiyyətinə keçirilməsinin (qatılmasının) konkret qanunsuz formaları haqqında danışarkən onun bir halda özgənin əmlakını primitiv fiziki mənimsəmə vasitəsilə həyata keçirildiyini görməmək mümkün deyil. Burada başlıca məqsəd özgənin əmlakı üzərində özü üçün təsərrüfat hökmranlığını təmin etməkdən, yəni ona malik olmaqdan və ya onu mənimsəməkdən, yaxud israf etməkdən ibarətdir. Talamanın predmetinə belə təsir etmə prosesi mənimsəmə və israfetmə üçün tipik haldır. Belə ki, təqsirkara etibar edilmiş əmlakı mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama prosesində əmlakı fiziki cəhətdən götürmək tələb olunmur. Çünki o, etibar edilmiş əmlakdır və artıq etibar edilmiş şəxsin sərəncamında yerləşir. Həmin əmlakı idarə edən təqsirkar onu özünün və ya digər şəxslərin xeyrinə keçirir. Bu

---

⁶⁰ Скаляров С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества // Российская юстиция, 2001, № 6, с. 53

nəticəni əsaslandıran S.Skalyarov belə situasiyanı onunla təsdiqləyir ki, belə halda təqsirkar, eyni zamanda talamanı törədən cinayətkar, həm də əmlakın qanuni sahibi qismində çıxış edir⁶¹.

Lakin özgənin əmlakını özünün və ya digər şəxslərin xeyrinə keçirməyin (mənimsəmə və ya israf etmə zamanı) onun qanunsuz götürmə ilə bir araya sığmazlığı haqqında faktdan çəkinməyə əsas yoxdur. Əlbəttə, əgər əmlakı götürmə xalis fiziki aspektdə törədilməzsə, deməli, mənimsəmə və ya israf etmə mövcud olacaqdır. Hər şeydən əvvəl, bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, mənimsəmə və ya israf etmə zamanı cinayətin obyektini qismində mülkiyyət münasibətləri çıxış edir və bu zaman mülkiyyətçinin əmlak hüquqlarının müdafiəsi zərurəti yaranır. Bu halda təqsirkar etibar edilmiş əmlakı mülkiyyətçidən deyil, özündən götürür. Əmlakı götürmə zamanı isə hərəkətlər talamanın predmetini bilavasitə mülkiyyətçidən götürməyə yönəlir.

Göstərilənlərlə yanaşı belə bir cəhət də toxunmaq lazımdır ki, etibar edilmiş əmlakı mənimsəyən və ya israf edən şəxsin də hərəkətlərinə hüquqi baxımdan həmin əmlakın özgənin mülkiyyətindən götürmə kimi yanaşmaq olar.

Əmlak nə qədər etibar olunsa da, o, qanuni mülkiyyət sahibinin mülkiyyətinin bir hissəsi – etibar edilmiş hissəsi olaraq qalır. Hüquq ədəbiyyatında düzgün olaraq qeyd edilir ki, belə halda da mülkiyyət münasibətlərinə qəsd edilir və mülkiyyətçinin bu hüquqlarının müdafiəsi zərurəti meydana çıxır⁶².

Əmlak xarakterli, əmtəə-sərəncamverici sənədlərin (konosamentlərin, yük qayımələrinin, anbar şəhadətnamələrinin

---

⁶¹ Скаляров С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества // Российская юстиция, 2001, № 6, с. 53

⁶² Вах: Новое уголовное право России. Особенная часть: Учебное пособие. М., 1996, с. 129

və s.) dələduzluq yolu ilə ələ keçirilməsi zamanı götürmənin formal-hüquqi xarakteri daha aşkar nəzərə çarpır. Belə götürmə daşınmaz obyektin dələduzluq yolu ilə ələ keçirilməsi üçün (özgənin əmlakına olan hüquqa malikolma deyil, məhz götürmə üçün) də səciyyəvidir. Belə halda mülkiyyətçinin əmlak fondundan götürmə hüquqi cəhətdən müşayiət olunmadan mümkün deyil. Bu zaman **hüquqi müşayiət** dedikdə, mülkiyyət hüquqlarının keçməsinin müvafiq surətdə, müvafiq qaydada rəsmiləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Belə hüquqi rəsmiləşdirmə zərər çəkmiş şəxsin aldadılması hesabına təmin olunur. Zərər çəkənin aldanaraq bəzi hüquqi hərəkətləri yerinə yetirməsi nəticəsində təqsirkar ona məxsus olan əmlak hüquqlarını əldə edir.

Gizli oğurluq, soyğunçuluq və quldurluq üçün səciyyəvi olan “fiziki” götürmədən, habelə “formal” götürmədən fərqli olaraq, götürmənin belə forması mənimsəmə və ya israfetmə üçün şərti xas olan cəhətdir. Yəni belə formanı mənimsəmə və ya israfetmə üçün şərti olaraq “hüquqi götürmə” saymaq olar.

Bəzi müəlliflər belə hesab edir ki, “keçirmə olmadan götürmə ilə” sahibolma da talamanın yuxarıda göstərilən növünün eynisidir⁶³. Belə mülahizə ilə əlaqədar bir halı da nəzərə almaq lazımdır ki, dələduzluq zamanı əmlakın götürülməsi zərər çəkmiş şəxsin iradəsinin iştirakı ilə baş verir və əmlakın təqsirkar tərəfindən götürülməsi buna zidd deyildir. Çünki bu zaman zərər çəkmiş şəxs aldadılır.

Beləliklə, talamanın yalnız bir formasında – mənimsəmə və ya israfetmədə təqsirkar talamanın əmlak barəsində mülkiyyət hüququnun bəzi elementlərinə (əsasən sahiblik, bir sıra hallarda isə həm də sərəncam və istifadə hüququna) malik

---

⁶³ *Важ:* Устинов В.С. Российское уголовное законодательство об ответственности преступления против собственности. Н.Новгород, 1997, с.132

olur. Lakin həmin hüquqlar əmlakın qanuni mülkiyyətçisinin verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində olur və müvəqqəti xarakter daşıyır.

c) talamanın subyekti

Təhlil edilən cinayət xüsusi subyekt tərəfindən törədilir. Bu, mülkiyyətçinin öz əmlakını və maddi dəyərə malik olan digər predmetləri etibar etdiyi 16 yaşına çatmış anlaqlı maddi məsul şəxsdir.

Haqqında söhbət gedən cinayətin subyektinə belə yanaşma, məsələnin mahiyyətinin bir qədər sadələşdirilməsi o qədər də uğurlu görünə bilməz. Bir sıra əmlak cinayətləri üçün subyektin bəzi ümumi əlamətləri (yaş və anlaqlılıq) ilə bərabər, xüsusi əlamətlər də cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malikdir.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, istənilən talama əməli mahiyyətinə görə (burada, ilk növbədə, özgənin əmlakını ələ keçirmə nəzərdə tutulur) xüsusi subyekt – qeyri-mülkiyyətçi tərəfindən törədilir. Məhz belə subyekt hüquqi cəhətdən mülkiyyətçinin iradəsi əleyhinə onun mülkiyyət hüquqlarını pozur və bu zaman hüquqazidd vasitələrdən istifadə edir.

Lakin həmin xüsusi əlamət müsbət deyil, mənfi xarakter daşıyır, çünki o, subyektə xas olan deyil, onda olmayan xassəni əks etdirir. Bununla belə, o, xüsusi əlamət olmaq təyinatını itirmir, ona görə ki, subyektə xarakterizə edən əlavə xassə kimi çıxış edir. Yaxud xüsusi əlamət kimi əmlaka mülkiyyətçinin verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində münasibət göstərməli olan şəxsi hüquqi cəhətdən xarakterizə edir.

Qeyri-mülkiyyətçinin mənfi əlamətləri də, öz növbəsində, eyni məntiqi sxem üzrə xüsusi subyektlərin həmin qeyri-mülkiyyətçilərə bölgüsünə əsas verirlər. Məhz bu qeyri-mülkiyyətçilər ələ keçirilən əmlaka münasibətdə heç bir səlahiyyətə

Mənimsəmə və ya israfetmə əməllərilə mübarizənin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri

malik deyillər. Onlar yalnız mənimsəmə və ya israfetmədə müəyyən səlahiyyətlərə malik olurlar. Nəticədə talamanın xüsusi subyektini səciyyələndirən əlavə əlamətlər aşağıdakı kimi qiymətləndirilir:

1. talamanın bütün forma və növlərinin subyektləri üçün səciyyəvi olan qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;

2. oğurluğun, soyğunçuluğun, quldurluğun subyektlərini və götürülən əmlaka münasibətdə heç bir səlahiyyətə malik olmayan şəxslər kimi dələduzluq yolu ilə aldadan qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;

3. qarət edilən əmlaka münasibətdə müəyyən səlahiyyətlərə malik olan şəxslər kimi mənimsəmənin və israfetmənin subyektlərini səciyyələndirən qeyri-mülkiyyətçinin əlamətləri;

4. qulluq mövqeyindən istifadə etmək vasitəsilə özgənin əmlakını ələ keçirməni törətməklə əlaqədar dələduzluğun (AR CM-nin 178.2.3-cü maddəsi), mənimsəmənin (AR CM-nin 179.2.3-cü maddəsi) və ya israfetmənin subyektlərini səciyyələndirən şəxslərin qulluq mövqeyini müəyyənləşdirən əlamətlər;

5. talamanın bütün formalarının (AR CM-nin 177.3.3-cü maddəsi; 179.3.3-cü maddəsi; 180.3.3-cü maddəsi; 181.3.3-cü maddəsi; 182.3.4-cü maddəsi; 184.3.3-cü maddəsi) subyektlərini səciyyələndirən, dəfələrlə məhkumluğunun olması ilə fərqlənən xüsusi residivin əlamətləri.

Bundan başqa, elə xüsusi əlamətlər də vardır ki, onlar ailə üzvləri arasında təşəkkül tapmış əmlak münasibətləri ilə bağlı mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin bilavasitə obyektini qismində fərqləndirirlər. Məhz belə əlamətlər ər-arvad, valideynlər, uşaqlar, övladlığa götürülənlər, doğma qardaş və bacılar, baba, nənə və nəvələr kimi xüsusi subyektlərin mövcudluğunu nəzərdə tutur. Bu da, öz növbəsində, talamanın törədilməsində iştirak etmiş şəxslərin məsuliyyəti haqqında məsələni meydana çıxarır.

Yuxarıda göstərilən əlavə əlamətlərə malik olmayan şəxs bu cinayətlərin fərdi, yaxud birgə icraçısı ola bilməz. Belə şəxs həтта müvafiq yaş həddinə çatsa da, anlaqlı olsa da, fərdi və ya birgə icraçı qismində çıxış edə bilməz. Ümumiyyətlə, xüsusi subyekt olmayan şəxsin cinayətdə birgə icraçılığa görə məsuliyyəti istisna olunur.

Haqqında söhbət gedən məsələ ilə əlaqədar bir sıra uzaq və yaxın xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyində diqqəti cəlb edən məqamlar vardır. Məsələn, İspaniyanın Cinayət Məcəlləsinə görə, bir-birinə münasibətdə əmlak cinayəti törətmiş ər-arvadın, habelə yaxın qohumların cinayət məsuliyyətindən azad olunması haqqında müddəa (268-ci maddənin 1-ci hissəsi) cinayətin törədilməsində iştirak etmiş kənar şəxslərə şamil edilmir (268-ci maddənin 2-ci hissəsi)⁶⁴.

Əksinə, Rusiya cinayət qanunvericiliyi doktrinasında, XIX əsrdə və XX əsrin başlanğıcında Rusiyanın praktikasında belə cinayətkar qəsdlərə görə birgə iştirakçıların cinayət məsuliyyəti icraçının məsuliyyətindən bilavasitə asılı olmuşdur. Belə ki, əgər icraçı öz arvadının (ərinin) və ya yaxın qohumunun əmlakını qanunsuz mənimsəməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmədisə, əməlin digər birgə iştirakçıları da cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzdilər. Məsələn, Rusiya Senatının konkret iş üzrə izahına uyğun olaraq əgər zərər çəkmiş şəxslər ailə sirrini aşkar etməyi, oğurluq haqqında şikayət verməyi mümkün hesab etməzdilərsə, oğurluqda iştirak etmiş kənar iştirakçılar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzdilər⁶⁵.

Subyektin anlaqsız olması ilə əlaqədar məsələdə isə cinayət məsuliyyəti, ümumiyyətlə, istisna olunur. Anlaqlılıığı istisna edən psixi vəziyyətdə olan şəxs tərəfindən əmlak xarak-

---

⁶⁴ Уголовный кодекс Испании (Под ред. Н.Ф.Кузнецовой)

⁶⁵ *Вак: Познышев С.В.* Особенная часть русского уголовного права. М., 1912, с. 217

terli ictimai təhlükəli əməl törədildikdə, həmin əmələ görə şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir və ona tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli 9 sayılı qərarının 8-ci bəndinin 3-cü abzasında izah edilir ki, “əmlakın müəyyən məqsədlə inandırılıb tapşırıldığı şəxslərin mənimşəmə yolu ilə talamada bilavasitə iştirak etdikləri hallarda belə şəxslər CM-nin 179-cu maddəsi ilə, iştirakçılığın digər hallarında isə CM-nin 32-ci və 179-cu maddələri ilə məsuliyyət daşıyırlar”.

ç) talamanın subyektiv cəhəti

AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət yalnız birbaşa qəsdlə və tamah məqsədi ilə törədilir. Təqsirkar özgə mülkiyyətçinin ona etibar edilmiş əmlakını qanunsuz və əvəzsiz olaraq götürdüyünü və ya həmin əmlak barəsində sərəncam verdiyini dərk edir, bunun nəticələrini qabaqcadan görür və dərk edir, həmin hərəkətlərin edilməsini arzu edir.

Mənimşəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı hərəkətlərin qəsdən düşünülmüş xarakteri talama əməlinin özünün anlayışından irəli gəlməklə, mübahisəsiz xarakter daşıyır. Həmin cinayətqar qəsd məqsədəyönlü fəaliyyətdən ibarətdir. Cinayət hüquq nəzəriyyəsinə qeyd edildiyi kimi, bu və ya digər tərkibə malik məqsəd həmişə birbaşa qəsdin göstəricisi qismində təzahür edir⁶⁶.

Talamanın mənimşəmə və ya israfetmə formalarına xas olan hərəkətlərin qəsd xarakteri iştirakçılıqla törədilmiş talamaya görə cinayət məsuliyyətinə cəlbətmənin zəruri zəminidir. Bu zaman əməlin müvafiq tövsifi üçün talamaya hazırlıq, sui-

⁶⁶ Крoпачев Н.М., Николаева И.И. Уголовно-правовая защита имущественных прав неособственника //Вестник СПбГУ, 1997, Серия 6, Выпуск 3, № 20, с.130

qəsd və ya əməlin törədilməsində birgə iştirakçılıqda ifadə olunan halların obyektiv surətdə müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

Öz davranışının sosial təhlükəliliyini dərk edən təqsirkar, hər şeydən əvvəl, özü üçün tamamilə özgə olan əmlakı mənimsədiyini, yaxud israf etdiyini dərk edir. Bu zaman həmin əmlakın başqa şəxsin mülkiyyətində olduğunu anlayan təqsirkarın, həmçinin götürülən əmlak üzərində heç bir hüququnun olmadığını başa düşməsi, onun qəsdin obyektinin xassələri haqqında subyektiv təsəvvürlərini əks etdirir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı qəsdin intellektual cəhəti də subyekt tərəfindən hüquqi əhəmiyyətli bütün faktiki halların dərk olunmasını əhatə edir. Məlum olduğu kimi belə faktiki hallar talamanın obyektiv cəhətini, o cümlədən əvəzsiz olaraq götürməni yaradır.

Eynilə də işlədikləri bu və ya digər müəssisələrdə və ya təşkilatlarda onların əmlakının qanuni sərəncamvericiləri olmayan və özgənin əmlakını ələ keçirən şəxslərin hərəkətləri adi oğurluq əlamətlərinin (məsələn, daşınan yükləri oğurlayan təyyarə limanı xidmətçilərinin hərəkətləri) altına düşürlər. Belə hallara gözətçilərin, yaxud qarovulun heyətinə daxil olan qarovulun və əmlak mühafizəsinin həyata keçirilməsində müqavilə üzrə əmlakın saxlanması təmin edən, lakin mühafizəolunan əmlakın dövryyəsinin təmin edilməsi üzrə səlahiyyətlərə malik olmayan subyektlərin də hərəkətləri uyğun gəlir. Çünki mülki-hüquqi cəhətdən əmlakın saxlanması onun mühafizəsilə eynilik təşkil etmir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə qəsdin iradəvi anı təqsirkarın özünün və digər şəxslərin xeyri üçün etibar edilmiş maddi sərvətləri götürmək iradəsinin istiqaməti ilə xarakterizə edilir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı cinayyətə qəsd dövlət tərəfindən verilən pensiya və müavinətləri, eləcə də digər ödəniş mənbələrini mənimsəməklə dövlət əmlakına real ziyanvurma zamanı da mövcud olur.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərində, bu cinayətin anlayışında “**tamah**” məqsəd kimi göstərilməsə də, belə əməllər yalnız tamah məqsədi ilə törədilir. Əməlin törədilməsində başlıca məqsəd etibar edilmiş özgə əmlakı mənimsəmək və ya israf etmək hesabına maddi mənfəət əldə etməkdən ibarətdir.

Başqa sözlə, talamanın subyektiv cəhəti özündə birbaşa qəsdlə bərabər tamah məqsədini ehtiva edir. Bu baxımdan özgənin əmlakını əvəzsiz götürmənin özünün də subyektiv ifadəsi tamah məqsədidir. Bunun məzmununu təqsirkarın ona etibar edilmiş əmlakı qaytarmamaqla özünün və ya digər şəxslərin xeyrinə keçirməsi təşkil edir. Belə hallarda təqsirkar yalnız öz şəxsi mənfəətini güdməklə, düzünə şəkildə tamah məqsədilə hərəkət edir və buna böyük səy göstərir.

Beləliklə, özgə əmlakdan konkret əmlak mənfəəti əldə etmək niyyətindən ibarət olan tamah məqsədi mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın subyektiv cəhətinin məcburi əlamətidir. Əmlakı əvəzsiz götürmə əməlinin törədilməsi zamanı tamah məqsədinin olmasının sübuta yetirilmədiyi halda o, talama kimi tövsif edilə bilməz. Tamah məqsədi öz məzmunu etibarilə təqsirkarların varlanmağa cəhd göstərmələrindən ibarətdir və o, artıq qeyd edildiyi kimi, məcburi element qismində konkret olaraq aşağıdakılarda ifadə oluna bilər:

- təqsirkar şəxsin özünün varlanmaq cəhdi, istəyi;
- təqsirkarın maddi vəziyyətinin yaxşılaşmasında maraqlı olan qohumların varlandırılmasına göstərilən cəhd (belə təqsirkarlar bəzən təkcə özlərinin deyil, həm də yaxınlarının maddi cəhətdən varlanmasında maraqlı olurlar);
- təqsirkarın hüquqi şəxslərin maddi cəhətdən əlverişli imkanlara malik olmaları ilə əlaqədar öz niyyətinə çatmağa göstərdiyi cəhd;
- təqsirkarın, əməlin törədilməsində onunla birgə iştirak etmiş istənilən digər şəxslərin varlanmasına göstərdiyi cəhd.

Mənimsəmə və ya israfətmə yolu ilə talamanın istənilən digər şəxslərin xeyrinə törədilməsi əməlin tamah məqsədi olmadan edilməsi demək deyildir. Lakin S.F.Milyukovun fikrincə, bu halda təqsirkarın tamah məqsədi olmur⁶⁷. Ancaq belə mövqə ilə razılaşmaq çətindir. Birincisi, ona görə ki, müəllif bu halda cinayətin motiv və məqsədini aşkar şəkildə qarışdırmışdır.

İkincisi, təqsirkarın əməli törədərkən öz maddi marağını düşünmədən yalnız üçüncü şəxslərin maddi mənfəət əldə etməsi üçün hərəkət etməsi mənasız olardı. Onun tamahı həm şəxsən özünün, həm də digərlərinin maraqlarını əhatə edir.

Cinayətin motivi və məqsədi bir-birilə sıx əlaqədə olan, bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlayan və şərtləşdirən anlayışlardır. Lakin onlar, eyni zamanda iradəvi prosesin müxtəlif cəhətlərini səciyyələndirirlər. Əgər motiv insanın bu və ya digər əməli nəyə görə törətməsi sualına cavab verirsə, məqsəd insanın fəaliyyət istiqamətini (istiqamətlərini) müəyyən edir. Motiv insanın məhz nə üçün belə etdiyini, davrandığını izah edir. Məqsəd isə insanın öz hərəkətləri ilə konkret olaraq nə güddüyünü aydınlaşdırır. B.S.Volkovun fikrincə, motiv cinayətin subyektiv səbəbini, psixoloji mənbəyini, məqsəd isə təqsirkarın hərəkətlərinin səmtini, yönümünü xarakterizə edir. Beləliklə, motiv məqsədi müəyyən etsə də, lakin məqsədin özü deyildir. Motiv stimullaşdırıcıdır, təhrikəddici səbəbdir. O, insanın davranış aktının rüşeymini təşkil edir. Məqsəd isə insan davranışının nəzərdə tutulmuş nəticəsidir və həmin davranışı başa çatdırmağın əsasını təşkil edir.

Deməli, mənimsəmə və ya israfətmə yolu ilə talama əməlinin törədilməsi zamanı tamah məqsədinin olmaması yalnız tamahın motivasiyasının olmaması ilə izah oluna bilər. Tamahın motivasiyasının olması isə tamah məqsədinin mövcudluğu deməkdir.

---

⁶⁷ **Миллюков С.Ф.** Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа. СПб., 2000, с. 230

III FƏSİL

MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ YOLU İLƏ TALAMANIN MƏSULİYYƏTİ AĞIRLAŞDIRAN HALLARI

3.1. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallarından birinin – **qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talamanın** təhlilindən danışıarkən “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” anlayışının üzərində ümumi şəkildə dayanmağı məqsədə uyğun sayırıq.

AR CM-nin 34.2-ci maddəsinə uyğun olaraq qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayət qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

İştirakçılığın kriminal dəstə formasında üzvləri arasında cinayətin birgə törədilməsinə dair qabaqcadan razılaşma olur. Razılıq, adətən, qəsdin obyektinə və cinayətin predmetinə ilə bağlı olur. İştirakçılığın kriminal dəstə forması (yaxud cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi) qüvvədə olan AR CM-nin 177.2.1-ci; 178.2.1-ci; 179.2.1-ci; 180.2.1-ci; 181.2.1-ci; 182.2.1-ci; 183.2.1-ci; 184.2.1-ci və s. maddələrində bilavasitə cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlamətləri kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda göstərilən cinayət hüquq normalarında qabaqcadan əlbir olan dəstənin hər hansı formada iştirakçılığı deyil,

qabaqcadan əlbir olan dəstənin cinayətin obyektiv cəhətinin icrasında birgə iştirakçılığı nəzərdə tutulur⁶⁸. Məsələn, qabaqcadan əlbir olan bir dəstə tərəfindən törədilən mənimmə və ya israf etmə yolu ilə talama o halda AR CM-nin 179.2.1-ci maddəsi ilə təsvif edilə bilər ki, inanılıb etibar edilmiş əmlakın tamah məqsədi ilə mənimməsiləməsində və ya israf etməsində dəstə üzvlərindən ən azı iki nəfər iştirak etmiş olsun. Əgər cinayətin obyektiv cəhəti bir nəfərin hərəkətlərinin nəticəsi kimi meydana çıxarsa, digər iştirakçılar isə başqa funksiyaları icra edərlərsə, cinayət məsuliyyəti qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən əməlin əlamətləri üzrə deyil, AR CM-nin 179.1-ci maddəsi ilə mürəkkəb iştirakçılığa görə mənimmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin əlamətlərini meydana çıxaracaqdır.

Yuxarıda göstərilənlər baxımından qabaqcadan razılıq olmadan törədilən iştirakçılıq birkə iştirakçılığın az təhlükəli formasıdır. Qabacadan razılıq olmadan iştirakçılıq formasında cinayətin törədilməsi zamanı ancaq birgə icraçılar tərəfindən törədilmiş qrup cinayət (sadə iştirakçılıq) haqqında danışmaq olar. Birgə icraçılar arasında da rolların bölgüsünün olmasına baxmayaraq, bu formada törədilən hərəkətlər ancaq iştirakçılığın tərkibini yaradır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, iştirakçılığın bu forması üçün razılığın minimum həddi xasdır. Bu da, öz növbəsində, cinayətin başlanması anına qədər əlbir olmanın mümkün olmaması ilə şərtləşir. İştirakçılığın bu forması birgə iştirakçılar arasında cinayətin yalnız törədilməsi vaxtı əlbir olmanın mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Bu, həmçinin də cinayətin ob-

---

⁶⁸ *Bax.*: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, "Digesta", 2005, s. 76)

yektiv cəhətinin yerinə yetirilməyə başlanmasından sonrakı vaxta təsadüf edir⁶⁹.

Deməli, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, cinayətdə birgə iştirakçılığın daha geniş yayılmış və ən təhlükəli forması qabaqcadan olmaqda təzahür edən iştirakçılıqdır.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə qabaqcadan əlbir olma dedikdə, iki və ya daha çox şəxsin mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə birgə talama törətmək üçün əməlin törədilməsindən razılığa gəlməsi nəzərdə tutulur. Göründüyü kimi, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın dərk edilməli olan əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın tanınmış subyektləri ola bilən iki və ya daha çox şəxsin olması;
2. həmin şəxslər arasında qabaqcadan razılaşdırılmış əlbirlik;
3. təhlil edilən cinayətin birgə iştirakçılıqla törədilməsi.

Talamanın nəzərdən keçirilən formasının birinci (kəmiyyət), yəni bir qrup şəxs əlamətinin aydınlaşdırılması o hallarda xüsusi olaraq hüquqi əhəmiyyətə malik olur ki, özgə əmlakını birgə mənimsəmə və ya israfetmənin iştirakçıları arasında ancaq bir nəfər cinayətin lazımı subyektı olsun, qalanları isə yaşa görə və ya anlaşılmaz olmaları səbəbindən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinlər.

Əgər cinayət bir nəfər, yəni tələb olunan xüsusi əmlaklara malik olan, digərləri isə belə xüsusi əlamətlərə malik olmayan bir neçə şəxs tərəfindən törədilmişdirsə, xüsusi subyekt tələb edən cinayət də bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət sayıla bilməz. AR CM-nin 33.4-cü maddəsinə uyğun

---

⁶⁹ *Вак.*: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под общ.ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедева. М., НОРМА-ИНФРА, 2000, с. 69)

olaraq həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə cinayətin xüsusi subyekti olmayan və həmin maddə ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsində iştirak edən şəxs, həmin cinayətə görə onun təşkilatçısı, təhrikçisi və köməkçisi qismində məsuliyyətə cəlb olunur. Deməli, əmlakın inanılıb etibar edildiyi şəxslərə aid olmayan, lakin həmin əmlaka münasibətdə göstərilən səlahiyyətlərə malik olan subyektlərlə talamada iştirak edən şəxslər birgə icraçılar deyil, talanan əmlaka münasibətdə öz səlahiyyətlərindən istifadə edən təşkilatçılar, təhrikçilər və ya köməkçilər qismində məsuliyyət daşımalıdır.

Beləliklə, qabaqcadan əlbir olan qrupun tərkibində cinayət törətmiş şəxsləri səciyyələndirən əlamətlər ondan ibarətdir ki, onların hər biri həmin cinayətin icraçısı qismində çıxış edə bilər və həmin şəxsin cinayətin iştirakçısı hesab edilməsi üçün o, kifayət qədər zəruri əlamətlərə malik olmalıdır.

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə **əlbir olma** dedikdə, iki və ya daha çox şəxs arasında qarşılıqlı razılaşma nəzərdə tutulur. N.A.Lopaşenko yazır: “Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə mövcud olan əlbirliyi qabaqcadan razılaşdırılmış əlbir olma o halda hesab etmək olar ki, həmin razılaşma talamanın obyektiv cəhətini yaradan hərəkətlərin edilməsindən, qabaqcadan, yəni cinayətə hazırlıq mərhələsində baş tutsun. Bu zaman nə razılaşmanın forması, nə də iştirakçılar arasında əlbir olmanın zaman fasiləsi və talamanın törədilməsinin başlanğıcı həlledici əhəmiyyət daşımır”⁷⁰. Müəllifin bu mövqeyi ilə biz də razılaşır və onu da əlavə etmək istəyirik ki, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsin nə razılaşmasının forması, nə də əməlin törədilməsinin başlanğıcının törədilmiş talamanın tövsifinə heç bir təsiri olmur.

---

⁷⁰ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. М., Лексест, 2005, с. 81

Əlbir olma öz formasına görə şifahi və ya yazılı ola bilər. Belə əlbirliyə şəxslərin jestləri, müəyyən mimikaları və s. aid edilir. Buna nail olmaq üçün müxtəlif vasitələrdən də istifadə olunur. Təsadüfi deyil ki, bəzən bir-birini yaxından tanıyan, yaxud yaxşı başa düşən şəxslər üçün, məcazi mənada deyilsə, “ani bir işarə” də kifayət edir. Məşhur Azərbaycan zərbiməsəlində deyildiyi kimi: “Arifə bir işarə də bəsdir”.

Yuxarıda qeyd edilənlər baxımından mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə razılığın əldə edilməsi üçün minimum “səylər” də bəzən kifayət edir. Belə səylər telefon danışıqları vasitəsilə, yaxud mobil yolla mesajların göndərilməsi yolu ilə də gerçəkləşdirilə bilər⁷¹. Bu zaman iştirakçıların zahiri davranışı fəaliyyət birliyi kimi nəzərə çarpa bilər. Əslində isə, belə razılığa gəlmənin özü birgə fəaliyyətin ən primitiv formalarından biridir. Bu, heç bir xüsusi hazırlıq və ya qabaqcadan müəyyən işlərin, tədbirlərin görülməsini tələb etmir. Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayətin iştirakçıları arasında bəzən cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar konkret razılaşma olmur, əmlakın qrup halında götürülməsi isə sanki öz-özlüyündə baş verir. Belə situasiya, hər şeydən əvvəl, artıq analoji cinayətləri dəfələrlə törətmiş şəxslər arasında müşahidə olunur. İştirakçılardan birinin hərəkəti digərlərinin nəyi edəcəklərinin zəruri və ya qaçılmaz olduğunu dərhal labüd edir⁷². Fikrimizcə, maraqlı mülahizədir, çünki kriminal aləmdə artıq “öz keyfiyyətli dəstxəti ilə” tanınmış qanuni oğrular, yaxud resdivistlər üçün belə üsul və ya metodlar çoxdan tanışdır. Artıq və-

---

⁷¹ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. М., Лекс-эст, 2005, с. 81

⁷² Вах: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под ред. Н.Ф.Кузнецовой. М., 1998, с. 297)

dişə çevrilmiş belə üsul və metodlardan eyni cinayətləri dəfələrlə törətmiş kriminal elementlər son dərəcə “məharətlə” istifadə edirlər.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamaya başlayan, lakin çətinliklərlə qarşılaşan şəxs (cinayəti təklikdə başa çatdırma bilmədiyini dərk etdikdə) cinayəti təklikdə törətməkdən imtina etdiyi zaman əlbirolmanın yaranması mexanizmi bir qədər başqa şəkil alır. Bu zaman həmin şəxs digər şəxslərlə əlbirolma əsasında hərəkətlərin kollektiv (qrup halında) halda yerinə yetirilməsi yolunu tutur. Ona görə də, əgər şəxs talamanı təklikdə törətməyə cəhd göstərsə və bu prosesdə uğursuzluğa düşər olursa, sonradan isə cinayəti başa çatdırmaqdan ötrü digər şəxslərlə əlbir olmağa cəhdlər edərsə, belə əlbirolma qabaqcadan əlbirolma kimi qiymətləndirilir.

Təcrübədə elə hallara da rast gəlinir ki, cinayətkar qrupa cəlb edilən şəxslər müəyyən məqsədlər üçün ayrılmış vəsaitləri qabaqcadan razılaşımaqla əlbir olaraq mənimsəyirlər.

Bir qrup şəxs mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlini birgə törətməsi talama cinayətinin tərkibinin birgə hərəkət edən bir neçə şəxs birlikdə yerinə yetirməsidir. Bu şəxslərdən hər biri həmin cinayətin icraçısı hesab olunur. Deməli, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın bir qrup şəxs tərəfindən birgə törədilməsi o deməkdir ki, bu şəxslərin hamısı birlikdə təhlil edilən cinayətin obyektiv cəhəti üçün xarakterik olan hərəkətləri (tam həcmdə, yaxud hər bir şəxs öz üzərinə düşən hissəni) törədirlər. Vəzifələrin belə bölgüsü də qabaqcadan razılaşıdırılır. Belə ki, qrup iştirakçılarında hər biri nə və necə edəcəyini əvvəlcədən bilir.

Yuxarıdakı nəticə labüd surətdə AR CM-nin 32.2-ci və 34.2-ci maddəsindən irəli gəlir. Belə ki, AR CM-nin 34.2-ci maddəsinə uyğun olaraq qabaqcadan razılaşımaqla iki və ya daha çox şəxs birlikdə iştirakı ilə törədilən cinayət bir qrup şəxs

tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur. AR CM-nin 32.2-ci maddəsinə əsasən cinayəti bilavasitə törətmiş və ya başqa şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxs birgə icraçı sayılır.

Burada ümumi nəticə göstərilən maddələrin müqayisə edilməsi əsasında əldə olunur. Bu zaman iştirakçılığın nəzərdən keçirilən formasında hərəkət etmiş bütün şəxslər AR CM-nin Ümumi hissəsinin 32.2-ci maddəsinə istinad etmədən Xüsusi hissənin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətinə əməlin icraçıları qismində cəlb edilirlər.

Bununla yanaşı, belə qrupun iştirakçılarının cinayətin birgə icraçıları qismində çıxış edib-etməməli olmalarına, yaxud müxtəlif hüquqi əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən şəxslərin bu qrupun tərkibinə daxil edilib-edilməmələrinə dair yekdil fikir yoxdur. Məsələn, hələ keçən əsrin 80-ci illərində B.A.Kurinov yazırdı ki, qabaqcadan əlbir olan belə növ cinayətkar qrupun iştirakçıları öz söylərini birləşdirərək rolları da öz aralarında bölüşdürürlərsə, cinayətin törədilməsində sonradan konkret rolun necə olmasından asılı (təqsirkarın əmlakı götürüb-götürməməsi, yaxud cinayətin törədilməsi zamanı ancaq qarşıya çıxan maneələri aradan qaldırması və s. rolu icra etməsi) olmayaraq, cinayətkar qrupun iştirakçılarının hamısı bu növ cinayətkar əməlin birgə iştirakçıları qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir, birgə iştirakçılar kimi cavab verir, lakin cəza təyin edildiyi vaxt onların hər biri icra etdikləri konkret rol müqabilində cəzalandırılırlar⁷³.

Əgər mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin obyektiv cəhəti bir nəfər şəxs tərəfindən icra olunmuşdursa,

---

⁷³ **Куринов Б.А.** Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с. 152-153

digər şəxs isə cinayətkar əməlin yalnız törədilməsinə rəhbərlik etmiş və ya həmin şəxsi buna təhrik etmiş, yaxud cinayətin törədilməsinə kömək etmişdirsə, belə talama əməli bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama cinayəti kimi tövsif edilə bilməz. Bu tezisın açıq-aşkar görünməsinə baxmayaraq, cinayətdə birgə iştirakçılığın digər formalardan fərqləndirilməsilə əlaqədar praktikada hələ də müəyyən səhvlərə yol verilir.

Bu yarımfəsildə ifadə olunanları yekunlaşdıraraq belə bir nəticəvi hala diqqət yetirməyi məqsədəuyğun hesab edirik ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin törədiyi zaman talamanın bu və ya digər növünün (mənimsəmənin, yaxud israfetmənin) mövcudluğu talama prosesində onun iştirakçılarından hər birinə düşən və ya düşə bilən mənfəətin həcmi ilə deyil, bütövlükdə cinayətkar qrupun talan etdiyi əmlakın ümumi dəyəri ilə müəyyən edilməlidir.

Məlumdur ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama törədilib başa çatdırıldıqdan sonra birgə iştirakçıların hər birinə üzərinə düşən rol müqabilində qonorar verilir. Belə qonorarın həcmi icraçıların birinə bir qədər çox, digərinə isə ondan az düşə bilər. Bu, kriminal aləmin özünəməxsus “adətlər”indən biridir. Lakin, heç də o demək deyildir ki, qonorarı az olan iştirakçının cəzası da yüngül olmalıdır. Ona görə də cinayət məsuliyyətinin və cəzanın diferensiasiyasında talan edilmiş əmlakın ümumi dəyəri dürüst hesablanır və cinayət cəzası da həmin zərər nəzərə alınmaqla təyin olunur.

3.2. Təkrar talama

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin ağırlaşdırıcı əlaməti kimi təkrarlıq cinayətlərin çoxluğunun cinayət-hüquq institutunun növlərindən biridir. Həmin növlər cinayət qanunvericiliyinin Ümumi hissəsində nəzərdə tutulur.

AR CM-nin Xüsusi hissəsinin maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birinin yenidən törədilməsi həmin əməlin təkrar törədilməsi sayılır və cinayət qanunvericiliyində, o cümlədən cinayət hüququ elmində bu, (**“cinayətin təkrar törədilməsi”**) cinayətlərin təkrarlığı adlandırılır.

AR CM-nin 16-cı maddəsinə uyğun olaraq bu Məcəllənin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilir. CM-nin müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi yalnız həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilir. Əvvəllər törətdiyi cinayətə görə CM ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada cinayət məsuliyyətindən azad edilmiş, yaxud məhkumluğu üzərindən götürülmüş və ya ödənilmiş şəxs tərəfindən həmin cinayətin yenidən törədilməsi cinayətin təkrar törədilməsi demək deyildir.

Hüquq ədəbiyyatında cinayətlərin çoxluğunun təsnifatı bir sıra əlamətlər əsasında aparılır. Prof. F.Y.Səməndərovun fikrincə, cinayətlərin çoxluğunun təsnifatının hansı meyarə görə aparılması məsələsi həll edilərkən, ilk növbədə, təsnifatın cinayət-hüquqi əhəmiyyəti nəzərə alınmalıdır. Bu səbəbdən də ...təklif olunan təsnifatı qüvvədə olan CM-in və praktikanın tələblərinə uyğun hesab edirik. Cinayətlərin çoxluğu təkrar cinayətlər, cinayətlərin məcmusu, residiv cinayətlərdən ibarətdir.

Hüquq elmində cinayətlərin çoxluğunun əlamətlərinə aşağıdakılar aid edilmişdir:

1. törədilmiş hər bir ictimai təhlükəli əməldə müstəqil cinayət tərkibi əlamətlərinin mövcud olması;
2. törədilmiş hər bir ictimai təhlükəli əməl özündə cinayət-hüquqi nəticəsini ehtiva edir;
3. bir şəxs tərəfindən cinayət qanunu ilə cəzalanmalı olan iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi;

4. şəxs tərəfindən ardıcıl olaraq müxtəlif vaxtlarda iki və daha çox cinayətin törədilməsi.

Respublikanın qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi qəbul edilənə qədər köhnə qanunvericiliyin mövqeyindən təkrar cinayətlər anlayışı dəfələrlə cinayəttörətmə, müntəzəm cinayəttörətmə, cinayəti peşəetmə kimi cinayətlərin çoxluğu növlərini əhatə edirdi. Cinayətin dəfələrlə edilməsi ilə cinayətin təkrar törədilməsinə əksər halda kifayət qədər əsas olmadan sinonim anlayışlar kimi baxılırdı. Köhnə qanuna “təkrarlıq” anlayışı ilə yanaşı, cinayətin dəfələrlə törədilməsi anlayışının daxil edilməsi məntiqli cəhətdən kifayət qədər əsaslandırılmırdı⁷⁴.

Qeyd edilən mülahizəyə görə müəlliflərdən T.Qarayev haqlı olaraq məsuliyyəti ağırlaşdıran hallardan olan tərkiblərdən cinayətin “dəfələrlə” törədilməsi əlamətinin çıxarılmasını təklif edirdi⁷⁵.

AR CM-nin 16.1-ci maddəsində verilən anlayışa istinadən prof. F.Y.Səməndərov təkrar törədilən cinayətlərin aşağıdakı növlərini fərqləndirir:

- qanunun bir maddəsində nəzərdə tutulan eyni cinayətin iki dəfə, yaxud daha artıq hallarda törədilməsilə yaranan təkrar cinayətlər;

- qanunun müxtəlif maddələrində nəzərdə tutulan cinayətlərin iki dəfə, yaxud daha artıq hallarda törədilməsilə yaranan təkrar cinayətlər⁷⁶.

Hüquq ədəbiyyatında ifadə edilən mülahizəyə görə yetkinlik yaşına çatmayanların məhkumluğu və sonradan törətdiyi

---

⁷⁴ *Bax: Səməndərov F.Y.* Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslik. Bakı, “Digesta”, 2013, s. 399-400

⁷⁵ **Караев Т.Э.** Повторность преступлений. М., Юрид.литр., 1983, с. 36

⁷⁶ *Səməndərov F.Y.* Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslik. Bakı, “Digesta”, 2013, s. 400

ictimai təhlükəli əməl residivlik yaratmasa da, cinayətin təkrarlılığını yaradır⁷⁷.

Göstərilən hallarda yetkinlik yaşına çatmayanların əməli AR CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində ağırlaşdırıcı hallardan biri kimi nəzərdə tutulan “təkrar törətmə” əlaməti üzrə tövsif ediləcəkdir. Lakin belə tövsif yetkinlik yaşına çatmayan dövrdə məhkumluğu olan və yenidən cinayətkar əməl törədən şəxslərin residivlərlə müqayisədə cinayət məsuliyyətini heç də mülayimləşdirmir, əksinə, sərtləşdirir.

Məsələyə münasibətini bildirən prof. F.Y.Səməndərov haqlı olaraq yazır ki, “...təkrar törədilən cinayətlərin məhkumluqla bağlı olan halları üzrə məsuliyyətin hələ də tam həllinə aydınlıq gətirilməmişdir”⁷⁸. Fikrimizcə, qeyd edilən hallarla əlaqədar cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasının bir daha ətraflı nəzərdən keçirilməsi zəruridir.

Yuxarıda deyilənlərə istinadən göstərmək olar ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin təkrarlığı o halda mövcud ola bilər ki, təqsirkarın əvvəl törətdiyi talamaya görə cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə müddəti (AR CM-nin 75-ci maddəsi) və ya ittiham hökmünün icra olunması müddəti (AR CM-nin 80-ci maddəsi) keçməmiş olsun, habelə təqsirkarın məhkumluğu onun üzərindən götürülməmiş, yaxud ödənilməmiş (AR CM-nin 83-cü maddəsi) olsun. Əks təqdirdə, yenidən törədilmiş talama təkrarən törədilmiş talama kimi tövsif edilə bilməz.

Təkrarlığın yaranması üçün təqsirkarın əvvəllər törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ görə məhkum edilib-edilməməsinin

---

⁷⁷ *Важ:* Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник. М., Юристь, 2001, с. 280

⁷⁸ **Səməndərov F.Y.** Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslik. Bakı, “Digesta”, 2013, s. 403

heç bir cinayət-hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Şəxs əvvəllər törətdiyi cinayətə görə məsuliyyətə cəlb edilməmiş olduqda, onun hər bir əməlinə ayrıca cinayət-hüquqi qiymət verilməlidir. Digər tərəfdən, onun törətdiyi sonuncu ictimai təhlükəli əməl başqa zəruri əlamətlər də olduqda təkrar mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama kimi AR CM-nin 179.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Göstərmək lazımdır ki, əgər şəxs AR CM-nin 177-185-ci, habelə 217, 227, 232 və 235-ci maddələrində nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli əməllərdən hər hansı birini törətdikdən və cəzasını çəkdikdən sonra məhkumluğu götürülməyən, yaxud ödənilməyən müddətdə 177-185-ci maddələrdə göstərilən cinayətlərdən hər hansı birini törətdikdə həmin şəxsin əməli təkrarlıq əlaməti üzrə tövsif edilməməlidir. Təkrar mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama aşağıdakı hallarda da mövcud olmayacaqdır:

1. təqsirkar təkrar mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talamadan əvvəl AR CM-nin 179-cu maddəsində sadalanan əməllərdən hər hansı birini törətmiş olsa da, əgər o, qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada cinayət məsuliyyətindən azad edilmişdirsə;

2. təqsirkar təkrar mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talamadan əvvəl AR CM-nin 179-cu maddəsində sadalanan əməllərdən hər hansı birini törətməyə cəhd göstərərək cinayəti başa çatdırmaqdan könüllü surətdə imtina etmişdirsə (AR CM-nin 30-cu maddəsi).

Cinayətlərin çoxluğunun təşəkkül tapdığı hissəciklərdən biri olan tək cinayət heç də həmişə özünün sadə olması ilə fərqlənmir. Adında “tək” məfhumunun olmasına baxmayaraq, belə sadə ictimai təhlükəli əməl də bir çox cinayətəkar epizodlarda, eləcə də ayrı-ayrı qarışıq hərəkətlərdə ifadə oluna bilər.

Çünki tək cinayətin özü də nəinki bir hərəkətlə (hərəkətsizliklə), həmçinin hərəkətlərin (hərəkətsizliklərin) bütöv bir sistemi ilə gerçəkləşdirilə bilər. Bundan başqa, tək cinayət bir sıra hallarda bir və ya bir neçə hüquqi nəticələrin meydana çıxmasına səbəb ola bilər. Tək cinayət bəzən müxtəlif nəticələrə münasibətdə özünəməxsus rəngarəng formaları ilə müşayiət də oluna bilər. Lakin bütün bunlarla yanaşı, həmin ictimai təhlükəli əməl özünün cinayət olmaq təbiətini itirmir və o, həmişə kriminal hərəkət və ya hərəkətsizliyin nəticəsi qismində təzahür edir.

Məhz bu baxımdan da cinayətin təkrarlılığını, yəni təkrar cinayəti bəzən davam edən cinayətlərdən fərqləndirmək zərurəti meydana çıxır. Belə ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri bir neçə cinayətəkar epizodlardan ibarət olmaqla və müxtəlif üsullarla həyata keçirilmələrinə baxmayaraq, davam edən cinayət və eyni zamanda da tək cinayət kimi təzahür edə bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, davam edən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama eynicinsli əməllər olsalar da, onlar bir neçə təkrar hərəkətlərlə törədildiklərindən (məsələn, inanılıb etibar edilmiş əmlakı mütəmadi surətdə hissə-hissə mənimsəmə, yaxud israfetmə) təkrar talama əməlinə bənzəyir. Lakin bir sıra obyektiv amillər (tək davam edən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamada cinayətəkar aktların eynicinsli olması, bir-birindən qısa zaman fasiləsi ilə ayrılması və ümumiyyətlə, tək cinayətin ayrı-ayrı epizodlarının mövcud olması) və subyektiv amillər (tək davam edən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamada təqsirkarın özgə əmlakını qanunsuz və əvəzsiz olaraq götürməyə yönəlmiş məqsədi, ayrı-ayrı cinayətəkar aktların yeganə kriminal niyyətlə əhatə olunması və s.) nəzərə alınmaqla təkrar talama tək davam edən talamadan fərqləndirilir.

Beləliklə, cinayətin təkrarlığı, o cümlədən təkrar mənim-səmə və ya israfətmə yolu ilə talama aşağıdakılarla səciyyələndirilir:

1. talama ilə əlaqədar olan hərəkətlərin hüquqi cəhətdən bir-biri ilə eyniliyə malik olmaları;

2. hər bir ayrı-ayrı talama hərəkətləri üçün cinayətkar qəsdin obyektinin vahid olması;

3. göstərilən talama hərəkətlərinin təqsirkarın vahid qəsdinə və vahid məqsədi ilə birləşməsi (cinayətkar qəsdin və məqsədin birliyi).

4. Qəsdin vahidliyi bir sıra cinayətkar epizodlardan birincisinin törədilməsinin başlanmasına qədər onun yaranmasını nəzərdə tutur və bu o deməkdir ki, özgə əmlakını götürmənin hər bir ayrıca epizodu vahid təminat hissəsi, vahid qəsdin realizə olunması mərhələsi kimi dərk edilir və eyni zamanda dəfələrlə törədilən talamada hər bir epizod talamanın törədilməsində, yeni müstəqil cinayətkar qəsdin realizəsindən ibarət olur. Bu zaman cinayətkar qəsd konkretləşdirilmiş halda da təzahür edə bilər. Məsələn, maddi-məsul şəxs tərəfindən törədilən mənim-səmə və ya israfətmə yolu ilə talama gündəlik xarakter daşımasa da, az miqdarda edilsə də, hələlik əlverişli situasiya qorunub saxlanılır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, özgəsinin əmlakına qanunsuz yiyələnmə kimi ümumi bir məqsəd daşıyan, təqsirli şəxsin vahid qəsdinə əhatə olunan və öz cəminə görə bir cinayəti təşkil edən bir sıra eyni cinayətkar hərəkətlərdən ibarət olan özgəsinin əmlakını dəfələrlə qanunsuz götürmə və ya talama davam edən qanunsuz götürmə və ya talama hesab edilir⁷⁹. Həqiqətən də, özgə əmlakını götürmə və ya talamanın

---

⁷⁹ *Bax*: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, "Digesta", 2005, s. 418

epizodları müxtəlif olsalar da, təqsirkarın vahid məqsədinin mövcudluğu törədilmiş əməlin dəfələrlə törədilməsi faktının olmasına dəlalət edir. Digər tərəfdən, hər bir cinayətkar qəsd müxtəlif epizodik hərəkət və ya hərəkətsizliklərdə təzahür edə bilər. Bu, ictimai təhlükəli əməli müxtəlif üsullarla törətmədən ibarətdir. Lakin cinayətkar qəsdin və məqsədin vahidliliyi, birliyi faktiki hal olaraq qalır.

Ümumi qaydaya uyğun olaraq təkrarlıq hüquqi cəhətdən eyni olan cinayətlərin, yəni AR CM-nin Xüsusi hissəsinin eyni normasında və ya normanın hissələrindən birində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsini nəzərdə tutur. Ona görə də belə hallarda eyni maddələrin tərkibyaradıcı əlamətləri bütün parametrləri ilə üst-üstə düşür və düşməlidir. Bu zaman törədilmiş cinayətlərin ayrı-ayrı ikinci dərəcəli əlamətlərinin bir-biri ilə üst-üstə düşməməsi (məkanına, zamana və s.-ə görə) haqqında söhbət gedən cinayətkar əməllərin eyni olmadığını təsdiq etməyə heç bir əsas vermir.

Məsələn, şəxsin heç birinə görə məhkum olunmadığı əvvəllər törətdiyi bir sıra ictimai təhlükəli əməllərin cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik olan əlamətlərinin üst-üstə düşməsi isə onları ümumi tövsifdə birləşdirməyə imkan verir.

Başqa sözlə, əvvəlki cinayət yenidən törədilmiş cinayətlə bütün əsas əlamətlərinə görə bir-biri ilə üst-üstə düşdükdə (bir neçə mənimsəmənin, yaxud bir neçə israfetmənin üst-üstə düşməsi) əvvəllər törədilmiş cinayət müstəqil tövsifetmə tələb etmir. Əgər mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamadan əvvəl digər cinayətlər (məsələn, mənimsəmədən əvvəl soyğunçuluq törədilsə) baş vermişdirsə, onlar müstəqil surətdə tövsif edilməlidir. Aydındır ki, müxtəlif cinayətkar qəsdlərlə əhatə olunmuş ictimai təhlükəli əməllər cinayət qanununun eyni norması ilə tövsif edilə bilməzlər. Məsələn, mənimsəmə və ya

israfetmə yolu ilə talama əməli ilə quldurluq, yaxud əmlakı zədələmə və ya məhvetmə arasında aşkar fərqlər mövcuddur və bu əməllər AR CM-nin ayrı-ayrı müstəqil maddələri (və ya onların müvafiq hissəsi) ilə tövsif edilməlidirlər.

Beləliklə, talamanın bütün formaları üçün təkrarlığın eyni şərtləri nəzərdə tutulmuşdur. Həmin şərtlər öz məzmununu etibarilə ondan ibarətdir ki, oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə, israfetmə, soyğunçuluq, quldurluq və xüsusi dəyəərə malik olan əşya və predmetləri talama əməlləri əvvəllər yuxarıda xatırladılan cinayətlərdən birini, yaxud hədə-qorxu ilə tələbetməni (AR CM-nin 182-ci maddəsi), aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlaka ziyanvurmanı (AR CM-nin 184-cü maddəsi), talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirməni (AR CM-nin 185-ci maddəsi), baqditizmi (AR CM-nin 217-ci maddəsi), radio aktiv materialları talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetməni (AR CM-nin 227-ci maddəsi), odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetməni (AR CM-nin 232-ci maddəsi) və narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya prekursorları talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetməni (AR CM-nin 235-ci maddəsi) törətmiş şəxs tərəfindən törədildiyi halda əməl təkrar törədilmiş talama hesab olunur.

Şəxsin əvvəllər törətdiyi cinayətə görə məhkumluğu ilə əlaqədar olmayan təkrarlıq üstündə cinayət məsuliyyətinin gücləndirilməsi özünü bunda doğruldur ki, həmin ağırlaşdırıcı hüquqi əlaməti göstərən tərkibin sanksiyası törədilmiş bir deyil, bir neçə ictimai təhlükəli əməlin hüquqi əlamətləri ilə əhatə olunur. Əvvəllər törədilmiş ictimai təhlükəli əmələ görə məhkumluqla əlaqədar olan təkrarlıq üstündə cinayət məsuliyyətinin gücləndirilməsi isə cinayətkarın ancaq şəxsiyyətinin

nəzərə alınması ilə izah oluna bilər. Məlumdur ki, hər bir cinayətkarın şəxsiyyəti özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Şübhəsiz ki, şəxsiyyətcə son dərəcə təhlükəli olan, ümumiyyətlə, bütövlükdə cəmiyyət üçün potensial təhlükə törədə bilən və törədən cinayətkarların cinayət məsuliyyətinin əsaslandırılmış diferensiasiyası çox vacibdir. Belə təhlükəli şəxsiyyət tipi dövlətə və cəmiyyətə öz baxışlarının nifrətamiz olması ilə diqqəti cəlb edir. Belə cinayətkarlar hər hansı cinayətkar qəsdı törətmədən, sanki rahatlıq nə olduğunu bilmir və bilmək istəməirlər. Ona görə də belələrinə cəmiyyətdən vaxtında təcrid etmək və onlara layiq olduqları haqlı cəzanı vermək dövlət üçün həmişə önəmli vəzifələrdən biri olmuşdur.

Əksinə, şəxsiyyət etibarilə mülayim, nisbətən qanuna əməl edən və ictimai təhlükəli əməli ilk dəfə törədən, törətdiyi cinayətdən və onun nəticələrindən dərin peşmançılıq hissi keçirən təqsirkarlara münasibətdə cinayət qanunu daim humanizm nümayiş etdirmiş, hətta cəmiyyətdən təcrid edilmədən də islah oluna bilən cinayət törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyəti yüngülləşdirilmişdir.

Göstərmək zəruridir ki, respublikada demokratik dəyərlərə, hüquqi dövlətin prinsiplərinə söykənən cəmiyyət qurmaq amalının ön plana çəkildiyi və bütün mülkiyyət formalarının eyni səviyyədə qorunduğu, mülkiyyətə qəsd edən cinayətlərin dinamikasında narahatlıq doğuran dəyişikliklərin baş vermədiyi bir şəraitdə, özgə əmlakına edilən cinayətkar qəsdlərə görə cinayət məsuliyyətinin süni şəkildə sərtləşdirilməsinə haqq qazandırmaq düzgün sayıla bilməz. Qanunverici dərindən bilməlidir ki, müasir mərhələdə inkişaf etmiş bütün sivil cəmiyyətlərdə və dövlətlərdə tətbiq edilən cinayət qanunları öz axarında cinayət məsuliyyətinin və cinayət cəzasının diferensiasiyası prinsiplərinə arxalanır. Təsadüfi deyil ki, indi əksər

demokratik və hüquqi dövlətlərdə maddi hüquq və prosessual hüquq normalarının qarşılıqlı müqayisəsi əsasında ittiham funksiyasından daha çox müdafiə funksiyasına üstünlük verilir. Bu isə, ilk növbədə, şəxsiyyət amili və onun təfəkkür səviyyəsinin xeyli təkmilləşməsi ilə bağlıdır.

Ölkəmizdə də ətraflı nəzərə alınmalı olan bu cəhətlər cinayət hüquq yaradıcılığının və qanunun tətbiqi praktikasının AR CM-də təsbit edilən prinsiplərə söykəndiyini bəyan edən dövlətin cinayət hüquq siyasəti ilə uzlaşmır, cinayət hüququ elminin inkişaf istiqamətləri və perspektivləri ilə, cinayət məsuliyyətinin və cinayət cəzasının diferensiasiyasının köklü müddəaları ilə kolliziya yaradır.

Hələ bu kifayət etmirmiş kimi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmə tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli 9 sayılı Qərarının 26-cı bəndində təkrar cinayətlərin anlayışı ilə bağlı qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinin ruhuna və prinsiplərinə zidd olan aşağıdakı məzmununda tövsiyə nəzərdə tutulmuşdur:

“Təqsirli şəxs əvvəllər Cinayət Məcəlləsinin 93-3-cü (hazırda AR CM-nin 177-ci maddəsi) maddəsinin qeydində göstərilmiş cinayətlərdən birini törətmişdirsə, həmin cinayətlərə görə onun məhkum edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq bütün hallarda sonrakı qanunsuz götürmə və ya talama təkrar törədilmiş qanunsuz götürmə və ya talama hesab edilməlidir⁸⁰. Qeyd etmək zəruridir ki, belə təfsir qüvvədə olan AR CM-nin “cinayətlərin təkrar törədilməsi” (16-cı maddə), “cinayətlərin məc-

---

⁸⁰ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları məcmuəsi (1998-01.08.1999-cu illər). Bakı, 1999, s. 60

musu” (17-ci maddə) və “cinayətlərin residivi” (18-ci maddə) anlayışları müstəqil normalar çərçivəsində verilmiş, hər bir çoxluq üçün səciyyəvi olan hüquqi əlamətlər həmin anlayışlarda təsbit edilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, AR CM-nin 61-ci maddəsində cəzanı ağırlaşdıran hallar içərisində təkrar cinayətlərlə “residiv cinayətlər” bir-birindən fərqləndirilir. Daha sonra AR CM-nin 65-ci maddəsində residiv cinayətlərə görə cəza təyin etmənin xüsusi qaydaları müəyyən edilmişdir. Hələ AR CM-nin Xüsusi hissəsində 177-ci maddənin qeydinin 2-ci və 3-cü hissələrində “xüsusi təkrarlıq”la “xüsusi residiv”in anlayışı arasında fərq də qoyulmuşdur. Bütün bunlardan belə hasil olur ki, hazırda qüvvədə olan AR CM-də təkrar cinayətlərin anlayışına residiv cinayətlər daxil edilmir. Plenumun yuxarıda xatırladılan Qərarında isə buna diqqət yetirilməmişdir. Məlumdur ki, əvvəllər törədilmiş talamaya görə məhkumluğun olmaması, həmin əməlin sonradan törədildiyi halda təkrarlıq yarada bilməz.

Talamanın mənimsəmə və israfetmə formalarının sosial təhlükəliliyi şəxs tərəfindən öz ixtiyarında olan özgə əmlakının müntəzəm surətdə uzun müddət ərzində qanunsuz götürülməsini özündə ehtiva edir⁸¹. Bu cəhətə tədqiqatçılar tərəfindən hələ keçən əsrin 70-ci illərinin hüquq ədəbiyyatında⁸² ciddi diqqət yetirilmişdir. Maraqlısı ondan ibarətdir ki, tədqiqatçıların mülahizələri öz aktuallığını bu gün də qoruyub saxlamaqdadır.

Yuxarıda göstərilən mövqe baxımından mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməli dələduzluq cinayətindən daha

---

⁸¹ *Bax: Плохова В.И.* Ненасильственные преступления против собственности. СПб., Юридический центр Пресс, 2003, с. 29

⁸² *Bax: Ефимов М.А., Устинов В.С.* Феноменология хищений. Борьба с хищениями, современными путем присвоения, растраты либо злоупотребления служебным положением. Горький, 1976, с. 87

təhlükəlidir. Təəssüf ki, bu spesifik xüsusiyyət mənimsəmə və ya israfetməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan norma-nın sanksiyasında öz əksini lazımınca tapmamışdır. Daha kon-kret desək, cinayət cəzasının diferensiasiyası istənilən səviyyədə nəzərə alınmamışdır. Bundan əlavə, respublikanın məhkəmə təcrübəsində oğurluğa və dələduzluğa görə tətbiq edilən cəzaların sərtlik əmsalı mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamaya görə tətbiq edilən cəzaların sərtlik əmsalından yüksəkdir.

Təhlil edilənlər əsasında aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

Birincisi, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin təkrar törədilməsi anlayışı ancaq AR CM-nin Ümumi hissəsinin 16.1-ci maddəsində “cinayətlərin təkrar törədilmə-sinə verilmiş leqal tərifə və onun müddəsinə söykənir. AR CM-nin həmin normasında deyilir: “Bu Məcəllənin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfə-dən çox törədilməsi” cinayətlərin təkrar törədilməsi hesab olunur.

Fikrimizcə, təkrar cinayətlərə qanunla verilən belə tərif “təkrar cinayətlər”in anlayışına da uyğun gəlmiş üçün məqbul sayıla bilər. Burada elmi-nəzəri mövqe ilə qanunvericiliyin (həm praktikanın) mövqeyi üst-üstə düşür. Bu da, öz növbə-sində, istintaq və məhkəmə təcrübəsində hər hansı mürəkkəb-liyə, yaxud ziddiyyətlərə səbəb olmur.

Qeyd edilən mövqedən AR CM-nin 179.2.2-ci maddəsin-də nəzərdə tutulan “təkrar törətmə” əlaməti əslində əvvəllər mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamaya yol vermiş şəx-sin bu ictimai təhlükəli əməli yenidən törətməsini nəzərdə tu-tur. Başqa sözlə, burada “təkrarlıq” anlayışı özündə eyni cina-yətin törədilməsini ehtiva edir.

Lakin AR CM-nin 16.2-ci maddəsinin göstərişi mövqeyin-dən Məcəllənin 177-ci maddəsinə edilən qeydin 2-ci hissəsin-

də müəyyən edilən “cinayətin təkrar törədilməsi”nin xüsusi anlayışı AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş “təkrar törətmə” anlayışının məzmununu süni surətdə genişləndirir.

İkincisi, AR CM-nin 177-ci maddəsinə edilən qeydin 2-ci hissəsində göstərilən cinayətin “təkrar törətmə”nin xüsusi anlayışı Azərbaycan SSR-in 1960-cı ilə Cinayət Məcəlləsindən, onun Xüsusi hissəsində 83-cü maddə ilə nəzərdə tutulmuş “təkrarlıq”ın xüsusi anlayışının hüquqi varisidir, yəni ondan törəmədir.

Üçüncüsü, sosializm cəmiyyəti iflasa uğradıqdan sonra azad (sərbəst) bazar iqtisadiyyatının təşəkkül tapdığı, inkişaf etməyə başladığı və artıq sabitləşdiyi bir şəraitdə qüvvədə olan qanunlarla mülkiyyətin bütün formaları eyni əsaslarla qorunduğu bir vaxtda Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinə (CM-nə) “təkrar cinayətlər”in xüsusi anlayışının daxil olunması məqbul sayıla bilməz.

Dördüncüsü, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin təkrar törədilməsi anlayışının qanunun tətbiqi praktikasında qəbul edilən digər izahı bu anlayışın həm təhlil edilən əməlin təkrar törədilməsini, həm də belə əməllərlə əlaqədar təkrar məhkumluğu əhatə etməsinə dair baxışlarla bağlıdır.

Beşincisi, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran halları olan cinayət tərkiblərinin formalaşdırılmasında (qurulmasında) təqsirkarın şəxsiyyətinin sosial təhlükəliliyi ilə əlaqədar olan hüquqi əlamətdən – residivlik əlamətindən istifadə olunmasına, bir qayda olaraq, yol verilmir.

Buna görə də təhlil edilən cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən cinayət qanununun norması təhlükəli residivin məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti qismində müəyyənləşdirilməsini məqbul saymaq olmaz. **Əvvəllər talama**,

yaxud hədə-qorxu ilə tələb etmə üstündə məhkum olunmuş şəxsin yenidən analoji əməli törətməsinə görə ümumi əsaslarla, yəni bu cinayətin sadə növünə görə cinayət məsuliyyəti meydana gəlməlidir. Çünki şəxs əvvəl törətdiyi cinayətə görə mühakimə edildiyi və öz cəzasını çəkdiyi halda, onu yenidən cinayətlərin çoxluğuna görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək – bu, bir cinayətə görə şəxsin iki dəfə məhkum olunmasına yol verilməsi və (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü maddəsi) qanun qarşısında bərabərlik prinsipinin (AR CM-nin 6-cı maddəsi) pozulması deməkdir ki, bunu da qüvvədə olan ölkə qanunvericiliyi qəti surətdə qadağan edir.

İstintaq və məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməllərinin formalarını nəzərdə tutan cinayət tərkibləri daha da təkmilləşdirilməli və normaların sanksiyaları yenidən qurulmalıdır. Məsələn, bizim təklifimizə görə, AR CM-nin 179-cü maddəsinin 4-cü və 5-ci hissələri aşağıdakı məzmununda formulə edilməlidir.

“179.4. Bu maddənin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulan əməl:

179.4.1. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə;

179.4.2. təkrarən xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə;

179.4.3. qulluq mövqeyindən istifadə etməklə və xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə – yeddi ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

179.5.1. mütəşəkkil dəstə tərəfindən xeyli miqdarda ziyan vurmaqla mənimsəmə və ya israf etmə;

179.5.2. külli miqdarda ziyan vurmaqla mənimsəmə və ya israf etmə – on ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Verilən təklifdə təhlil edilən cinayətin kriminallaşdırılmasının gücləndirilməsi aşkar surətdə nəzərə çarpır ki, bunu da müəllif cinayət məsuliyyəti və cinayət cəzasının diferensiasiyasının prinsiplial müddələrinin müasir tələbləri ilə əlaqələndirir. Doğrudur, nə cəzanın müddəti (cəza müddətinin artırılması istiqamətində), nə də onun sərtliyi və ya ağırlığı məhkum olunan şəxslərin islah edilməsinin optimal yolu deyil. Hüquqi fikir tarixindən də məlumdur ki, yalnız qanuni, əsaslandırılmış və ədalətli cəza məhkum olunmuş şəxslərin islahında və cəmiyyətə layiqli vətəndaşlar kimi qayıtmasında müsbət rol oynaya bilər. Lakin problemin başqa bir cəhəti də ondan ibarətdir ki, cəzaların və normaların sanksiyalarının süni olaraq mülayimləşdirilməsi kriminal aləmdə əks reaksiyaya səbəb olur. Cinayətkarlar “öz həmkarlarının” o qədər də şiddətli cəzaya məhkum edilmədiyindən əksər hallarda səhv nəticələr çıxarır və elə düşünürlər ki, qanun güzəştə getməyə məhkumdur, elə belə də olmalıdır. Belə məntiqsizliyi cinayətlərin qarşısının alınması və ya cinayətkarlıqla müasir mübarizənin düzgün üsulu saymaq olmaz. Hər bir təqsirkar, hər şeydən əvvəl, layiqli cəzasını almalı və ona təyin edilən cəzanın qanuniliyinə inanmalıdır. Bu isə, öz növbəsində, ədalət mühakiməsi orqanından son dərəcə diqqətli və sayıq olmağı tələb edir.

3.3. Qulluq mövqeyindən istifadə etməklə talama

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin törədildiyi zaman şəxsin öz qulluq mövqeyindən istifadə etməsi və bu vasitə ilə özgə əmlakını qanunsuz götürməsi, adından göründüyü kimi ağırlaşdırıcı əlamətdir. Həmin ağırlaşdırıcı əlamət dələduzluq, o cümlədən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama kimi əməllərə xas olan səciyyəvi cəhətdir.

Şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə törədilən talama dedikdə, təqsirkarın tutduğu vəzifə ilə əlaqədar ona verilmiş səlahiyyətlərdən istifadə edərək inanılıb etibar edilən özgə əmlakını və ya həmin əmlaka olan hüquqları qanunsuz və əvəzsiz olaraq ələ keçirməsi nəzərdə tutulur. Həmin ağırlaşdırıcı əlamət o halda mövcud olur ki, təqsirkar zərər çəkmiş şəxsin etibarından bəhrələnərək məhz öz qulluq mövqeyindən istifadə edir, ona verilmiş səlahiyyətlərdən bu vasitə ilə faydalanır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, nəzərdən keçirilən tövsiyə edici əlamətlə mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama yalnız dövlət hakimiyyəti və yerli idarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri deyil, həm də digər kateqoriyalardan olan dövlət və ya bələdiyyə qulluqçuları tərəfindən törədilə bilər⁸³.

Deməli, şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilmiş mənimsəmə və ya israfetmə o halda mövcud ola bilər ki, həmin əməl əmlakın etibar edildiyi və öz qulluq mövqeyinə görə həmin əmlaka münasibətdə müəyyən səlahiyyətləri daşıyan maddi-məsul şəxs tərəfindən törədilmiş olsun. Bu zaman vəzifəli şəxs mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlini törədərkən məhz bilavasitə qulluq səlahiyyətlərindən istifadə edir. Lakin həmin istifadə öz təyinatına uyğun olmayan istifadədir və təqsirkar ona həvalə edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsindən kənara çıxır və bunun köməyi ilə özgə əmlakını ələ keçirir. Şübhəsiz, əgər həmin şəxsin belə səlahiyyətləri olmasaydı, yəqin ki, ona etibar edilmiş əmlakı qanunsuz yolla mənimsəyə, yaxud israf edə bilməzdi.

Şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama zamanı öz maddi

---

⁸³ *Bax*: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə.), Bakı, "Digesta", 2005, s. 426

mənfiyyətini güdür, qanunsuz və əvəzsiz götürdüyü əmlakı özünün və ya üçüncü şəxslərin xeyrinə keçirir. Anbar müdirləri, təchizatçılar, ekspeditorlar və ya fərdi-özəl müəssisə və təşkilatlarda müvafiq vəzifə sahibləri olan digər şəxslər təhlil edilən cinayətin subyektləri qismində çıxış edə bilərlər.

Talamanın dələduzluq, mənimsəmə və ya israfetmə kimi formalarında yaşayış evinə (mənzilə), binaya, yaxud anbara qanunsuz soxulma kimi əlamətlərin mövcud olmaması və onun şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə əlaməti ilə əvəz olunması təbii hal sayılır. Çünki oğurluq, soyğunçuluq və ya quldurluq yolu ilə törədilən talama əməllərində təqsirkarın mülkiyyətçinin iradəsi əleyhinə əmlaka sahib olması zamanı belə malik olmanın məhz hansı yerdə gerçəkləşdirilməsi az əhəmiyyət daşıyır. Kiminsə pul kisəsini oğurlamaq üçün zərərçəkən şəxsin cibinə girmək başqa, hansısa maddi sərvətləri və ya qiymətli əşyaları, predmetləri ələ keçirməkdən ötrü mənzilə və ya binaya soxulmaq tamamilə başqa bir şeydir. Mənzilə və ya binaya soxulma zamanı nəinki mülkiyyətə, həmçinin də vətəndaşların mənzil toxunulmazlığı hüquqlarına qəsd edilir. Bu isə insanın, vətəndaşın konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarına qəsd edilməsi deməkdir.

Dələduzluq əməlinin törədildiyi zaman isə əmlak təqsirkarın xeyrinə bilavasitə mülkiyyət sahibinin özü tərəfindən verilir. Bu zaman mülkiyyətçi həmin əmlakı, bir növ, “öz şəxsi iradəsi əsasında” verir və buna görə də onun iradəsi əleyhinə harada, hansı yerdə və şəraitdə qanuna zidd olan ictimai təhlükəli əməlin törədiləcəyi, yaxud artıq törədildiyi elə bir əhəmiyyətə malik olmur.

Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilən talama əməli zamanı tamamilə başqa bir vəziyyət meydana çıxır. Belə ki, talama öz qulluq möv-

qeyinə arxalanan, güvənən vəzifəli şəxs tərəfindən törədilir. Bu zaman mülkiyyət əleyhinə yönələn qəsddən başqa, həm də qulluq vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar cəmiyyətin mənafeələrinə cavab verən normal idarəetmə münasibətlərinə qəsd edilir⁸⁴. Deməli, bu prosesdə eyni vaxtda iki obyektə – bir tərəfdən mülkiyyət münasibətlərinə, digər tərəfdən isə normal idarəetmə münasibətlərinə zərər vurulur. Fikrimizcə, bu, daha böyük sosial təhlükəliliyin təzahür etməsinə dəlalət edir.

Qulluq mövqeyindən istifadə etməklə talamanın bir qrup vəzifəli şəxs tərəfindən törədilməsi də özünün yüksək təhlükəliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Hüquq ədəbiyyatında düzgün olaraq göstərilir ki, oğurluğun digər növləri ilə müqayisədə özünün böyük ictimai təhlükəliliyi ilə fərqlənən talama əməlinin bir qrup vəzifəli şəxs tərəfindən qabaqcadan əlbir olmaqla törədilməsi böyük maddi zərəərə gətirib çıxaran cinayətdir. Belə ictimai təhlükəli əməllərlə mübarizədə vurulmuş maddi ziyanın həcmi daha diqqətlə hesablanmalı və təqsirkarlara tətbiq edilən sanksiyalar nisbətən sərtləşdirilməlidir⁸⁵.

Göstərmək zəruridir ki, Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinə dövlət qulluğu mənafeyi və yerli özünüidarə orqanlarında qulluq maraqları əleyhinə olan cinayətlərə həsr edilmiş xüsusi normaların daxil edilməsi, AR CM-də bir sıra yeni cinayət tərkiblərinin nəzərdə tutulması ilə “**qulluq mövqeyindən istifadə edən şəxs**” anlayışının özü xeyli dəyişikliyə uğradılmış və həm də lazımi qədər zənginlik əldə etmişdir. Rusiyalı tədqiqatçı-hüquqşünas

---

⁸⁴ Вах: **Волженкин В.Б.** Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ (Законность, 1998, № 12, с. 4-5

⁸⁵ Вах: **Шульга А.В.** Охрана имущества и имущественных прав в системах норм о преступлениях против собственности и интеллектуальной собственности. М., Юрлитинформ, 2012, с. 41

Y.İ.Бытконun yazdığı kimi, "...indi yalnız daimi, müvəqqəti olaraq və ya xüsusi səlahiyyətlər üzrə hakimiyyət nümayəndəsi funksiyasını həyata keçirən, yaxud dövlət orqanlarında, yerli özünüidarəetmə orqanlarında, dövlət və bələdiyyə idarə, müəssisə və təşkilatlarında təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını yerinə yetirən şəxslər deyil, dövlət qulluqçuları olmayan şəxslər də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın xüsusi növü olan qulluq mövqeyindən istifadə etməklə ictimai təhlükəli əməl törətdikdə təhlil edilən cinayətin subyektləri qismində çıxış edə bilərlər. Bununla da törədilən talamaların qiymətləndirilməsi hissəsində ümumi və xüsusi sferalar arasındakı sədd tamamilə aradan qaldırılmışdır"⁸⁶.

Qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilən cinayətkar əməllərin ümumi əlaməti subyektlə (vəzifəli şəxs və ya kommərsiya müəssisəsində, yaxud digər təşkilatda idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirən şəxs), hərəkətlərin törədilməsi üsulu (qulluq mövqeyindən sui-istifadə etmə) və meydana çıxan nəticə ilə (vurulmuş maddi ziyanla) bağlıdır. Lakin bu ümumi əlamətlərə baxmayaraq, bir sıra başqa amilləri də göstərmək olar ki, onlar hüquq pozuntusunun vəzifəli şəxs, yaxud kommərsiya müəssisəsində və ya digər təşkilatda idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirən şəxs tərəfindən bilavasitə talama yolu ilə deyil, qulluq mövqeyindən sui-istifadə etməklə tamah məqsədilə törədildiyini hesab etməyə imkan verir. Həmin amillər aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

1. maddi zərərin əmlakı qanunsuz və əvəzsiz olaraq götürmə deyil, həmin əmlakdan təyinatı üzrə qanunsuz istifadə etmə və ya təyinatına uyğun istifadə etməmə nəticəsində vurulması;

---

⁸⁶ Бытко Ю.И. Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве. Саратов, 1998, с.186

2. özgənin əmlakından özünün və ya digər şəxslərin xeyrinə təkrarən istifadə etmək niyyətinin olmaması ilə müvəqqəti olaraq istifadə edilməsi;

3. özgənin əmlakını öz xeyrinə və ya üçüncü şəxslərin xeyrinə keçirmənin qanunsuz və əvəzsiz xarakter (məsələn, səhlənkarlıq nəticəsində meydana çıxmış çatışmazlıqların uçotunun aparılması gedişində bunun yanılma yolu ilə gizlədilməsi) daşması.

Bununla yanaşı, hüquq ədəbiyyatında haqqında söhbət gədən cinayətlərin törədildiyi zaman yuxarıda göstərilən amillərə nadir hallarda rast gəldiyi də qeyd edilir⁸⁷. Belə bir mülahizə irəli sürülür ki, xüsusən də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri inanılıb etibar edilmiş əmlakın əksər hallarda həmin amillərin mövcud olmadığı şəraitdə törədilməsinə də rast gəlinir⁸⁸.

Fikrimizcə, yuxarıda göstərilən mülahizələrlə nəzəri cəhətdən razılaşmaq olar. Praktikada isə qeyd edilən amillərin mövcudluğu istisna edilmir və edilə bilməz. Çünki mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərində inanılıb etibar edilmiş əmlakdan təyinatına uyğun istifadə edilməməklə, yaxud səhlənkarlığa yol verməklə törədilməsi amillərinə tez-tez rast gəlinir. Bundan başqa, bəzən əmlakdan əldə edilmiş vəsaitlərin təyinatı üzrə sərf edilməməsilə əlaqədar törədilən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talan edilməsi halları da özünü nümayiş etdirir.

Özgənin əmlakını mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri haqqında danışarkən belə bir cəhətə də diqqət

---

⁸⁷ *Вах: Бытко Ю.И.* Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве. Саратов, 1998, с. 189

⁸⁸ *Вах: Кочои С.М.* Преступления против собственности. Учебное пособие. М., Проспект, 2017, с. 49

yetirmək lazımdır ki, talamanın qeyd edilən formaları ilə yanaşı, keçmiş sovet cinayət qanunvericiliyində müstəqil cinayət tərkibi kimi qulluq mövqeyindən sui-istifadətmə yolu ilə talama əməllərinin mövcud olmaları ilə bağlı belə hesab olunurdu ki, qulluq mövqeyindən sui-istifadətmə yolu ilə talama mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlindən prinsipial surətdə fərqlənir. Bir daha təkrar edirik ki, bu, tədqiqatçıların deyil, qanunvericinin mövqeyi idi.

O dövrün cinayət qanunvericiliyi həmin fərqləndirici xüsusiyyətlərə cinayətin subyekti qismində yalnız dövlət qulluğunu yerinə yetirən vəzifəli şəxslər nəzərdə tutulurdu. Mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərində də vəzifəli şəxslərin təqsirkar hesab oluna bilməsi məsələsinə toxunulurdu. Lakin qulluq mövqeyində sui-istifadətmə yolu ilə talama əməlinin subyekti yalnız hakimiyyət funksiyalarını yerinə yetirən vəzifəli şəxs ola bilərdi. Fikrimizcə, qanunvericinin mövqeyi düzgün idi. Adından da göründüyü kimi, yalnız vəzifəli şəxs qulluq mövqeyinə malikdir. Belə ki, ancaq talamanın əmlaka münasibətdə maddi-məsul mövqeyə malik olan vəzifəli şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərdi. Göstərilən məsələ və həmin əməlin subyektə görə tövsifi ilə bağlı B.A.Kurinov haqlı olaraq yazırdı ki, burada öz səlahiyyətlərindən istifadə edən vəzifəli şəxs qulluq üzrə qanunsuz hərəkətlərə yol verir və bunun da nəticəsində başqa şəxslərin qanuni sahibliyində olan əmlakı əvəzsiz olaraq ələ keçirməyə nail olur⁸⁹.

Qulluq mövqeyindən sui-istifadətmə kimi hərəkət üsulunun talamanın mənimləmə və ya israfetmə kimi formaları ilə bu şəkildə birləşdirilməsi, fikrimizcə, həm də onu nəzərdə tu-

---

⁸⁹ **Куринов Б.А.** Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с.161

tur ki, belə talamanın xüsusi subyekti öz səlahiyyətlərindən sui-istifadə etdiyi zaman yalnız ona inanılıb etibar edilmiş öz-gə əmlakını ələ keçirə bilər. Məhz bu zaman mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın tərkibi yaranır.

Vəzifəli (maddi-məsul) şəxsin öz qulluq mövqeyindən və səlahiyyətlərindən sui-istifadə edərək başqa şəxslərin qanuni, hüquqauyğun sahibliyində olan əmlakı ələ keçirdiyi hallarda törədilmiş əməl dələduzluq cinayət tərkibini (şəxsin öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törətdiyi əməl – AR CM-nin 178-ci maddəsi) yaradır. Belə hərəkətlər üçün isə etibardan sui-istifadə etmə və ya aldatma yolu ilə özgənə əmlakını ələ keçirmə və ya əmlak hüquqlarını əldə etmə xarakterikdir. Bu növdən olan cinayətkar hərəkətlər aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

1. vəzifəli şəxsin əməli-təsərrüfat idarəetməsində olan əmlakın təqsirkar tərəfindən götürülməsi. Bu zaman vəzifəli şəxs öz tabeliyində olan maddi-məsul şəxslər vasitəsi ilə həmin əmlak üzərində sərəncam verir və o, istehlak üçün yararlı olan əmlakın silinməsi (yararsızlaşdırılması), yaxud guya istehsalat ehtiyaclarına sərf edilməsi haqqında göstərişlər (sərəncam) verir;

2. vəzifəli şəxs tərəfindən saxta məsrəf sənədlərinin rəsmiləşdirilməsi. Guya rəsmiləşdirilmiş belə məzmunlu sənədlər əmlakın götürülməsinə hüquq verir. Praktikada tez-tez rast gəlinən saxtakarlıq hərəkətlərindən biridir;

3. vəzifəli şəxs tərəfindən maddi vəsaitlərin, o cümlədən mü-kafatların, əməkhaqqında edilən əlavələrin, eləcə də pensiyaların, müavinətlərin və digər ödəmələrin bilə-bilə, qəsdən qanunsuz olaraq götürülməsi. Bu məqsədlə müvafiq sənədlərdə (məsələn, mühasibat hesabatlarında, balanslarda və digər hesablaşma sənədlərində) məlumatların və digər göstəricilərin yaldan göstərilməsi;

4. vəzifəli şəxs tərəfindən tamah məqsədi ilə dövlət vəsaitlərini müxtəlif ödəmələr növündə həmin vəsaitləri almaq

hüququna malik olmayan şəxslərə bilə-bilə, qəsdən qanunsuz olaraq təyin edilməsi, yaxud müxtəlif ödəmələr qismində verilməsi və ya həmin vəsaitlərin müxtəlif şəxslərin adına rəsmiləşdirilməsi, məhz bu yolla onların vəzifəli şəxsin bilavasitə özü tərəfindən mənimsənilməklə talan edilməsi.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə inanılıb etibar edilmiş özgə əmlakı talama əməli digər vəzifə cinayətləri ilə də üst-üstə düşsə və ya vəzifə cinayətlərinin tərkiblərini yarada bilər. Belə hallarda vəzifəli şəxs, adətən, talama əməlini törədənə qədər və ondan sonra öz cinayətkar hərəkətlərini gizlətmək, yaxud gələcək talamaya hazırlıq məqsədi ilə təhlil edilən əməli törətmiş olur.

Beləliklə, qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilən talama əməlləri AR CM-nin 179-cu maddəsinin 2-ci hissəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan təhlükəli talamalardan biridir. Əməlin məhz vəzifəli (maddi-məsul) şəxs tərəfindən öz səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməklə törədilməsi onun sosial təhlükəliliyini artırır. Bu zaman təqsirkar qismində xüsusi subyektin (vəzifəli şəxsin) çıxış etməsi sanksiyanın sərtləşdirilməsinə xeyli təsir göstərir.

Hüquq ədəbiyyatında düzgün olaraq göstərildiyi kimi, ümumiyyətlə, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin vəzifəli şəxslər tərəfindən öz qulluq mövqeyindən sui-istifadə etməklə törədilməsi həm əməlin ictimai təhlükəliliyinin böyüklüyünə, cəzanın şiddətləndirilməsinə və deməli, həm də bu növ cinayətlərə görə məsuliyyətin diferensiasiyasına xeyli təsir göstərməsinə dəlalət edir⁹⁰. Fikrimizcə, haqlı mövqedir və buna həm

---

⁹⁰ Леснишевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М., НОРМА, 2000, с. 228-229

də onu əlavə etmək olar ki, cinayət məsuliyyətinin və cinayət cəzasının diferensiasiyası mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi tədbirlərinin dairəsinin genişləndirilməsini labüd və qaçılmaz edir.

3.4. Xeyli miqdarda ziyan vurmaqla talama

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın **xeyli miqdarda ziyan vurmaqla** törədilməsi haqqında söhbət gedən ictimai təhlükəli əməllərin axırını ağırlaşdırıcı (tövsifedici) əlamətidir. AR CM-nin 179.2.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş həmin əməlin törədilməsi nəticəsində dövlət mülkiyyətinə, yaxud vətəndaşların xüsusi mülkiyyətinə (o cümlədən bələdiyyə mülkiyyətinə) vurulmuş xeyli miqdarda ziyan fərqləndirilmir.

AR CM-nin yuxarıda qeyd edilən normasının mətnindən görüldüyü kimi, adı çəkilən əlamət artıq talamanın miqdarını (xeyli miqdarı) hüquqi cəhətdən kifayət qədər aydın səciyyələndirir. Qeyd etmək zəruridir ki, bu, eyni zamanda da iqtisadi amildir.

“**Xeyli miqdar**” söz birləşməsi ancaq vətəndaşlara xüsusi mülkiyyət hüququ əsasında məxsus olan əmlakın, yaxud titul sahibliyində olan dövlət və ya bələdiyyə əmlakını götürməni özündə ehtiva edir. Deməli, göstərilən söz birləşməsi əmlakın digər növlərinin götürülməsini əhatə etmir.

AR CM-nin 177-ci maddəsinə edilmiş qeydin 1-ci bəndinə uyğun olaraq xeyli miqdarda ziyanın tövsifedici (ağırlaşdırıcı) əlaməti zərər çəkmiş şəxsə şərti maliyyə məbləğində müəyyən edilmiş miqdarı nəzərdə tutur. Belə ziyan maddi real ziyandan ibarət olmalıdır, yəni o, real zərəri əks etdirməlidir. Onun məbləği müəyyən edilərkən yalnız talan edilmiş əmlakın məbləği əsas kimi qəbul edilməlidir. Belə ki, əldən çıxmış fayda (mənfəət) həmin ziyanın məbləğinə daxil edilə bilməz.

Barəsində söhbət gedən əməlin bu əlamət üzrə tövsif edilməsi üçün talamanın miqdarı (real zərər – kursiv bizimdir – H.Qurbanov) müəyyən edilərkən cinayətin törədildiyi anda mövcud olmuş şərti maliyyə vahidi məbləği əsas götürülməlidir. Lakin zərərçəkmiş şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında qərar çıxarılarəkən həmin ziyanın məbləği qərar çıxarılan andaki vəziyyətə uyğun indeksləşdirilməlidir⁹¹.

“Xeyli miqdar” anlayışı qiymətləndirici (dəyərləndirici) əlamət olsa da, cinayət qanununda müəyyənləşdirilməmiş və buna görə də o, istintaq-məhkəmə təcrübəsində “xeyli miqdar”ın eyni cür təfsir edilməsi və onun qanuna uyğun şəkildə müəyyən edilməsinə uyğun gəlmir. Yəni vahid qanunvericilik formuləsinin olmaması istintaq-məhkəmə orqanlarının “xeyli miqdar” məbləğini öz mülahizəsinə əsasən müəyyən izah edilməsi mənzərəsini yaradır.

Keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun “Şəxsi mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 5 sentyabr 1986-cı il tarixli 11 sayılı qərarının 15-ci bəndində deyilirdi: “Zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyanvurma əlaməti üzrə təqsirkarın hərəkətlərinin tövsif edilməsi haqqında məsələni həll edərkən oğurlanmış əmlakın dəyərini, habelə onun sayını və zərərçəkmiş şəxs üçün əhəmiyyətini, zərərçəkmiş şəxsin maddi vəziyyətini, o cümlədən aldığı əməkhaqqını, öhdəsində olan şəxsləri nəzərə almaq lazımdır. Oğurlanmış əmlakın miqdarını müəyyən edərkən cinayətin törədildiyi anda onun dövlət pərakəndə (satınalma) satış qiyməti dəyərini əsas götürmək lazımdır. Əgər müəyyən edilsə ki, zərərçəkmiş şəxs oğurlanmış əmlakı komisiyon qiymətlə və ya

---

⁹¹ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə), Bakı, “Digesta”, 2005, s. 421

bazar qiymətinə almışdırsa, əmlakın dəyəri bu qiymətlə müəyyən edilməlidir. Oğurlanmış əmlakın dəyər qiymətinin olmadığı zaman, onun dəyəri ekspertlərin rəyi əsasında müəyyən edilməlidir”⁹².

Plenumun yuxarıda xatırladılan qərarının komisiya qiymətlə və ya bazar qiyməti ilə bağlı hissəsi iqtisadiyyatın indiki şərtlərinə nisbətən uyğun gəlir. Belə ki, yeni iqtisadi sistemdə və şəraitdə talama əməllərinin miqdarının dəqiqləşdirilməsi üçün müəyyənədicə meyar oğurlanmış əmlakın maddi real dəyəri hesab olunur. Sərbəst qiymətyaratma şəraitində isə bunun əsas göstəricisi bazarda təşəkkül tapan, yaxud formalaşdırılan qiymətdir. Həmin qiymətlər malların (əmtəələrin) realizə olunması, qiymətli kağızların məzənnəsinin, səhmlərin və s. real məzənnəsinin müəyyən edilməsi üçün müəyyənləşdirilir.

Əmlakın həqiqi (real) dəyərinin müəyyən edilməsi üçün sərbəst bazar qiymətlərinin tətbiqinin zəruriliyi haqqında xüsusi qanunvericilik aktında ətraflı danışılır. Belə ki, “Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” 25 iyun 1998-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu Azərbaycan Respublikasında əmlakın qiymətləndirilməsi fəaliyyətinin ümumi prinsiplərini müəyyən edir, habelə bununla bağlı yaranan təşkilati, iqtisadi və hüquqi münasibətləri tənzimləyir. Adıçəkilən Qanunun 5-ci maddəsinin 8-ci abzasında deyilir ki, məhkəmə hökmünün və ya qərarının təmin edilməsi məqsədi ilə əmlakın qiymətləndirilməsinə zərurət olduqda, əmlakın məcburi qaydada qiymətləndirilməsi aparılır.

Bu halda qiymətləndirmə əmlakın qanuni mülkiyyətçisi olan fiziki şəxslərin sifarişi ilə qiymətləndirməni həyata keçirən tərəfindən və ya qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra

---

⁹² Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР. 1924-1986 гг., М., 1987, с. 863

hakimiyyəti orqanı tərəfindən gerçəkləşdirilir. Həmin prosesdə əmlakın qanuni mülkiyyətçisinin maraqlarının nəzərə alınması vacibdir. Belə ki, əmlakın dəyər qiymətinin qəsdən aşağı salınması, yaxud bilə-bilə şişirdilməsi yolverilməzdir.

Qiymətləndirici qiymətləndirmə obyektində əmlak mənafeyi olan fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin təsisçisi, mülkiyyətçisi, səhmdarı və ya vəzifəli şəxsi olduqda, eləcə də göstərilən şəxslərin, yaxud sifarişçinin yaxın qohumu olduqda həmin obyektin qiymətləndirilməsi aparıla bilməz. Qiymətləndiricinin qiymətləndirmə obyektinə dair müqavilədən kənar öhdəlikləri və qiymətləndirmənin nəticələrinə görə maddi marağı olduqda onun qiymətləndirməni həyata keçirməsinə icazə verilmir.

“Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qiymət obyektlərinə münasibətdə qiymətləndirmə fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını müəyyən etməsinə baxmayaraq, o, cinayət hüquq normalarının tətbiqi praktikasında da tətbiq edilə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət-hüquqi baxımdan qiymətləndirmə fəaliyyətinin hüquqi əsaslarına məhz yuxarıda adıçəkilən Qanun və onun müvafiq normaları xidmət edir. Çünki həmin Qanun qiymətləndirmə fəaliyyəti sahəsində mənbə rolunu oynayır.

Qiymətləndirilməsi respublikanın mülki qanunvericiliyində nəzərdə tutulan və ya sifarişçi tərəfindən zəruri hesab edilən istənilən əmlak qiymətləndirmə fəaliyyətinin obyektini hesab olunur. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşının, o cümlədən ölkənin hüquqi şəxslərinin öz əmlakını qiymətləndirmək hüququ vardır. Qiymətləndirmənin nəticələri mühasibat uçotu və statistik uçot sənədlərində, eləcə də mühasibat və ya statistika hesabatlarında istifadə oluna bilər. Göstərmək lazımdır ki, belə istifadələr, adətən, sənəd və hesabatlarda düzəlişlər edilməsi məqsədi ilə gerçəkləşdirilir.

Sərbəst bazar iqtisadiyyatı şəraitində qiymətlər aşağıdakı iki əsas və obyektiv cəhətdən qüvvədə olan qanunun təsiri altında formalaşır:

1. dəyər qanunu;
2. tələb və təklif qanunu.

Birinci qanunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, qiymətlər maya dəyəri səviyyəsində, yəni ictimai istehsala sərf edilən məbləğ və malın (əmtənin) realizə olunması əsasında formalaşır. İkinci qanunun təsiri altında isə qiymətlər bazarda mövcud olan tələb və təklifdən asılı olaraq müəyyən edilir. Bazar qiymətləri nəticəsində qiymətlər maya dəyərini yüksəldə bilər və bu halda malın (əmtənin) realizə edilməsi zamanı əlverişli gəlir əldə edilə bilər (qiymətin mənfəi maya dəyəri), lakin qiymət maya dəyərindən aşağı olduqda itki yaranır.

Hüquq ədəbiyyatında belə vəziyyətə, bir növ tam mənada, müsbət hal kimi yanaşılmasa da, bu, mənfəi hal kimi də qiymətləndirilmir. Qeyd edilir ki, belə hal sərbəst bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində qanunauyğun haldır, çünki yeni iqtisadi sistemin özünün sosial təbiətindən irəli gəlir. Sərbəst bazar münasibətləri şəraitində mənfəətlə itki arasındakı fərqlər məhz sərbəstlik şəraitində tədricən aradan qalxır⁹³.

Məhz bu cəhətdən də obyektin bazar dəyəri ilə qiymətləndirilməsi ilk növbədə, daha çox ehtimal olunan qiyməti nəzərdə tutur. Bu baxımdan obyektin qiymətləndirilməsi heç bir halda şifahi formada aparıla bilməz. Belə hal qanunvericiliyin tələbinin pozulması deməkdir. “Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Qanunun 6-cı maddəsində deyilir: “Qiymətləndirici tərəfindən obyektin qiymətləndirilməsi üçün onun əsas sifarişçi ilə bağladığı müqavilədir. Mülki qanunvericilikdə nəzərdə

---

⁹³ *Важ:* Комментарии к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под ред. Н.Ф.Кузнецовой.) М., 1998, с. 371

tutulmuş hallarda obyektin qiymətləndirilməsi məhkəmənin ekspertiza haqqında, o cümlədən təkrar ekspertiza haqqında qərarı əsasında da aparıla bilər. Belə hallarda məhkəmə qiymətləndirici seçməkdə tam müstəqildir”.

Göstərmək lazımdır ki, belə hüquqlilik heç də həmişə nəzərə çarpmır. Belə ki, açıq bazarda gedən rəqabət şəraitində vəziyyət başqaladır və bu özünü onda göstərir ki, əqdin tərəfləri ağılla hərəkət etsələr də, bütün zəruri informasiyalara malik olsalar da, əqdin qiyməti hər hansı fəvqəladə halı əks etdirməkdə aşağıdakı hərəkətlərin edilməsi zərurətini yaradır:

1. əqdin tərəflərindən biri qiymətləndirmə obyektini özgəninkiləşdirməyə borclu deyil, digər tərəf isə icranı öz üzərinə götürmək vəzifəsini daşımır;

2. əqdin hər iki tərəfi əqdin predmeti haqqında lazımı qaydada məlumatlandırılmır və onlar öz mənafeləri naminə hərəkət edirlər;

3. qiymətləndirmə obyektini açıq oferta formasında açıq bazara təqdim olunur;

4. əqdin qiyməti qiymətləndirmə obyektini üçün əlverişli həvəsləndirmədən ibarət olur;

5. əqd bağlanarkən tərəflərdən heç biri müqaviləni məcburiyyət qarşısında qalaraq bağlamırlar (əqd tam könüllülük əsasında bağlanır);

6. qiymətləndirmə obyektinin dəyərinin ödənilməsi pul formasında ifadə olunur.

Sərbəst bazar iqtisadiyyatı mal (əmtəə) dövriyyəsinin ekvivalentliliyini ayrı-ayrı əqdlər üzrə qarşılıqlı əmlak iddialarının qeyri-bərabərliyini istisna etmədən, yalnız makro səviyyədə təmin edir. Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, mübadilənin qeyri-ekvivalentliliyi yalnız əqdin qiymətinin bazar qiyməti ilə uyğunsuzluğunun mövcud olduğu hallarda hüquqi əhəmiyyət daşıyır. Bu isə əqdin faktiki əvəzsiz olması haqqın-

da şəhadət verir⁹⁴. Məsələn, yaşayış sahəsinin aşkar surətdə və nəzərə çarpacaq dərəcədə öz dəyərindən ucuz qiymətə satılması mənzilin alqı-satqı müqaviləsinin məhkəmə qaydasında etibarsız hesab edilməsilə nəticələnir. Yaxud tədarük olunan malların (əmtələrin) mənzil başına deyil, tamamilə başqa bir ünvana çatdırılması və ya ümumiyyətlə, çatdırılmaması haqqında tədarük müqaviləsi də məhkəmə qaydasında etibarsız hesab olunur. Yuxarıda göstərilən hər iki halda, şübhəsiz ki, mülkiyyətçi olan tərəfə xeyli miqdarda ziyan vurulmasını əks etdirir.

Meydana çıxmış maddi zərərin xeyli miqdar təşkil etməsi əmlakın mülkiyyətçisinin sosial-iqtisadi durumunu əks etdirən faktların məcmusundan da asılıdır. Vurulmuş maddi zərərin miqdarı nə qədər böyük olursa, əmlakın mülkiyyətçisinə vurulan ziyanın miqdarı da bir o qədər yüksək olur. Bu cəhətdən məhkəmənin vurulmuş maddi zərərin miqdarının məhz hansı ekvivalent əsasında müəyyənləşdirməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Ona görə də məsələ ilə bağlı hüquq ədəbiyyatında irəli sürülmüş mülahizə ilə biz də razılaşıırıq.

Y.İ.Lyapunovun fikrincə, əmlakın mülkiyyətçisinə vurulmuş ziyanın xeyli dərəcədə olması zərərçəkmiş şəxsin maddi vəziyyətini müəyyən edən sosial-iqtisadi və hüquqi amillərin məcmusu ilə ölçülməlidir. Ona görə də cinayət qanununu tətbiq edən orqan tərəfindən “xeyli miqdar” qismində qiymətləndirilən ziyan öz kəmiyyət parametrlərinə görə pul məbləği baxımından xüsusi tövsiyə edici əlamət olan “külli miqdar” məbləğindən böyük ola bilməz və məhkəmə buna xüsusi diqqət yetirməlidir⁹⁵.

---

⁹⁴ *Важ:* Гражданское право. Учебник (Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого) М., 1997, с. 6

⁹⁵ *Важ:* Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под общ.ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедова) М., НОРМА-ИНФРА, 1999, с. 358

Xeyli miqdarda ziyan vurmaqla talama zamanı götürülmüş əmlakın dəyəri cinayətin törədildiyi anda mövcud olmuş əmlakın bu və ya digər növü nəzərə alınmaqla orta bazar qiyməti əsasında müəyyənləşdirilməlidir. Bu zaman cinayətin bütövlükdə ölkənin hansı regionunda törədilməsi amili də diqqət mərkəzində olur. Çünki cinayətin törədildiyi ərazidə məhsulların mübadilə sferası alıcıların özlərinə daha yaxın ərazilərdə mal almasının iqtisadi imkanları ilə müəyyən edilir. Yəni alıcılar, adətən, özləri üçün əlverişli olan ərazilərdə alqı-satqı əməliyyatlarına üstünlük verirlər.

Göstərilən prosesdə kommersiya firmalarının (və ya onların filiallarının) **prays və rəqəblərini** rəhbər tutmaq lazım gəlir. Belə ki, müəyyən mallar (əmtəələr) satıcılar tərəfindən korbəii deyil, kataloqlar vasitəsilə realizə olunurlar.

Təsədüfi deyildir ki, cinayət hüququ doktrinada və istintaq-məhkəmə təcrübəsində cinayətin predmeti olmuş əmlakın dəyərini cinayətə qarşı nəticəsində meydana çıxmış maddi zərərin miqdarından fərqləndirmək həmişə zəruri sayılmışdır. Birinci göstərici, yəni əmlakın dəyəri təqsirkarın törətdiyi ictimai təhlükəli əməlin cinayət-hüquqi tövsifi baxımından, ikinci göstərici isə (maddi zərərin miqdarı) cinayət mühakimə icraatında mülki iddianın təmin edilməsi üçün əhəmiyyətə malikdir.

IV FƏSİL

XÜSUSİLƏ AĞIRLAŞDIRICI HALLARDA TALAMA

4.1. Cinayət Məcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində nəzərdə tutulan talama əməllərinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin birinci xüsusilə ağırlaşdırıcı halı təhlil edilən cinayətlərin **mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsidir.**

AR CM-nin 34.3-cü maddəsinə uyğun olaraq cinayətin törədilməsi üçün qabaqcadan birləşmiş iki və ya daha çox şəxsdən ibarət olan sabit cinayətkar qrup tərəfindən törədilən cinayət mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstə əvvəlcədən əlbir olan kriminal dəstədən əsasən “sabit”lik əlamətinə görə fərqlənir. Dəstə üzvləri arasında hansı əlaqənin “sabit” əlaqə kimi qiymətləndirilməsi sualına istər praktikada, istərsə də cinayət hüququ nəzəriyyəsinə birmənalı cavab vermək asan deyildir. Ona görə də bu məsələ üzərində dayanmağı məqsədəuyğun sayırıq.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin “sabit”lik əlaməti “ölçüləbilən” meyarla (müəyyən ölçü vahidi ilə) izah edilə bilmədiyindən, mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən cinayətlərin təsvif edilməsi məhkəmə təcrübəsində xeyli mürəkkəbliklər və çətinliklər yaratmışdır. Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi özünün 20 aprel 1999-cu il tarixli qərarında izah vermişdir. Lakin nə

həmin izahda, nə də Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi Haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli qərarında mütəşəkkil dəstəyə dair verilən təfsir iştirakçılığın bu formasının zəruri spesifik əlaməti olan “sabit dəstə” əlamətinə kifayət qədər aydınlıq gətirə bilməmişdir. Yuxarıda adları çəkilən hər iki qərarında mütəşəkkil dəstənin cinayət-hüquqi anlayışından daha çox onun kriminoloji anlayışına diqqət yetirilmişdir.

Mütəşəkkil dəstənin “sabit dəstə” əlaməti artıq qeyd edildiyi kimi, ölçüləbilən meyar əsasında izah olunmalıdır. Mütəşəkkil dəstənin “sabit”liyi onun tərkibinə daxil olan üzvlərin kriminal fəaliyyətində müntəzəm iştirakı ilə bağlıdır. Bir və ya bir neçə cinayət törətmək qəsdilə kriminal fəaliyyətdə birləşmiş mütəşəkkil dəstə üzvlərinin tərkibinə daxil olma və yaxud həmin tərkibin özü, bir növ, öz dəyişməzliyi (sabitliyi) ilə xarakterizə olunur. Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin üzvləri sıralarının yüksək möhkəmlik səviyyəsi ilə, törədiləcək cinayətlərə planlı surətdə hazırlaşmaları və hər bir iştirakçının yerinə yetirəcəyi konkret rolunun dəqiq müəyyən edilməsilə seçilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin yuxarıda adıçəkilən qərarındakı verdiyi izaha istinadən cinayət hüququ ədəbiyyatında göstərilir ki, “...bir və ya bir neçə cinayətin törədilməsi üçün əvvəlcədən birləşmiş iki və yaxud daha çox üzvlərdən ibarət olan mütəşəkkil cinayətkar qrup başa düşülür. Belə dəstənin tək-cə talama cinayətlərini deyil, bir sıra başqa cinayətləri də törətmək üçün yaradılması, onun yüksək dərəcədə sabit cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olması, sərt dəstə-daxili “intizam”, dəstənin, bir qayda olaraq, “peşəkarlardan ibarət olması, onların arasında rolların ciddi bölüşdürülməsi və s. bu kimi amillər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən cina-

yətin ictimai təhlükəlilyini xeyli artırır. Ona görə də bu əlamət mövcud olduqda daha yüksək məsuliyyət nəzərdə tutulmalıdır”⁹⁶.

Yuxarıda göstərilənlər baxımından, fikrimizcə, “mütəşəkkilik” anlayışının da üzərində dayanmaq lazım gəlir. Çünki məhz mütəşəkkillik belə dəstənin möhkəm daxili “intizam”ını ayrı-ayrı üzvlərin və ya sosial qrupların razılaşdırılmış qarşılıqlı birgə fəaliyyətini, onların müəyyən edilmiş “vahid qayda”ya tabeliyini və qarşılıqlı birgə fəaliyyət prosesində qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş plana uyğun hərəkətlərini əks etdirən səciyyəvi xüsusiyyətdir.

Bu zaman onun xarakteristikasının dinamikliyini, yəni genezisini, fəaliyyətini və hissələrin tamla qarşılıqlı hərəkətlərini aydınlaşdırmaq üçün “**mütəşəkkil fəaliyyət**” terminindən, statik, yəni göstərilən hissələrin bir-birini tamamlayan qarşılıqlı düzümünü və qarşılıqlı əlaqə üsulunu müəyyənləşdirməkdən ötrü “**təşkilatın strukturu**” anlayışından istifadə etmək olar.

Bu mənada, mütəşəkkil cinayətkar dəstə qabaqcadan ciddi planlaşdırılmış cinayətkar nailiyyətlərə nail olmaqdan ötrü birləşmiş fərdlər qrupunun nisbi muxtar (müstəqil) strukturunu xatırladır. Məhz belə muxtar struktur özünün cinayətkar fəaliyyət istiqamətlərini qabaqcadan müəyyənləşdirməklə birgə əlaqələndirilmiş hərəkətlər sistemini (bilavasitə hərəkətləri) yerinə yetirməyə cəhdlər göstərir və bunun üçün qrup “intizamı”na tabe olmağı, göstərişləri danışıqsız yerinə yetirməyi tələb edir.

Cinayətkar qəsdı birgə törətmək, onu törətmək üçün əvvəlcədən düşünülmüş qəsd planı hazırlamaq və rolları bölüşdürmək mütəşəkkil dəstəni səciyyələndirən spesifik cəhətlər kimi təzahür edir. Lakin cinayətin məhz mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi faktını sübut etmək üçün cinayətkar fəaliyyətin keyfiyyətcə digər forması haqqında əlavə əlamətlərinin

---

⁹⁶ *Bax*: Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, “Digesta”, 2005, s. 421

müəyyənləşdirilməsi tələb olunur. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, praktika qabaqcadan əlbir olan şəxslərin birgə cinayət törətmək haqqında iştirakçılığını cinayətlərin törədilməsi üçün əvvəlcədən birləşmiş şəxslərin iştirakçılığı ilə eyniləşdirmir⁹⁷. Bu cəhətdən bir qrup şəxsin qabaqcadan əlbir olmaqla mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanı mütəşəkkil dəstə halında törətməsini təsdiq etmək asan deyil.

Bununla əlaqədar olaraq bir tərəfdən mütəşəkkil dəstənin bilavasitə özünün təşkil edilməsinə yönələn mütəşəkkil səyləri və onun sonrakı cinayətkar fəaliyyətini, digər tərəfdən isə mütəşəkkil dəstə tərəfindən konkret cinayətlərin törədilməsinə göstərilən səyləri kifayət qədər aydın və ətraflı şəkildə fərqləndirmək zəruridir. Cinayətkar dəstənin mütəşəkkilliyi “qabaqcadan əlbir olma” əlamətinə və talama əməlinin törədildiyi zaman dəstə növlərinin rollarının bölüşdürülməsinə daxil edilə bilməz. Çünki bu formanı qabaqcadan əlbir olmaqla hərəkət edən şəxslərin qrupundan fərqləndirmək çətin olardı.

İştirakçılığın müstəqil forması olmaq etibarilə mütəşəkkil dəstə və eyni zamanda da talama əməlinin müstəqil tövsifedici əlamətindən ibarət olan mütəşəkkil dəstə talamanın təşkil edilməsindən daha çox kriminal strukturun – mütəşəkkil dəstənin özünün formalaşdırılmasını və onun saxlanması nəzərdə tutur. Təsadüfi deyildir ki, artıq qeyd edildiyi kimi, qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi mütəşəkkil dəstənin sabitliyini onun əlamətlərindən biri hesab edir. Yəni mütəşəkkil dəstə, eyni zamanda da həmişə sabitliyi ilə seçilən dəstədir.

Hələ ötən əsrin 60-70-ci illərinin hüquq ədəbiyyatında mütəşəkkil dəstənin sabitliyi haqqında nəticə, yəni bu dəstənin sabit cinayətkar birlik olmasına dair yekun fikir, adətən, onun tək cinayətləri deyil, uzanan və çoxepizodlu cinayətlərin törədilməsi

---

⁹⁷ *Бах:* Уголовное право. Особенная часть. Учебник (Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. М., 1997, с. 210

üçün hazırlığını əsaslandırır⁹⁸. Fikrimizcə, həmin mülahizə də özünəməxsus məntiqiliyi ilə diqqəti cəlb edən mövqedir. Mütəşəkkil dəstənin sabitliyi, hər şeydən əvvəl, bunda ifadə olunur ki, belə dəstənin iştirakçıları ayrıca cinayətkar qəsdin deyil, məhz zamana görə davam edən və cinayətkar aktların dəfələrlə törədilməsi üçün hesablanan əməlləri törətmək niyyətinə malik olurlar. Qabacadan planlı hazırlıq da məhz bundan ötrü lazım gəlir.

Azərbaycan dilinin zənginliyi “cinayətkar əməl törətmək üçün təşkil edilmiş dəstə” və “cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün təşkil edilmiş dəstə” kimi sadə cümlələr arasında çətinlik çəkmədən fərq qoyulmasına imkan verir. Bu isə o deməkdir ki, belə mütəşəkkil dəstənin mövcudluğunda və ya təşkil edilməsində başlıca məqsəd bir deyil, bir neçə talama əməllərini törətməkdən ibarətdir. Əgər söhbət tək talama əməli törətmək haqqında getsəydi və məqsəd də yalnız bundan ibarət olsaydı, belə bir dəstənin yaradılmasına heç bir ehtiyac qalmazdı.

Lakin bir deyil, bir neçə cinayətkar qəsd törətmək niyyətinin olması heç də hamı tərəfindən mütəşəkkil dəstənin sabitliyinin mütləq indikatoru qismində qəbul olunmur. Bir çox müəlliflər belə hesab edirlər ki, sabitlik ayrı-ayrı hallarda tək cinayətin törədilməsi üçün yaradılan mütəşəkkil dəstənin də əlaməti qismində çıxış edə bilər. Lakin bunun özü də diqqətli olmağı və eyni zamanda da uzun sürən hazırlıq işlərinin yerinə yetirilməsini tələb edir⁹⁹.

---

⁹⁸ Вах: Курс советского уголовного права. часть общая, т.1 Л.,1968, с. 606

⁹⁹ Мәсələн, Вах: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации /Под общ. ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедева. М., 1999, с. 504; Сахаров В.И. Средства и орудия совершения преступления и их уголовно-правовое значение. М., “Бек”, 1996, с. 35; Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. М., СПб. 2001, с. 154; Миллюков С.В. Обстоятельства, исключющие общественную опасность деяния. М., СПб. 1998, с. 25-26; Новое уголовное право России. Особенная часть. Учебное пособие /Под ред. Н.Ф.Кузнецовой. М., 1996, с. 242-243; Андреева Л.А., Волженкин Б.В., Пинчук В.И. Квалифицированные виду хищений социалистического имущества. Учебное пособие. Л., 1986, с. 24

Zaman keçdikcə bu mövqe bir çox tədqiqatlarda daha rəsmi xarakter almış və yüksək məhkəmə instansiyalarının bir sıra qərar və qətnamələrində öz rəsmi təsdiqini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının yeni cinayət qanunvericiliyində (Cinayət Məcəlləsində) də mütəşəkkil dəstə tərəfindən bir cinayətin törədiləbilməsi mümkünlüyü öz təsdiqini tapmışdır.

Mütəşəkkil Cinayətkar dəstənin üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin və bunun əsasında qarşılıqlı fəaliyyətin mövcudluğu dəyişən mühit şəraitində onun dinamik sabitliyini təmin edir. Yəni qarşılıqlı əlaqələr və cinayətkar fəaliyyətin istiqamətləri dəyişən şəraitə adekvat surətdə uyğunlaşır. Bu, belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, mütəşəkkil dəstənin daxili strukturunda sabitliyin qorunub saxlanmasına təsir göstərən amillərdən biri nüfuzlu liderin və mükəmməl quruluşun olmasıdır. Belə ki, nüfuzlu lider daxili strukturda sabitliyin qorunmasını, daxili sabitlik isə liderin nüfuzunu tamamlayır. Quruluşun mükəmməlliyi də məhz bundan irəli gəlir.

Belə bir səciyyəvi cəhəti də göstərmək zəruridir ki, hər hansı inkişaf etmiş təşkilatda ixtisaslaşmış və peşəkar kontingentin, eləcə də idarəetmə funksiyasını icra edən nüfuzun (avtoritetin) olması kriminal aləmin də işlərinin yüksək səviyyədə getməsini şərtləşdirən amillərdən biri və həmin mühitin xarakterik xüsusiyyətidir. Ona görə də mütəşəkkil dəstənin əsas əlamətlərindən biri təşkilatçının və ya rəhbərin olmasıdır. Məhz belə nüfuzların varlığı keyfiyyətli idarəetmə fenomeninin yaranmasını şərtləşdirir və fəaliyyətin bütün istiqamətləri nüfuzlu liderin iradəsi əsasında və rəhbərliyi altında təzahür edir.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin sabitliyini qabaqcadan şərtləşdirən amillərdən biri də dəstə üzvlərinin hamısının qrup “intizamı”na danışıqsız tabe olmasıdır. Qabaqcadan müəyyən edilən fəaliyyət qaydası (hərəkət strategiyası) cinayətkar dəstə-

nin bütün üzvləri üçün məcburi xarakter daşıyır. Üzvlərin hər biri əsasən təşkilatçı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş qaydalara və ya fərdi göstəriş və tapşırıqlara əməl etməyə bilməz. Hüquq ədəbiyyatında göstəriləyi kimi, "...hər bir ictimai təşkilat, sosial qrup əvvəlcədən işlənib hazırlanmış müvafiq proqramı və ya fəaliyyət məqsədini birgə realizə edən, habelə müəyyən prosedurlar və qaydalar əsasında hərəkətə gələn insanların sabit birliyindən ibarət olur. Bütün fəaliyyət planları və hərəkət istiqamətləri əvvəlcədən müəyyənləşdirilir, çünki insan deyil, məhz insanların qrupu müəyyən göstərişin yerinə yetirilməsinə, yaxud tapşırığın icrasına hazırlaşır".¹⁰⁰ Deməli, mütəşəkkil cinayətkar dəstə liderinin fəalliyətinə nəinki üzvlərini, bir növ, rəm etmək, həm də onları sərt dəstədaxili "intizam"a tabe etmək daxildir.

Mütəşəkkil dəstə daxilində müəyyənləşdirilmiş qaydaların sərtliyi bəzən elə bir həddə çatır ki, rəhbər müxtəlif sanksiyalar tətbiq etmək məcburiyyətində qalır, zərurət yarandıqda isə hətta vahimələndirici və qorxuducu digər tədbirlərdən istifadə edir. Bütün bunlar onu göstərir ki, mütəşəkkil dəstə üzvlərinin qrupun tərkibindən könüllü olaraq çıxması qeyri-mümkün xarakter alır. Ümumiyyətlə, rəhbərə tabe olmamaq bir sıra hallarda faciəvi sonluqla da bitir. Bu, mütəşəkkil dəstə daxilində hər şeyin qabaqcadan və bütün dəqiqliyi ilə planlaşdırılmasından irəli gəlir. Bu həm də mütəşəkkil dəstənin daxilində mövcud olan vəhşi qanundur. Düstur isə belədir: "Əgər bizimlə deyilsənə, deməli, satqınsan və sənin yaşamağa haqqın yoxdur".

Özünü təşkilatlandırma sisteminin digər "mühüm" xüsusiyyətlərindən biri mütəşəkkil cinayətkar dəstədə funksiyaların

---

¹⁰⁰ *Bax: Борзенков Г.Н. Уголовно-правовые проблемы охраны имущества граждан от корыстных посягательства. Автореф. дисс.... докт. юрид. наук. М., 1991, с.27*

optimalcasına bölüşdürülməsi üçün zəruri olan strukturlaşmadır. Sosial-psixoloji ədəbiyyatda deyilir: “İnsanların istənilən qarşılıqlı fəaliyyətinin, hətta onların minimum saydan ibarət olan qrupunun başlanğıcı yerinə yetirilməli olan funksiyaların (konkret rolların) bölüşdürülməsi ilə bağlıdır. Bunsuz qrupun vahid tam, sistem kimi mövcud olması mümkün deyil. Belə insan qruplarında funksiyaların bölüşdürülməsi gələcəkdə görülməli və ya yerinə yetiriləcək işlərin nəticələrini bəzən əvvəlcədən müəyyən etməyə imkan verir, eləcə də konkret qrup üzvü üzərinə düşən vəzifənin nədən ibarət olduğunu ətraflı anlayır¹⁰¹.”

“Funksional vəzifələrin bölüşdürülməsi”nin konkret ifadəsini iyerarxiyalıqda tapmaq olar və mümkündür. Yəni hər hansı mütəşəkkil dəstədə və ya sosial qrupda tabeliyyin özünəməxsus pilləli səviyyəsi mövcud olur. Bu, aşağıdan yuxarıya doğru istiqamətdə əks olunur. Başqa sözlə, belə tabelik hər bir halda özündə aşağıdan yuxarıya doğru tabelik qaydalarını ehtiva edir. Belə ki, dəstə, yaxud qrup rəhbərinin hər bir göstərişi və tapşırığı aşağıdan yuxarıya və ya yuxarıdan aşağıya kimi tapşırığı üçün əmirlik qüvvəsinə malikdir. Tabelik nərdivanının ən aşağı pilləsində duran dəstə üzvü özündən bir pillə yuxarıda duranın göstərişlərini yerinə yetirməyə borcludur. Mütəşəkkil dəstənin “**iş prinsipi**” məhz bu qayda ilə qurulur. Tabe olmalı olan dəstə üzvünün özündən yuxarı pillədə duran həmkarının göstəriş və ya tapşırıqlarını yerinə yetirməməsi rəhbərə tabe olmamağa, eləcə də “iş prinsipi”nin pozulmasına bərabər tutulur.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, belə bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, mütəşəkkil dəstənin başında nüfuzlu liderin durması öz-özlüyündə bu növdən olan cinayətkar qrupu xarak-

---

¹⁰¹ *Вах:* Социальная психология: История. Теория. Эмпирические исследования (Под ред. Е.С.Кузмина, В.Е.Семенова. Л., 1979, с. 124

terizə edən mütləq əlamət deyildir. Çünki mütəşəkkil dəstədə, müəyyən mənada, “**kollektivçilik**” proseduru da hökm sürür. “Hamı bir nəfər, bir nəfər isə hamı üçün” prinsipi belə cinayətkar qruplarda da bir sıra hallarda aparıcı amillərdən biri kimi çıxış edir. Ədəbiyyatda göstərildiyi kimi, “hər hansı insan qrupu və ya birliyi qarşısına qoyduğu məqsəddən asılı olmayaraq, müəyyən mənada, bərabərlik prinsipi əsasında fəaliyyət göstərir. O cümlədən ictimai təhlükəli əməllər törətmək niyyətilə yaradılan cinayətkar dəstələrdə bərabərlik ondan ötrü zərurət təşkil edir ki, qrup daxilində ayrı-seçkilik meyilləri baş qaldırmasın və qrupun bütün üzvləri özünü müəyyən dərəcədə sərbəst hiss edə bilsin”¹⁰². Belə vəziyyət, həmçinin də aşağıdakı bəzi amillərlə bağlı ola bilər.

Birincisi, mütəşəkkil dəstə bir deyil, qabaqcadan razılığa gələn bir neçə şəxsin ortaq iradəsi, qarşılıqlı sazişi əsasında təşkil edilir və yalnız bundan sonra bütün dəstə üzvlərinin qarşılıqlı razılığı əsasında lider seçilir. Liderin məhz seçkili olması ilə dəstə daxilində “hamının hamı üçün, hamının bir nəfər, bir nəfərin isə hamı üçün çalışması” prinsipi qüvvədə olur.

İkincisi, mütəşəkkil cinayətkar dəstənin strukturunda və ya tərkibində hər hansı dəyişikliklərin baş verməsi, yaxud onun fəaliyyətinin dayandırılması, yaxud tərkibinin daha da genişləndirilməsi dəstə üzvlərinin birgə razılığı əsasında həyata keçirilir.

Üçüncüsü, mütəşəkkil cinayətkar dəstənin fəaliyyət istiqamətləri, habelə hərəkət strategiyası onun üzvlərinin qarşılıqlı razılığı əsasında müəyyənləşdirilir.

Dördüncüsü, birgə və qarşılıqlı razılıqlar mütəşəkkil dəstə daxilində səs çoxluğunun da aparıcı rol oynamasına dələ-

---

¹⁰² *Bax*: Социальная психология: История. Теория. Эмпирические исследования (Под ред. Е.С.Кузмина, В.Е. Семенова. Л., 1979, с. 124

lət edə bilər. Lakin ədəbiyyatda qeyd edildiyi kimi, hər hansı insan qruplarında və ya birliklərində hansısa məsələnin səsə qoyulması, yaxud müəyyən bir qərarın səsvermə yolu ilə qəbul edilməsi nadir hadisə ola bilər¹⁰³. Artıq qeyd edildiyi kimi, nüfuzlu lider amili belə bir prosedurun mövcudluğunu şübhə altına alır. Əks təqdirdə, belə qrup və birliklərdə lider deyil, sadəcə olaraq birliyə təşkilati cəhətdən başçılıq edən və çoxluğun iradəsinə tabe olan şəxs haqqında danışmaq olardı.

Bundan başqa, mütəşəkkil cinayətkar dəstə üzvlərinin məkan-zaman etibarilə bilavasitə qarşılıqlı və kollektiv fəaliyyəti baxışların, maraqların formalaşması üzrə psixoloji mexanizmlərin rolunu daha da fəallaşdırır. Bir sözlə, mütəşəkkil cinayətkar dəstə daxilində qüvvədə olan möhkəm və davamlı psixoloji mexanizmlər şəxsi mülahizələrdən daha çox ümumi rəyin yaranmasına da münbit şərait yaradır. İradə ümumiliyi və qarşılıqlı razılaşma əsasında, eyni zamanda da nüfuzlu liderin avtoritet dairəsi genişlənir, eləcə də hamının taleyi üçün bir şəxsin (rəhbərin), bir nəfərin taleyi üçün isə hamının “məsuliyyət daşımaları mühiti” təşəkkül tapır. Şübhəsiz ki, belə vəziyyəti mütəşəkkil cinayətkar dəstə üçün həm nisbi, həm də şərti saymaq olar. Ən azı ona görə ki, cinayətkar qəsdlər törətmək niyyətində olan belə insan birliklərindən xeyrixahlığa xidmət göstərə bilən heç nə gözləmək mümkün deyil. Bədxahlıq, qan içənlik və təxribatçılıq belə dırnaqarası birliklərin “həyat kredo”dur.

Yuxarıda göstərilənlər baxımından sosial psixologiya sahəsinin bəzi mütəxəssisləri mütəşəkkil dəstə tərkibində mövcud olan kollektivçilik meylinə sabitliyin aparıcı zəmini qis-

---

¹⁰³ *Вах:* Социальная психология: История. Теория. Эмпирические исследования (Под ред. Е.С.Кузмина, В.Е. Семенова. Л., 1979, с. 125

mində baxırlar. Mütəşəkkil dəstə üzvlərinin məhz belə kollektivçiliyi, birliyi nəticəsində əksər hallarda qarşıda duran məqsədə “müvəffəqiyyətlə” nail olunur¹⁰⁴. Burada cinayətkarlar arasında nəinki zahiri qarşılıqlı əlaqələr mövcud olur, həm də vahid mənəvi-psixoloji birliyin formalaşması baş verir. Həmin birlik yazılmamış, lakin mütəşəkkil dəstənin bütün üzvləri üçün eyni cür başa düşülən özünəməxsus qanunlarla yaşayır və fəaliyyət göstərir.¹⁰⁵

Belə vəziyyət mütəşəkkil cinayətkar dəstə üzvlərinin sosial təhlükəli fəaliyyətini nəinki asanlaşdırır və ona stimül verir, həm də onlarda özünə və bütövlükdə kollektivə olan inamı daha da artırır və möhkəmləndirir, onlara nüfuz daşıyıcısının etibarını qazanmaqda kömək edir. Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin lideri də, öz növbəsində, rəhbərlik etdiyi kollektivdə nüfuzunun həmişə eyni səviyyədə qalmasına, eyni zamanda da daha da artmasına çalışır.

Deməli, mütəşəkkil cinayətkar dəstənin daxili sabitliyini təsdiqləyən çoxsaylı amillərin heç biri mütləq kriteriya təyinatına və əhəmiyyətinə malik deyillər. Mütəşəkkil cinayətkar dəstəyə şamil olunan talançılıq əlaməti, hər şeydən əvvəl, nisbi uzun sürən cinayətkar fəaliyyətin, kriminal ixtisaslaşmanın başlıca meyarlarından biri qismində çıxış edir. Əlbəttə ki, bir sıra ayrı-ayrı elementlər hər bir mütəşəkkil cinayətkar dəstədə özünü bu və ya digər dərəcədə təzahür etdirir. Lakin həmin elementlər hər bir mütəşəkkil cinayətkar dəstədə, eyni zamanda da onların hamısı üçün tipik olan bir xüsusiyyətə - cinayətkar birlik növündə təşkilati qurum olmaq xüsusiyyətinə malikdirlər. Bütün bu amillərə hər bir konkret halda ayrılıqda deyil, qarşılıqlı vəhdətdə, məcmu halında baxılmalıdır.

---

¹⁰⁴ Yenə orada, s. 127

¹⁰⁵ Yenə orada, s. 128

Birgə iştirakçılardan hər birinin bütün obyektiv cəhəti yerinə yetirən (qabaqcadan əlbir olaraq hərəkət edib-etməmələrindən asılı olmayaraq) və ancaq birgə icraçıların birliyindən ibarət olan şəxslərin qeyri-mütəşəkkil qrupundan fərqli olaraq, mütəşəkkil cinayətkar dəstənin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, iştirakçılığın həmin forması istənilən şəxslərin onun iştirakçısı olmaq mümkünlüyünə yol verir. Bu zaman mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin obyektiv cəhəti baxımından onların hər birinin hansı rolu yerinə yetirib-yetirməmələrinin əhəmiyyəti yoxdur.

Hüquq ədəbiyyatında deyildiyi kimi, burada mütəşəkkil dəstənin ayrı-ayrı iştirakçıları mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin obyektiv cəhətinə daxil olan hərəkətləri yerinə yetirə, digərləri isə yalnız talama əməlinin törədilməsi üçün şərait yarada (gələcək qurbanları axtarmaq, götürülmüş əmlakın realizə olunmasını təmin etmək, dəstə üzvləri üçün nəqliyyat vasitələri təşkil etmək, dəstəni sair zəruri predmet və ya əşyalarla təchiz etmək və s.) bilər. Lakin hətta hərəkətlər öz obyektiv əlamətlərinə görə köməkçilik çərçivəsindən kənara çıxıb bilməsələr də, mütəşəkkil dəstə ilə sabit əlaqələrin mövcud olduğu zaman dəstənin bu və ya digər üzvlərinin hərəkətləri birgə icraçılıq kimi tövsif edilir¹⁰⁶. Başqa sözlə, mütəşəkkil dəstənin hər bir üzvünün rolundan asılı olmayaraq, onun tərkibində ictimai təhlükəli əməl törətmiş iştirakçının hərəkətlərinə birgə icraçılıq kimi baxılmalı və əməl AR CM-nin 34-cü maddəsinə istinad edilmədən tövsif edilməlidir.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin sırası iştirakçısı üçün mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməli haqqında sadə

---

¹⁰⁶ *Важ:* Уголовное право. Особенная часть. Учебное пособие. (Под ред. И.Я.Казаченко, З.А.Незнамова, Г.П.Новоселов.М., 1997, с. 212)

məlumat əldə edilməsilə kifayətlənmək mümkün deyil. Yaxud mütəşəkkil cinayətkar dəstənin digər iştirakçıları tərəfindən törədilmiş cinayətdən xəbəri olmayan dəstə üzvü əgər talamada bilavasitə iştirak etməmişdirsə və ya cinayətə hazırlıq mərhələsində bu və ya digər formada iştirakçı olmamışdırsa, mütəşəkkil dəstənin həmin iştirakçısı cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.

Yuxarıda qeyd olunan halın mühüm hüquqi əhəmiyyəti vardır. Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin törətdiyi ictimai təhlükəli qəsdlərdə onun bütün üzvləri heç də həmişə iştirak etmirlər. Bunu xüsusən uzanan cinayətlərə aid etmək olar. Bir sözlə, mütəşəkkil cinayətkar dəstə cinayətləri tam tərkibdə törətməyə də bilər.

4.2. Cinayət Məcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində nəzərdə tutulan əməllərin külli miqdarda törədilməsi

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin ikinci tövsifedici əlaməti həmin cinayətlərin **külli miqdarda** törədilməsidir. Bu əlamət AR CM-nin 179.3.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

AR CM-nin 177-ci maddəsinin 2-ci qeydinə uyğun olaraq “külli miqdar” dedikdə, yeddi min manatdan artıq olan məbləğ başa düşülür.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlini törədən təqsirkarın qəsdli özgə əmlakını külli miqdarda ələ keçirməyə yönəldikdə və həmin qəsd təqsirkarın iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə həyata keçirilmədikdə, təqsirkarın hərəkəti inanılaraq etibar edilmiş özgə əmlakını, yəni talan edilmiş əmlakın miqdarından asılı olmayaraq, külli miqdarda əvəzsiz qanunsuz götürməyə cəhd kimi AR CM-nin 179.3.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Təqsirkar, hər biri müstəqil cinayət hesab edilən bir neçə talama törətdikdə, vurulmuş ziyanın miqdarının müəyyən edilməsi üçün həmin cinayətlərdən hər biri zamanı talanmış əmlakın cəmlənməsinə yol vermir. Lakin tək davam edən talama cinayəti törədildikdə ziyanın miqdarını müəyyən etmək üçün ayrı-ayrı epizodlar zamanı talan edilmiş bütün əmlak cəmlənir və bütövlükdə vurulmuş ziyanın miqdarı müəyyən edilir¹⁰⁷.

Külli miqdarda talama əməli mütəşəkkil cinayətkar dəstə və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə, götürülmüş əmlakın bölüşdürülməsi zamanı kimə hansı payın düşməsindən asılı olmayaraq, əmlakın tam həcmdə götürülməsilə nəticələnmiş əmələ görə məsuliyyət mütəşəkkil dəstəyə rəhbərlik edən şəxsin və ya qrupun təşkilatçısının üzərinə düşür. Belə halda mütəşəkkil cinayətkar dəstənin rəhbəri və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxslərin təşkilatçısı törədilən əməlin onun qəsdilə əhatə olunduğu halda cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur. Bu zaman rəhbərin və ya təşkilatçının talama əməlinin törədilməsində bilavasitə iştirak edib-etməməsi heç bir hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir. Belə ki, talama əməlinin adları çəkilən şəxslərin qəsdinin nəticəsi olması onların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün kifayət edir. Bu hal eynilə talama əməlinin hazırlanmasında və ya törədilməsində iştirakçı olsalar da, lakin əməlin törədilməsində bilavasitə iştirak etməmiş dəstə və ya qrup iştirakçılarına da şamil olunur. Yəni dəstə və ya qrup tərəfindən törədilmiş talama əməlinə iştirak etməmiş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmurlar.

Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil cinayətkar dəstə tərəfindən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə

---

¹⁰⁷ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə), Bakı, "Digesta", 2005, s. 422

talama əməli törədildikdə, əməl nəticəsində vurulmuş ziyanın miqdarını müəyyənləşdirmək üçün cinayətin bütün iştirakçılarının talan etdiyi əmlak cəmlənir. Bu zaman ümumi ziyanın “xeyli miqdar” və ya “külli miqdar” əlaməti meydana çıxdıqda, hər bir konkret iştirakçıya çatan əmlakın miqdarı əməlin tövsif edilməsi üçün heç bir əhəmiyyət daşımr.

Bir deyil, yerinə, mənbələrinə və talama əməlinin törədilməsi üsullarına (özgə əmlakınıgötürmə zamanı təqsirkarlarda yaranmış müstəqil qəsdin realizə edildiyi bir neçə talama əməli) görə bir neçə əlahiddə talamanın törədildiyi zaman hər bir ayrıca cinayət nəticəsində talan edilmiş əmlakın cəmlənmiş dəyərinin “külli miqdar” əlaməti ilə əhatə olunması halının müəyyənləşdirilməsinə yol verilmir. Bu zaman yalnız tək davam edən mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri istisnalıq təşkil edir. Belə ki, vahid qəsdlə əhatə olunan ayrı-ayrı eyni (oxşar) cinayətkar aktlar zamana görə davam edən tək cinayətin epizodlarını təşkil edirlər.

Mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri, ilk növbədə, böyük ictimai təhlükəliliyə malik olan cinayətlər hesab edildiklərinə görə həmin əməllərlə mübarizənin gücləndirilməsini, habelə profilaktiki tədbirlərin dairəsinin genişləndirilməsini və s.-i zəruri edir. Bu da təbii olaraq həmin cinayətkar qəsdlərin qarşısının alınmasına yönələn işlərin çoxşaxəli planda, həm də ən yeni üsul və metodlardan istifadə edilməklə aparılmasını qaçılmaz edən amillərdən sayılır.

Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, elmi-texniki tərəqqi dövründə, informasiyanın cəmiyyətin normal fəaliyyəti üçün avanqarda çevrildiyi bir şəraitdə məsuliyyəti ağırlaşdıran halları olan cinayət tərkiblərinin konstruksiya edilməsində ictimai təhlükəli əməllərin vurduğu ziyanın miqdar ölçüləri kimi formal meyarların qanun normalarına daxil edilməsi praktikasın-

dan daha çox istifadə edilməsi artıq zərurətə çevrilmişdir. Xüsusilə də cinayətin nəticələrinin “az miqdarda ziyan”, “xeyli miqdarda ziyan”, “külli miqdarda ziyan”, “az ağır nəticə”, “ağır nəticə” və s. bu kimi formal kriteriyalar əsasında fərqləndirilməsi və bunların tərkib əlaməti kimi qanunun mətninə daxil edilməsi cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasına kömək edən mühüm amillərdən biri qismində təzahür edir və bundan sonra da edəcəkdir¹⁰⁸.

Müasir cinayət hüququ elmində törədilmiş hər bir ictimai təhlükəli əməlin sosial təhlükəliliyi qanunverici tərəfindən ona verilən qiymətdə ifadə olunur. Əməlin ictimai təhlükəliliyinin meydana gəlməsi və ya bu xüsusiyyətin itirilməsi cəmiyyətdə özünü sosial “dəyər” kimi büruzə verən, yaxud özünü “gizlədən” ictimai münasibətlərlə bağlıdır.

Bəzi müəlliflər əməlin ictimai təhlükəliliyinin obyektiv xarakter daşmasına lazımınca əhəmiyyət vermir, bunun daha çox qanunverici orqandan asılı olduğunu qeyd edirlər¹⁰⁹. Müəlliflərdən V.Q.Smirtovun fikrincə, ictimai təhlükəlilik əməlin maddi əlaməti hesab olunsa da, o, qiymətləndirici xüsusiyyətə malikdir¹¹⁰. Bu mülahizələrin keçən əsrin 60-80-ci illərində söylənilməsinə baxmayaraq, onlar öz nəzəri aktuallığını bu gün də itirməmişdir. Məsələ isə burasındadır ki, son onilliklərdə cinayət əməllərinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə həsr edilmiş tədqiqatlara rast gəlinmir. Deməli, müəlliflər yuxarıda deyilənlərlə müəyyən mənada razılaşırlar. Biz də belə mövqedəyik.

---

¹⁰⁸ *Вах: Кригер Г.Л. Уголовная ответственность и наказание. В сб.: Совершенствования мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции. М., Наука, 1980, с. 114*

¹⁰⁹ *Вах: Шуберт Л. Об общественной опасности преступного деяния. М., 1960. с. 32*

¹¹⁰ *Вах: Советского уголовного право. Часть общая. Л., 1960, с. 276*

Sosial təhlükəlilik əməlin ziyan vurduğu ictimai münasibətlə sıx bağlı olur. Yəni törədilmiş hər hansı cinayət qanunla mühafizə edilən obyektlə eyni vaxtda həm də ictimai münasibətlərə ziyan vurur. Ona görə də ictimai təhlükəliliyə verilən qiymət əslində cinayət nəticəsində ictimai münasibətə vurulan ziyana verilən qiymətdir. Burada vurulan ziyan hüquqi şüurun köməyi ilə adekvat inikası və qiymətləndirilməsi xeyli dərəcədə ziyan çəkən ictimai münasibətin təbiətindən, onun ölçüləbilən xüsusiyyətlərə malik olub-olmamasından asılıdır. Ziya-çəkən ictimai münasibətlər ölçüləbilən xüsusiyyətə malik olduqda, vurulmuş ziyanın kəmiyyət xarakteristikasını vermək mümkün olur. Yəni belə ziyanın miqdarı asanlıqla hesablanır. Əmlaka vurulmuş ziyanın kəmiyyət xarakteristikası bəzi hallarda cinayətin təhlükəlilik dərəcəsinin göstəricisi qismində də çıxış edir.

Qanunvericilik orqanı cinayətlərin xarakteri və təhlükəlilik dərəcəsi (əməlin vurduğu maddi, mənəvi, fiziki ziyan və onun miqyası, cinayətin törədilməsi üsulu, zaman, məkan, təqsirin forması, törədilmiş cinayətin motivi və məqsədi, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar və s.), ədalətlilik prinsipinin bərabərləşdirici və fərdiləşdirici meyarı əsasında müəyyən növ cinayətə görə sanksiyalar qurur.

Qeyd etmək zəruridir ki, cinayətin törədilməsi üsulunun özü təqsirkarın şəxsiyyətinin təhlükəliliyini səciyyələndirən göstəricilərdən biridir. Cinayətin törədilməsi üsulu hüquq ədəbiyyatında cinayətin edilməsi prosesində cinayətkar tərəfindən seçilən “ardıcıl hərəkətlərin” müəyyən qaydası, metodları kimi izah olunur¹¹¹. Fikrimizcə, təqsirkarlar, adətən, o üsula üstün-

---

¹¹¹ *Вах: Кудрявцев В.Н.* Способ совершения преступлений и его уголовно-правовое значение (Советского государство и право), 1987, № 5, с. 56

lük verirlər ki, məhz həmin üsul əməlin törədilməsini asanlaşdırır, həm də cinayətin törədilməsi prosesini tezləşdirir. Təqsirkar o hərəkətlərin ardıcılığından istifadə edir ki, məhz həmin ardıcılıq qarşıda duran məqsədə yaxınlaşmağa imkan verir. Bu baxımdan talama əməlinin mənimsəmə və israfetmə formalarının sosial təhlükəliliyi, şəxs tərəfindən öz ixtiyarında olan əmlakın müntəzəm olaraq uzun müddət ərzində götürülməsini özündə ehtiva edir¹¹². Buradakı müntəzəmlik və müddət mənimsəmə və israfetmənin törədilməsi üsuluna xidmət edən göstəricilərdir. Məhz buna görə də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri əmlakın gizli oğurluğundan və dələduzluqdan daha təhlükəli cinayət hesab olunur. Çünki gizli oğurluq və ya dələduzluq əməllərinə müntəzəmlik əlaməti xas deyil.

Deməli, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin praktika ilə əlaqədar aparılan tədqiqatları göstərir ki, burada əvəzsiz qanunsuz olaraq götürülən əmlak şəxsin sərəncamında olduğuna görə, belə vəziyyət qeyd edilən əmlakı dəfələrlə, uzun müddət ərzində talamağa imkan yaradır. Özgənin əmlakını talamanın mənimsəmə və ya israfetmə kimi formaları bir çox hallarda külli miqdarda ziyan vurmaqla bağlı olur. Bundan başqa, talanetmə həm qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, həm də mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilir ki, bu da həmin əməllərin ictimai təhlükəliliyini daha da artırır.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinə dair istintaq-məhkəmə təcrübəsi materiallarının ümumiləşdirilmələri bir daha əminlik verir ki, talamanın formaları içərisində məhz yuxarıda adları çəkilən əməllər daha geniş yayılmışdır. Bunu sosioloji tədqiqatlar da təsdiq edir.

---

¹¹² Вах: Ефимов М.А., Устинов В.С. Феноменология хищений. Борьба с хищениями, совершенными путем присвоения, растраты, либо злоупотреблением служебным положением. Горький, 1976, с. 87

4.3. Cinayət Məcəlləsinin 179.1 və ya 179.2-ci bəndlərində göstərilən əməllərin iki və ya daha artıq dəfə məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilməsi

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin üçüncü tövsifedici əlaməti həmin cinayətlərin **iki və ya daha artıq dəfə məhkum edilmiş şəxsin tərəfindən törədilməsi-dir**. Həmin Cinayət AR CM-nin 179.3.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

AR CM-nin 177-ci maddəsinin 4-cü əlavəsinə uyğun olaraq iki və ya daha artıq dəfə məhkum edilmiş şəxs dedikdə, talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə əvvəllər bu Məcəllənin 177-183-cü, 217-ci, 227-ci, 232-ci və 235-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş bir və ya bir neçə cinayətlər üstündə məhkumluğu olan şəxs başa düşülür.

Hüquq ədəbiyyatında düzgün olaraq göstərilir ki, dəfələrlə törədilən xüsusi residivin bir növü, kriminal peşəkarlıq əlaməti qismində nəzərdən keçirilən böyük ictimai təhlükəli əməldən ibarət olmaqla, subyektinin yüksək ixtisaslı olması ilə fərqlənən cinayətlərdən biridir¹¹³.

Təhlil edilən cinayətlərə görə əvvəllər iki və ya daha çox məhkumluğun bu əlamətinin mövcud olması üçün əvvəllər törədilmiş hər iki (və ya daha çox) əmələ görə məhkumluq ödənilməmiş və ya götürülməmiş olmalıdır. Göstərmək lazımdır ki, əvvəlki məhkumluğun ödənilməsi və ya götürülməsi qanunla müəyyən edilmiş qaydada baş verə bilər.

Nəzərdən keçirilən əlamətin strukturuna nəinki mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamaya görə məhkumluğu, o cümlədən banditizmə (AR CM-nin 217-ci maddəsi), radioaktiv

---

¹¹³ *Bax*: Новое уголовное право России. Особенная часть: Учебное пособие (Под. Ред. Н.Ф.Кузнецовой. М. , 1996, с. 188

materialları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə (AR CM-nin 237-ci maddəsi), odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə (AR CM-nin 232-ci maddəsi), narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya prekursorları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə (AR CM-nin 235-ci maddəsi) görə məhkumluğu da şamil etmək olar.

Bununla əlaqədar olaraq ayrı-ayrı müəlliflərin¹¹⁴ həmin əlamətin iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətlərə dair fəsilədə nəzərdə tutulmayan cinayətlərə şamil edilməməsinə aid olan mülahizələri ilə razılaşımaq olmaz.

Bəzi müəlliflərin fikrincə, əvvəllər törədilmiş talama əməlinə görə ən azı iki ödənilməmiş və ya götürülməmiş məhkumluğun mövcud olması həmin tövsifedici əlamətin praktikada tətbiq edilməsini qabaqcadan müəyyən edir¹¹⁵. Müəlliflər bu mülahizənin əsas səbəbini cinayət hüququnda məhkumluq institutunun yeni ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi və ona görə məhkumluq faktının ödənilməsi müddətlərinin kəsilməsini qanunvericinin nəzərdə tutmamasında görürlər.

Xüsusi residivin nəzərdən keçirilən tövsifedici əlaməti ictimai təhlükəli əməlin dəfələrlə edilməsi əlaməti kimi əməlin törədilməsini deyil, cinayətkarın şəxsiyyətini (şəxsiyyətin sosial təhlükəliliyini) xarakterizə edən tövsifedici əlamətlərə aid edilir. Cinayətkarın şəxsiyyətinə aid edilən hallar isə onun yalnız cinayət məsuliyyəti haqqında məsələnin həll edilməsi zamanı nəzərə alın bilər.

---

¹¹⁴ *Vax*: Уголовное право. Особенная часть. Учебник (Отв. ред. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамова, Г.П.Новоселов.М., 1997, с. 211)

¹¹⁵ *Vax*: **Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.Н.** Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. Красноярск, 1998, с. 66

Bununla əlaqədar olaraq hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayətin birgə iştirakçılıqla törədildiyi halda əməlin şəxsiyyəti xarakterizə edən əlamətləri həmin əlamətlərin ancaq bilavasitə aid olduğu, iştirakçıların cinayətkar hərəkətlərinin tövsif edildiyi zaman nəzərə alınmalıdır¹¹⁶. Məsələn, talamanın əvvəllər talamaya görə məhkum olunmuş təşkilatçısı yeni törədilən əməldə talamanı ilk dəfə törətmiş icraçı şəxsi seçərsə, təşkilatçı AR CM-nin 179.3.3-cü, icraçı isə 179.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb ediləcəkdir. Bunu eynilə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, yaxud mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən talama əməllərinə də aid etmək olar. Belə ki, əgər iştirakçılarından biri talamaya görə əvvəllər bir neçə dəfə məhkum olunmuşdursa, yalnız o, AR CM-nin 179.3.3-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilər. Bu, həmin əməli ilk dəfə törədən qrupun və ya dəstənin digər üzvlərinə şamil oluna bilməz.

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməllərinə görə yetkinlik yaşına çatmayanlara cəza təyin edildiyi zaman AR CM-nin 18.4-cü maddəsinin nəzərə alınması vacibdir. Qanunun həmin normasına uyğun olaraq AR CM-nin 83-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada götürülmüş və ya ödənilmiş məhkumluqlar, habelə on səkkiz yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə məhkumluqlar residivin müəyyən olunması zamanı nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda belə bir cəhəti də diqqətdən yayındırmaq olmaz ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə mövcud olan məhkumluqlar ödənilmədikdə və ya qanunla müəyyən edilmiş qaydada götürülmədikdə, belə hal əməlin dəfələrlə törədilməsi əlamətini yaradır.

Təqsirli şəxs əvvəllər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 93.3-cü (hazırda AR CM-nin 177-ci maddəsi)

---

¹¹⁶ Yəni orada, s. 68

maddəsinin qeydində göstərilmiş cinayətlərdən hər hansı birini törətmişdirsə, həmin cinayətə görə onun məhkum olunub-olunmamasından asılı olmayaraq, əməl bütün hallarda əmlakı qanunsuz götürmə, yaxud talama hesab edilməlidir¹¹⁷.

Belə təfsir hazırda qüvvədə olan AR CM-nin “Cinayətlərin təkrar törədilməsi” (16-cı maddə), “Cinayətlərin məcmusu” (17-ci maddə) və “Cinayətlərin residivi” (18-ci maddə) anlayışlarını müstəqil normalar qismində verilmiş, hər bir çoxluq üçün xarakterik olan əlamətlər bu anlayışlarda təsbit edilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, AR CM-nin 61-ci maddəsində cəzanı ağırlaşdıran hallar içərisində “təkrar cinayətlər”lə “residiv cinayətlər” bir-birindən fərqləndirilir.

Daha sonra, AR CM-nin 65-ci maddəsində residiv cinayətlərə görə cəza təyin etmənin xüsusi qaydaları nəzərdə tutulmuşdur. Hətta AR CM-nin Xüsusi hissəsində 177-ci maddənin qeydinin 2-ci və 3-cü hissələrində “xüsusi təkrarlıq”la “xüsusi residiv” anlayışları arasında fərq qoyulmuşdur. Belə nəticə hasil olur ki, qüvvədə olan AR CM-də təkrar cinayətlərin anlayışına residiv cinayətlər anlayışı daxil edilmir.

Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin 37-ci maddəsinin birinci bəndində “cinayətin təkrar edilməsi” anlayışına həm də residiv cinayətlər aid edilirdi. Buna görə də keçmiş illərin məhkəmə təcrübəsində təkrar cinayətlər anlayışına olduğundan daha geniş mənə verilir, buraya məhkəmə təcrübəsi həm də residiv cinayətləri aid edirdi.

Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan CM-i qeyd edilən anlayışları özündə birmənalı şəkildə təsbit etmiş və onun genişləndirici təfsiri qanuna ziddir və qəbul oluna bilməz.

---

¹¹⁷ *Bax:* Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1998-1999). Bakı, 1999, s. 60

Belə vəziyyətdə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, ümumiyyətlə, məhkəmə təcrübəsi qüvvədə olan AR CM-nin müddələrinin tələblərinə riayət etməli, Azərbaycan SSR-nin 1960-cı il cinayət qanununun tətbiqi ilə bağlı formalaşmış zərərli təcrübənin qüvvədə olan yeni AR CM-nin tətbiqi praktikasına gətirməməlidir.

Görünür, cinayət qanununun tətbiqi ilə bağlı olan şəxslərin xeyli hissəsi Azərbaycan Respublikasının yeni CM-nin məsuliyyətin diferensiasiyası və cəza təyini ilə əlaqədar bir çox müddəalarını özləri üçün hələ də aydınlaşdırma bilməmişlər.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə məsuliyyətin diferensiasiyasına dair məsələnin təhlilində residivistlər tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama halının qanunda cinayət məsuliyyətini xüsusilə ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi müəyyən edilməsi də tənqidi mülahizə doğurur.

Əvvəllər qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində cinayətin xüsusi residiv, daha çox isə xüsusi təhlükəli residivist tərəfindən törədilməsi halı Xüsusi hissənin bir çox normalarına cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi daxil edilmişdi.

Köhnə qanunda cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasında residivin yeri məsələsi özünün sistemli həllini tapmışdı. Qanunun Ümumi hissəsində cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallar (37-ci maddə) sırasında nəzərdə tutulan “Cinayətin təkrar törədilməsi” əlamətinə daha geniş anlam verilir, yəni “residiv” halında əhatə olunurdu.

Residiv AR CM-nin Xüsusi hissəsinin normalarında tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmayan hallarda məhkəmələr cəza təyin edərkən əməlin residivist tərəfindən törədilməsinə məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində əhəmiyyət verirdilər.

Residiv AR CM-nin Xüsusi hissəsinin normalarına cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi daxil edilən hal-

larda isə bu hal eyni əmələ görə iki dəfə məhkum edilən şəxslərin məsuliyyəti ilə müqayisədə residivistin məsuliyyətini dörd-beş dəfə ağırlaşdırırdı. Başqa sözlə, residivistin keçmişdə törətdiyi cinayətlərə görə cəza çəkməsi halına lazımcı əhəmiyyət verilmirdi. Belə vəziyyət məhkumların qanun qarşısında bərabərliyi prinsipinin üzərinə kölgə salır, sosial ədalətsizlik mənzərəsi yaradırdı.

Şübhəsiz ki, residivist hesab olunan şəxslə residivist qismində tanınmayan şəxslər öz şəxsiyyətlərinin ictimai təhlükəliliyinə görə bir-birilərdən fərqlənirlər. Yəni residivistlər əvvəllər törətdikləri cinayətlərə görə məhkum olunmalarına, cəza çəkmələrinə baxmayaraq, onların yenidən cinayət törətmələri göstərir ki, tətbiq edilən cəza residivistlər üçün təsirli olmamış, onlar mühakimə edilmələrindən istənilən nəticələri çıxarmamışlar. Bütün bunlar onların şəxsiyyətinin daha sosial təhlükəli olduğunu, onları cinayətkar yola gətirən kriminoloji vərdişlərin köklərinin dərin olduğunu göstərir. Bu səbəblərə görə də qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində ilk dəfə cinayət törədən şəxslərdən fərqli olaraq, residivistlər tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə cəza təyin edilməsinin xüsusi qaydaları müəyyən edilməmişdir. AR CM-nin 65-ci maddəsi aşağıdakı məzmununda verilmişdir.

“Residivə, təhlükəli residivə və xüsusilə təhlükəli residivə görə cəza təyin edilərkən əvvəllər törədilmiş cinayətlərin sayı, xarakteri, ağırlığı və nəticələri, əvvəlki cəzanın islahedici təsirinin yetərli olmamasına səbəb olan hallar, habelə yeni cinayətin xarakteri, ağırlığı və nəticələri nəzərə alınır”.

Beləliklə, qüvvədə olan AR CM-nin 58-ci maddəsinə uyğun olaraq residivə (sadə) görə cəzanın müddəti törədilmiş cinayətə görə bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün yarısından,

təhlükəli residivə görə üçdə ikisindən, xüsusi təhlükəli residivə görə isə dördüdə üçündən az ola bilməz.

AR CM-nin 179-cu maddəsində, 1-ci hissənin sanksiyasında göstərilən daha ciddi cəza azadlıqdan məhrum etmə növündə cinayət cəzasıdır. Maddənin 1-ci bəndində onun yüksək həddi iki ilədək nəzərdə tutulur. Şəxsin (yəni əvvəllər məhkum olunmuş şəxs) əməli bu maddənin 1-ci hissəsi ilə tövsif ediləcəyi şəraitdə ona sanksiyada göstərilən cəzanın üçdə ikisi qədar, yəni bir il altı aydan az olmamaqla təyin edilir. Başqa sözlə, təyin edilən cəza iki il həddini aşı bilməz.

Lakin təhlükəli residiv mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən AR CM-nin 179.3-cü maddəsinə tərkib əlaməti qismində daxil edildiyindən, cinayət məsuliyyəti ifrat dərəcədə sərtləşdirilmişdir. Belə ki, qanunvericinin mövqeyinə uyğun olaraq təhlükəli residiv tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə tətbiq edilən sanksiyada sərt cəza sayılan azadlıqdan məhrum etmənin müddəti 7 ildən 12 ilədək olan müddətə müəyyən edilmişdir. Belə sanksiya residivə görə cəza təyin etmənin AR CM-nin 65-ci maddəsi ilə müəyyən edilən qaydalara zidd olaraq şəxsə 4-5 dəfə daha sərt cəza təyin etməyə imkan verir.

Qanunvericilik cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasını cinayətkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyinə görə deyil, törədilmiş cinayətin ağırlıq dərəcəsinə görə aparır. Belə diferensiasiya obyektiv meyara söykənir və ədalətli sayıla bilər. Bu qayda cinayəti ilk dəfə törətmiş şəxslə əvvəllər törədilən cinayətə görə məhkum olunmuş şəxs tərəfindən törədilməsi faktı arasında heç bir fərq qoymur, cinayət məsuliyyətinin eyni əsaslarla meydana çıxdığını təmin edir. Belə mövqə həm ilk dəfə cinayətə yol verən şəxsin, həm də belə cinayət üstündə

təkrar məhkum olunan şəxsin cinayət məsuliyyətinin təhlil edilən əməlin sadə növünə görə (AR CM-nin 179.1-ci maddəsi ilə) həllinə imkan vermiş olardı. Əvvəllər mənimsəmə üstündə məhkum olunmuş şəxsin şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyi isə AR CM-nin 65-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin göstərişlərinə uyğun olaraq ancaq əməlin tövsif edildiyi maddənin sanksiyası çərçivəsində nəzərə alınır.

Təəssüf ki, AR CM-nin 177-ci maddəsinə edilmiş qeydin 3-cü hissəsindəki göstərişə əsasən təhlükəli residivist tərəfindən törədilən mənimsəmə AR CM-nin 179-cu maddəsinin 3-cü hissəsinə məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi daxil edilmişdir. Fikrimizcə, AR CM-nin 179-cu maddəsinin 3-cü hissəsinin residivistlə bağlı təsbit edilən əlaməti residivistlər tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin sosial təhlükəliliyi ilə izah oluna bilməz.

Hələ keçən əsrin 70-ci illərinin hüquq ədəbiyyatında cinayətin əhatə dairəsi ilə əlaqədar söylənilən fikir və mülahizələr öz aktuallığını itirməmişdir. Bunu hazırkı müəlliflərin də cinayətlə bağlı mülahizələrində görmək mümkündür. Məsələn, V.D.Filimonov cinayətin anticəmiyyət təbiətli əməl olması ilə əlaqədar dedikləri bu cəhətdən maraqlıdır. Müəllifin fikrincə, cinayət bütövlükdə şəxsiyyətin cəmiyyətə zidd meyillərinin xarakterini və ictimai təhlükəlilik dərəcəsini əks etdirir. Buna görə də törədilən cinayət şəxsiyyətin ictimai təhlükəliliyinin başlıca meyarı hesab olunur. Məhz törədilmiş ictimai təhlükəli əməl buna yol vermiş şəxsin şəxsiyyətinin sosial təhlükəliliyinin əsas göstəricisi, onun cəmiyyətə baxışlarının və münasibətinin “nümunə”sidir¹¹⁸. Maraqlı mülahizədir, çünki məhz

---

¹¹⁸ Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970, с. 230

törədilmiş əməl onun daşıyıcısının kimliyini aşkar edir və belə şəxsiyyətin qiymətləndirilməsi meyarı qismində çıxış edir.

Əgər cinayət onu törədən şəxsin şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyini ifadə edən başlıca “ölçüdürsə”, şəxsiyyətin əsas tərkiblə tam əhatə edilməyən əlavə təhlükəliliyini ifadə edən “residivlik” əlamətini cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlaməti qismində qanuna daxil etmək və yeni növ tərkiblər formalaşdırmaqla, əsas tərkiblə müqayisədə məsuliyyətin 4-5 dəfə gücləndirilməsinə elmi-nəzəri baxımdan heç cür haqq qazandırmaq olmaz.

Cinayət hüququ elmi, demək olar ki, öz varlığının bütün dövrlərində cinayətin bilavasitə özünü xarakterizə edən tərkib elementlərinin öyrənilməsinə diqqət yetirmişdir. Məsələ ilə əlaqədar hüquq ədəbiyyatında belə bir fikir irəli sürülürdü ki, “cinayət hüququ nəzəriyyəsi məsuliyyəti ağırlaşdıran halı olan tərkiblərin formalaşdırılmasında “cinayətkarın şəxsiyyəti” əlamətindən daha çox cinayətin özünün elementləri ilə bağlı olan əlamətlərə istinad etməyi məqbul sayır”¹¹⁹. Bu fikrə biz də tərəfdar çıxırıq və əlavə etmək istəyirik ki, ictimai təhlükəli əməlin sosial-hüquqi mahiyyətini əks etdirən komponentlərin ətraflı təhlil və tədqiq edilməsi cinayətkarlıqla mübarizənin ən səmərəli üsullarından biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Hazırda qüvvədə olan AR CM-nin Xüsusi hissəsində cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran halı olan tərkiblərin formalaşdırılmasında cinayətkarın şəxsiyyətinin sosial təhlükəliliyi ilə bağlı əlamətlərdən (o cümlədən residivlik əlaməti) istifadə olunmasına, bir qayda olaraq, yol verilmir.

---

¹¹⁹ *Bax: Карлов В.В.* К вопросу о критериях отбора квалифицированных составов преступлений. В.сбор.: Уголовное право в борьбе с преступностью. Свердловск, 1987, с. 106-111

Buna görə də təhlili verilən cinayətkar əməllərə görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edən maddə təhlükəli residivistin məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti qismində müəyyənləşdirilməsini məqbul saymaq olmaz. Əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetmə üstündə məhkum olunmuş şəxsin yenidən belə bir əməli törətməsi ümumi əsaslarla, yəni bu cinayətin sadə növünə görə cinayət məsuliyyəti yaratmalıdır. Çünki şəxs əvvəllər törətdiyi cinayətə görə mühakimə olunduğu və cəzasını çəkdiyi halda, onu yenidən cinayətlərin çoxluğuna görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək – bu, bir cinayətə görə şəxsin iki dəfə məhkum olunmasına yol verilməsi (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü maddəsi) və qanun qarşısında bərabərlik prinsipinin (AR CM-nin 6-cı maddəsi) pozulması demək olardı. Bunu isə qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi yolverilməz sayır.

Hazırda AR CM-nin 179.3-cü maddəsinə daxil edilmiş “əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilən şəxs tərəfindən” ...mənimsəmə və ya israfetməyə görə müəyyənləşdirilən sanksiya yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutur. Başqa sözlə, şəxs təhlil etdiyimiz maddənin 1-ci hissəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməli olduğu halda, qanunda xüsusi formulə edilmiş belə cinayət tərkibi (AR CM-nin 179.3.3-cü maddəsi) ilə edilən tövsif onun məsuliyyətini altı dəfə ağırlaşdırmış olur.

Yuxarıda residivlə əlaqədar şərh etdiyimiz mülahizələr əsasında olan AR CM-nin 179.3.3-cü maddəsində “əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələbetməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum edilmiş şəxs tərəfindən törədilmə” əlamətinin maddənin mətnindən çıxarılmasını təklif edir və bunu məqsədsəduyğun sayırıq.

V F Ə S İ L

MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ YOLU İLƏ TÖRƏDİLƏN TALAMANIN TÖVSİFİ MƏSƏLƏLƏRİ

5.1. Cinayətin tövsifi anlayışı

Məlumdur ki, törədilmiş, yaxud baş vermiş hər bir ictimai təhlükəli əməl öz hüquqi qiymətini almalıdır. İctimai təhlükəli əməlin tövsif edilməsini hüquq-mühafizə orqanlarının, xüsusilə də istintaq və məhkəmə orqanlarının fəaliyyətindən kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil.

Əgər törədilmiş əməldə bu və ya digər cinayət tərkibinin əlamətlərinin müəyyən edilməsi fəaliyyəti kimi tövsif ictimai təhlükəli əmələ verilən qiymətin formalaşması qismində çıxış edirsə, nəticə kimi tövsif ictimai təhlükəli əmələ verilən qiymətin özüdür. Yəni məhkəmə sosial faktı müəyyən cinayət hüquq normasının təsiri altına salmaqla, ona qanunun bu növ əməllərə verdiyi dövlət-hüquqi qiyməti aid edir.

Prof. F.Y.Səməndərov yazır ki, tövsif cinayət hüququnda baş vermiş cinayətə görə məsuliyyətin həllində qanunun bu və ya digər normasını seçməyə dair fəaliyyət mənasında işlədilir. Cinayətin tövsifində törədilən cinayətə faktiki hüquqi qiymət verilir. Tövsif dəqiq olmalı, törədilən əməli tam əhatə etməlidir. Belə fəaliyyət qərəzli niyyətlə bağlı olmamalı, cinayət qanununun ruhundan irəli gəlməyən genişləndirici tövsifə yol verilməməlidir¹²⁰.

---

¹²⁰ Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ (Cinayət və cəza məsələləri). Bakı, BDU, 1994, s. 36

Hüquqi sənədlərdə cinayətin tövsifi törədilmiş əməlin hazır qiyməti halında ifadə olunur. Lakin tamamilə aydındır ki, belə qiymət yalnız təhqiqat orqanının, müstəntiqin, prokurorun və məhkəmənin mürəkkəb, gərgin, bəzən uzun sürən əməyi nəticəsində meydana çıxır. O, işin faktiki hallarının dərinədən və hərtərəfli öyrənilməsini, qanun normasının təfsirini, müvafiq normanın seçilməsini, həmin normada cinayətin müəyyən-ləşdirilmiş əlamətlərinin tutuşdurulmasını (müqayisə edilmə-sini) və nəhayət, nəticə çıxarılmasını nəzərdə tutur. V.N.Kud-ryavtsevin fikrincə, cinayətin tövsifi ilk baxışda texniki əmə-liyyatdır, əslində isə o, dərin sosial-siyasi məna daşıyır. Cina-yət-hüquqi tövsif yuridik tövsifin xüsusi halıdır. İnsanın hərəkət və ya hərəkətsizliyi həm mülki delikt, inzibati hüquq pozuntusu, intizam xətası, həm də ictimai təhlükəli əməl – cina-yət kimi tövsif edilə bilər¹²¹.

Cinayət prosesini həyata keçirən şəxs müvafiq istintaq hərəkətlərini yerinə yetirməklə onları əvvəllər istintaqa məlum olmayan cinayət hadisəsinin yeni əlamətlərinin müəyyən edil-məsinə yönəldir. Həmin fəaliyyət prosesində cinayət qanunun-da nəzərdə tutulmuş tərkib əlamətləri yönəldici hal qismində çıxış edirlər. Törədilmiş əməlin faktiki hallarını müəyyən edərkən, təhqiqat aparən şəxs, yaxud müstəntiq, eyni zamanda on-larda törədilməsi ehtimal olunan cinayətin qanunda nəzərdə tu-tulmuş digər tərkib əlamətlərinin mövcud olub-olmamasını dəqiqləşdirir.

Bununla bərabər, belə bir nəticə çıxartmaq olmaz ki, ci-nayət işi başlama haqqında qərarda göstərilən tövsif yeganə düzgün tövsif olub, prosessual hərəkətlərin (istintaq hərəkətlə-

---

¹²¹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., Юрид.литр., 1972, с. 8-9

rinin) məhz həmin tövsifin həqiqiliyini təsdiq etməyə xidmət etməlidir. Ona görə də cinayətkar əməlin düzgün tövsif edilməsinin başlıca şərtini keçmişdə qalan cinayət hadisəsinin bütün faktiki hallarının toplanması təşkil edir. Müəyyən edilmiş faktları toplamaqla müstəntiq özünün cinayət qanununda nəzərdə tutulan tərkiblərin quruluşu və mahiyyəti barəsində məlumatlarına əsaslanaraq, fikrən təhlil edilən cinayətkar əməlin sanki modelini yaradır. İşin bütün faktiki hallarının hərtərəfli tədqiq edilməsinə baxmayaraq, törədilmiş ictimai təhlükəli əməldə cinayət tərkibinin bütün əlamətləri mövcud olmadığı hallarda da və bu əlamətlərin müəyyənləşdirilməsi üçün bütün imkanlardan istifadə olunduqda da, başlanmış cinayət işi ictimai təhlükəli əməldə cinayət tərkibinin olmadığına görə ona xitam verilməlidir.

Beləliklə, cinayətin tövsifi dedikdə, konkret törədilmiş əməlin cəhətləri ilə cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan tərkib əlamətləri arasında eyniliyi müəyyən etməklə, müvafiq hüquqi sənəddə öz əksini tapan və cinayət-hüquqi nəticələrə səbəb olan əmələ verilən cinayət-hüquqi qiymət başa düşülür¹²².

Tövsif əslində hüququ tətbiq edən vəzifəli və səlahiyyətli şəxsin praktiki fəaliyyətinin tərkib hissəsi, bu fəaliyyətin müstəqil bir növüdür. Deməli, cinayətin tövsifi əslində qanunla müəyyən edilmiş cinayət tərkibinin əlamətləri ilə tövsif edilən əməlin əlamətlərinin tutuşdurulması, müqayisə edilməsi üzrə intellektual bir fəaliyyət növüdür. Bu baxımdan o, həm də idrak prosesinin tərkib hissəsi, idrak fəaliyyətinin özüdür.

İctimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsin hərəkətlərində cinayət tərkibinin olması yalnız ehtimal edildiyi hallarda onun təq-

---

¹²² *Bax: Qarayev T.E., Şəmsizadə R.Ə.* Cinayətin tövsifinin nəzəri əsasları. Bakı, ADU, 1989, s. 22

sirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi yolverilməzdir və hər bir halda şəxsin cinayətkar əməlinə konkret cinayət tərkibinin mövcud olması təkzibedilməz dəlillərlə, faktlarla sübut edilməlidir. Ona görə də təqsirləndirilən şəxsə ittiham elan edildiyi vaxt əməlin tövsifi tam konkret xarakter daşmalıdır. Elan olunan ittiham ehtimal edilən deyil, etibarlı mənbədən götürülmüş düzünə sübutlara əsaslanmalıdır. Cinayət prosesinin bu mərhələsində tövsifin inandırıcı əsaslarının olması üçün müstəntiq törədilmiş ictimai təhlükəli əməl haqqında zəruri olan bütün məlumatları toplamalıdır. Həmin məlumatlar ilkin mənbələrdən götürülməli, təkzibedilməz olmalı və ittihamın elan edilməsi üçün kifayət etməlidir. Əks təqdirdə, tövsifin tamlığı və konkretliyi haqqında danışmaq qeyri-mümkündür.

Cinayətlərin tövsifi cinayət prosesinin bütün mərhələlərində həyata keçirilir. Cinayət mühakimə icraatının ayrı-ayrı mərhələlərində cinayətin tövsif edilməsi haqqında danışarkən nəzərə almaq lazımdır ki, cinayətə düzgün və dolğun qiymət verilməsinin təmin edilməsi üçün işin istintaqının ilkin mərhələsində təhqiqat orqanının və müstəntiqin real imkanları son dərəcə məhdud olur. Cinayətin törədilməsi hallarının aydınlaşdırılmasından ötrü bəzən uzun vaxt lazım gəlir. Bu isə öz-özlüyündə son dərəcə mürəkkəb bir keçilən yolu xatırladır.

Bununla əlaqədar olaraq iş üzrə təqsirləndirilən şəxsə ittihamı elan etmə zamanı onun vaxtı haqqında məsələnin diqqət mərkəzində saxlanması xüsusi əhəmiyyəti vardır. Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, bir sıra hallarda müstəntiq ittihamı elan etməyi istintaqın qurtardığı müddətin sonuna qədər ləngidir. İlk baxışda belə vəziyyət daha inandırıcı görünə bilər, çünki ittihamı istintaq qurtarana qədər elan etməmək, guya istintaq bitənə qədər cinayət hadisəsi barədə zəruri məlumatların daha tam müəyyənləşdirilməsi üçün şərait yarada

bilər. Bu isə, öz növbəsində, əməlin düzgün tövsifinə zəmanət verməlidir. Lakin ittihamın istintaqın sonunda elan olunması başqa bir təhlükə də yarada bilər. Belə ki, hüquq ədəbiyyatında göstəriləndiyi kimi, istintaqın vaxtının məhdud olması müstəntiqin konkret şəxsin cinayəti törətməkdə təqsirli olması inamı ilə birləşdiyi şəraitdə müstəntiq təqsirkar şəxsin və ya onun müdafiəçisinin ittihamın yüngülləşdirilməsi və ya işə xitam verilməsi barəsində vəsətətini təqsirkar şəxsin cinayət məsuliyyətindən yaxa qurtarmaq cəhdi kimi qiymətləndirə bilər¹²³.

Cinayət qanununda törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin tövsifi və ittihamın elan edilməsi üçün sübutların hansı məcmusunun kifayət etməsi haqqında düzünə göstəriş nəzərdə tutulmamışdır. Bu məsələnin həlli tamamilə istintaqı aparılan cinayətin xüsusiyyətlərindən asılıdır. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, göstərilən məsələ hər hansı bir hüquqi prosedura qaydaya əsaslanmadan özbaşına həll edilməlidir. Artıq qeyd edildiyi kimi, tövsif intellektual idrak fəaliyyəti, əqli əmək prosesidir və o, məntiqin qanunlarına əsaslanır. Ona görə də burada rəhbər tutulan yeganə hüquqi əsas cinayətəkar əməldə mövcud olan cinayət tərkibidir. İbtidai araşdırma gedişində toplanmış sübutlar ittihamı elan etmək üçün yalnız o halda kifayətedici sayıla bilər ki, həmin sübutlar cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin hər bir əlamətini xarakterizə etsinlər. Başqa sözlə, ittihamın elan olunduğu zamanadək şəxsin təqsirləndirildiyi cinayət tərkibinə aid konkret faktiki əlamətlərin müəyyənləşdirilməsi tələb olunur.

B.A.Kurinovun fikrincə, bu və ya digər cinayət hüquq norması ilə tövsif etmə cinayətəkar əməlin hüquqi təbiətinə müstəntiq

---

¹²³ *Bax: Qarayev T.E., Şəmsizadə R.Ə.* Cinayətin tövsifinin nəzəri əsasları. Bakı, ADU, 1989, s. 28-29

tiq tərəfindən verilən və prokuror tərəfindən təsdiq edilən ilkin qiymətdir. Cinayət-prosessual qanun məhz belə perspektivi nəzərdə tutur, buna mühüm əhəmiyyət verir və cinayət prosesinin müxtəlif mərhələlərində cinayətlərin yenidən tövsifinin müəyyən prosesual qaydasını nəzərdə tutur¹²⁴. İstintaq və məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin bu cəhətinin qanunvericilik vasitəsi ilə tənzimlənməsi və dəqiq reqlamentləşdirilməsi cinayət işinin aidiyyətinə əməl olunmasının təmin edilməsi zərurəti ilə şərtləşir. Bu da, öz növbəsində, qanunçuluğun tələblərinə riayət olunmasına xidmət edir.

İbtidai istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən həyata keçirilən müəyyən məntiqi (idrak prosesi) proses kimi, cinayətin tövsifi haqqında mülahizə yürüdülməyə qeyd etmək lazımdır ki, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin bu mühüm cəhətinin düzgün gerçəkləşdirilməsini təmin edən zəminləri və şərtləri müəyyənləşdirməyə, müvafiq metodoloji əsasları aydınlaşdırmağa, məntiqi və texniki-hüquqi üsulları müfəssəlləşdirməyə əlverişli imkan yaranır.

Hüquq ədəbiyyatında cinayətlərin tövsifinin (keçən əsrin 70-80-ci illərinə aid olan bu təsnifat bu gün də heç bir dəyişikliyə məruz qalmamışdır) aşağıdakı iki növü fərqləndirilir:

1. rəsmi (leqal) tövsif;
2. qeyri-rəsmi (doktrinal) tövsif¹²⁵.

Dövlət orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələrinin – təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və hakimin cinayət işləri üzrə həyata keçirdikləri cinayət-hüquqi tövsif **rəsmi (leqal) tövsif** hesab olunur.

---

¹²⁴ Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с. 9-10

¹²⁵ Вах: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., Юрид.литр.,1972, с.15; Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с. 19

Qeyri-rəsmi (doktrinal) tövsif dedikdə, ayrı-ayrı elmi işçilərin, tədqiqatçı-alimlərin monoqrafiyalarda, elmi məqalələrdə, dərsliklərdə və s. yazılarda cinayət əməllərinə verdikləri hüquqi qiymət, eləcə də tələbələrin (dinləyicilərin) konkret cinayət işini təhlil etdikləri zaman ona verdikləri hüquqi qiymət nəzərdə tutulur.

Ayrı-ayrı hüquqşünas-alimlər müxtəlif dövrlərdə elə hesab edirdilər ki, cinayət qanunvericiliyi, o cümlədən hüququ təbiiyyətə sahəsində yalnız ciddi müəyyən edilmiş vəzifəli şəxslər – təhqiqat orqanlarının əməkdaşları, müstəntiqlər, prokurorlar və hakimlər çalışa bilərlər. Bu da təsadüfi deyildi. Çünki cinayətlərin tövsifi – bu, hüququ təbiiyyətə fəaliyyətinin bir növüdür. Tədqiqatçılar bəzən o nəticəyə gəlirdilər ki, cinayətin tövsifi xüsusi dövlət orqanlarının müstəsna prerogatividir. Fikrimizcə, belə mülahizə düzgündür və ancaq rəsmi (leqal) cinayət-hüquqi tövsifə aid edilməlidir. Digər tərəfdən, tövsif xüsusi bilik və bacarıqla bərabər, həm də səlahiyyət tələb edir.

Həqiqətən də, rəsmi (leqal) cinayət-hüquqi tövsif müəyyən hüquqi əhəmiyyətə malikdir. O, rəsmi hüquqi sənədlərdə təsbit edilir və müəyyən hüquqi nəticələr doğurur. Rəsmi cinayət-hüquqi tövsif cinayət işi başlama və ibtidai araşdırma icraatı, ittihamın elan olunması, məhkəməyəvermə, hökmün çıxarılması və s. üçün qanuni əsasa xidmət edir.

Cinayətin tövsifinin həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən xüsusi dövlət orqanlarına – istintaq və məhkəmə orqanlarına həvalə olunur. Belə xüsusi səlahiyyətli dövlət orqanları həmişə dövlətin – Azərbaycan Respublikasının adından çıxış edirlər.

Qeyri-rəsmi (doktrinal) tövsif yuxarıda göstərilən hüquqi nəticələri doğurmur və o, məhdud dairədən olan şəxslər tərəfindən həyata keçirilir. Qeyri-rəsmi tövsif yalnız ayrı-ayrı vətəndaşların – tədqiqatçıların, elmi işçilərin və alimlərin hüquqi baxışlarını, şəxsi rəy və mülahizələrini əks etdirir. Tövsifin bu

növünün hüququ dərkətmə metodu (üsulu) kimi hüququn sosial hadisə kimi öyrənilməsi prosesində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Cinayətlərin qeyri-rəsmi tövsifi cəmiyyətdə ictimai rəyin formalaşmasına kömək edir və hüquqi biliklərin aşılmasında böyük rol oynayır.

Cinayətlərin həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi tövsifi prosesində cinayət hüquq normalarının həyati situasiyalarla müqayisə edilməsi gerçəkləşdirilir. Belə ki, cinayət hüquq normalarının əlamətləri konkret həyat hadisəsinin təzahür edən xüsusiyyətləri ilə tutuşdurulur. Həmin məntiqi proses törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin müəyyən növ cinayət tərkibi ilə eyniliyinin aşkar olunması məqsədi ilə aparılır.

Beləliklə, nəzərə almaq lazımdır ki, həm rəsmi tövsif, həm də qeyri-rəsmi tövsif konkret həyat hadisəsinin – cinayətin hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməsi baxımından müəyyən məntiqi idrak prosesidir. Konkret cinayətkar əməlin əlamətlərinin cinayət tərkibinin əlamətləri ilə eyniliyinin müəyyənləşdirilməsi ictimai təhlükəli əməlin tövsifinin başlıca xassəsini təşkil edir.

Cinayətin düzgün tövsif edilməsinin mühüm sosial-siyasi və hüquqi əhəmiyyəti vardır. Cinayətin düzgün tövsif edilməsi nə deməkdir? Məsul vəzifəli şəxs tərəfindən aparılan cinayətin rəsmi tövsifi hansı halda düzgün tövsif hesab edilməlidir?

Prof. F.Y.Səməndərov yazır: “Düzgün olmayan tövsif təqsiri olmayan şəxsin məsuliyyətə alınmasına, yaxud da cinayət törətməkdə təqsiri olan şəxsin məsuliyyətdən kənar qalmasına, cəzanın düzgün olmayan tətbiqinə səbəb ola bilər. Məhkəmələr hökm çıxararkən əməldə cinayət tərkibinin olmasını və təqsirkar tərəfindən törədilən cinayətin qanunun məhz hansı maddəsilə nəzərdə tutulduğunu aydınlaşdırırlar”¹²⁶. Unutmaq

---

¹²⁶ Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Dərslük. Bakı, “Digesta”, 2013, s. 131

olmaz ki, düzgün olmayan tövsif cinayət qanununun səhv tətbiq edilməsilə bərabər, eyni zamanda da hökmün ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsilə nəticələnir. Dövlətin bilavasitə adından həyata keçirilən bu prosesdə hər hansı səhvin bəzən qarşısını almaq çətin olur.

Cinayəti düzgün tövsif etmək konkret ictimai təhlükəli əməlin özündə qanunvericinin AR CM-nin Xüsusi hissəsinin maddəsindəki xüsusiyyətləri əhatə etdiyi faktın müəyyən edilməsi deməkdir. Hər şeydən əvvəl, nəzərə almaq lazımdır ki, ictimai təhlükəli əməlin tövsifi cinayətlərin cinayət sayılmayan hüquq pozuntularından və digər qeyri-əxlaqi əməllərdən fərqləndirilməsi üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. Burada yol verilən səhvlər insanın, vətəndaşın konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarının kobudcasına pozulmasına aparıb çıxarır, yaxud çıxara bilər.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə cinayət qismində tanınan ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməsi, həmçinin də hüquq qaydasının və qanunçuluğun tələblərinin pozulması ilə müşayiət olunur, eyni zamanda da cəmiyyətdəki mövcud ictimai münasibətlərə zərər vurulur.

Cinayətin düzgün tövsif edilməsi ictimai təhlükəli əmələ cinayət-hüquqi qiymət verilməsinin yeganə mümkün və zəruri variantıdır. Düzgün tövsif – bu, həmin ictimai təhlükəli əməli əhatə edən bütün cinayət qanunlarının tam və son həddə tətbiq edilməsi deməkdir. Cinayət qanunu Azərbaycan Respublikasının cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində xalqın iradəsini ifadə etməklə bərabər, həmçinin də dövlətin cinayət hüquq siyasətinin əsas istiqamətlərinin reallaşdırılmasının rəhnidir.

Cinayətlərin tövsifi bütün tarixi dövrlərdə, ilk növbədə, qüvvədə olan cinayət qanunlarının mövqeyi baxımından həya-

ta keçirilmişdir. Yəni əgər ictimai təhlükəli əməl törədilmişdirsə, ilk növbədə, qanunun göstərişləri diqqət mərkəzində olmalı və tövsif qanuna tam uyğun olmalıdır. Yalnız düzgün tövsif qanuna əməletmənin göstəricisi ola bilər. Hələ keçən əsrin 60-cı illərinin əvvəllərində keçmiş sovet hüquq ədəbiyyatında qeyd olunurdu ki, “cinayəti düzgün tövsif etmək dedikdə, onu qanunların mövqeyindən qiymətləndirmək və beləliklə, bu növdən olan cinayətlərin onlara təsir edən hüquq norması ilə uyğunluğun müəyyən etməklə, onların ictimai-siyasi mahiyyətini aşkar etmək deməkdir”¹²⁷. Göründüyü kimi, tövsif prosesində qanundan sonra məhz dövlətin və cəmiyyətin mənafeləri diqqət mərkəzində olur. Bu isə o deməkdir ki, tövsif hər bir halda, istisnasız olaraq düzgün aparılmalıdır.

B.A.Kurinovun mülahizəsinə uyğun olaraq cinayətin tövsifinin tamlığı bir sıra tam cinayət-prosessual məsələlərin – cinayət işlərinin istintaqı və məhkəmə aidiyyətinin, işlərin əlavə istintaqa göndərilməsinin, cinayət işinin yeni məhkəmə baxışına göndərilməsinin və s.-in həll edilməsi zamanı mühüm əhəmiyyətə malik olması ilə diqqəti cəlb edir. İctimai təhlükəli əməlin düzgün tövsif edilməsi cinayət qanununun tam və dəqiq tətbiqi deməkdir ki, bu da müvafiq növdən olan bütün cinayətlərə verilən dövlət-hüquqi qiymətdən ibarətdir¹²⁸.

Cinayətin tövsifi şəxsin əməlində AR CM-nin müvafiq maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin olmasının rəsmən tanınmasından, başqa sözlə, şəxsin cinayət törətməkdə təqsirli sayılmasından əlavə cəza təyini və cəzanın çəkilməsi

---

¹²⁷ *Вак: Левицкий Г.А.* Квалификация преступлений (общие вопросы). – “Правоведение”, 1962, №1, с. 143

¹²⁸ *Куринов Б.А.* Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с. 22

kimi hüquqi nəticələr doğurur. Cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan hallarda isə şəxs cəzasını çəkib qurtardıqdan sonra da müəyyən müddət ərzində məhkum olunmuş sayılır.

Beləliklə, cinayətin düzgün tövsifinin daha bir əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, təqsirkar şəxsin ədalətli və məqsədemüvafiq cəzalandırılması üçün mühüm şərtidir. Müəyyən əməlləri cinayət hesab etməklə qanunverici onların ictimai təhlükəlilik dərəcəsi və xarakterini ciddi nəzərə alır ki, bu da öz əksini həmin əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddənin sanksiyasında tapır. Ayrı-ayrı cinayət əməllərinin cəmiyyət üçün törətdiyi təhlükə eyni olmadığına görə, təqsirkara tətbiq olunacaq cəzanın növləri və müddətləri də müxtəlifdir¹²⁹.

Artıq qeyd edildiyi kimi, cinayətin cinayət-hüquqi tövsifi müəyyən hüquqi nəticələrin meydana gəlməsi üçün yuridik əsasa xidmət edir. Subyekt tərəfindən cinayətin törədildiyi andan cinayət hüquq münasibətləri yaranır. Azərbaycan Respublikası məhz cinayətin törədildiyi andan vətəndaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə haqlıdır. Bu zaman dövlət həmin şəxs barəsində cinayət-prosessual qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş bütün istintaq hərəkətlərini həyata keçirmək, təqsirkarı cəzalandırmaq, cəzanı çəkməli olan şəxs isə onun barəsində həyata keçirilən tədbirlərin qanuni olduğunu, təyin olunan cəzanın ədalətli və əsaslandırılmış olmasını tələb etmək hüququna malikdir. Təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnun təmin edilməsi bu baxımdan mühüm siyasi və hüquqi əhəmiyyətə malikdir.

---

¹²⁹ *Bax: Qarayev T.E., Şəmsizadə R.Ə.* Cinayətin tövsifinin nəzəri əsasları. Bakı, ADU, 1989, s. 54

5.2. Mənimsəmə və ya israfetmə əməllərinin tövsifi məsələləri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsində deyilir:

“Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət – dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər. Mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeləri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilə bilməz”.

Daha mühüm olan konstitusiya müddəalarından biri Əsas Qanunun 29-cu maddəsində təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təbii və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il cinayət qanunvericiliyindən fərqli olaraq, qüvvədə olan yeni cinayət qanunvericiliyi mülkiyyətin formalarına heç bir fərq qoymadan onları müxtəlif cinayətkar qəsdlərdən eyni əsaslarla müdafiə və mühafizə edir.

Azərbaycan Respublikasında formasından asılı olmayaraq mülkiyyət əleyhinə yönələn kriminal qəsdlər içərisində oğurluq əməllərinə, xüsusilə də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama formasında törədilən cinayətlərə çox rast gəlinir.

Sərbəst bazar iqtisadi münasibətlərinə keçid şəraitində ölkənin irəliyə doğru sosial-iqtisadi tərəqqisi mülkiyyətə qəsd edən hər cür kriminal əməllərlə, eləcə də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama kimi nisbətən geniş miqyas almış əməllərlə müvəffəqiyyətli mübarizənin təşkili və həyata keçirilməsi mühüm dövlət vəzifələrindən biri hesab olunur.

İndiki mərhələdə insanın, vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının, qanunla qorunan mənafeələrinin müdafiəsinə, habelə bu müdafiənin təmin olunmasına böyük üstünlük verilir. İnsan amili hazırda dünyanın bütün demokratik ölkələrində prioritet məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Hüquqi dövlətin inkişafı və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması da məhz insanın, şəxsiyyətin və onun hüquqlarının hansı səviyyədə müdafiə olunması, mühafizəsi ilə əlaqələndirilir. Dövlət quruluşundan, hər hansı ölkədə tətbiq edilən siyasi (dövlət rejimi) rejimdən asılı olmayaraq, dünya birliyinin bütün sivil cəmiyyətlərində qanunun aliliyi, hüquqla qanunun qarşılıqlı vəhdəti, dövlətlə şəxsiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaranması və təkmilləşdirilməsi, dövlətin şəxsiyyət, şəxsiyyətin isə dövlət və cəmiyyət qarşısında məsuliyyəti məsələsi artıq global bir problemə çevrilmişdir. Bütün bunların fəvqündə insan, şəxsiyyət problemi həmişə ön plana çəkilir.

Cinayətkarlıqla mübarizədə cinayət qanunlarının düzgün tətbiqi, ilk növbədə, cinayət hüquq nəzəriyyəsinin işləyib hazırladığı cinayətlərin tövsifinə dair təlimə – tövsifin alqoritmində söykənir¹³⁰.

Alqoritm – bu, elə əməliyyatlar sistemidir ki, o, müəyyən edilən qaydalara ciddi riayət etməklə həyata keçirildikdə qarşıda duran tapşırığın həllinə nail olunur.

Alqoritm kibernetik anlayış olsa da, cinayət hüququ üzrə tövsifin alqoritmə dedikdə, cinayətlərin tövsifi üçün müəyyən

---

¹³⁰ *Бах: Векленко В.В. Квалификация хищений. Омск, 2001, с. 6*

edilən məcburi qaydalara – əməlin faktiki və hüquqi hallarının öyrənilməsi, cinayətin elementləri ilə cinayət tərkibi əlamətlərinin əlaqələndirilməsi və müqayisəsi həyata keçirildikdə, əməlin tövsifi ilə bağlı qarşıya qoyulan vəzifənin həllinə nail olunması başa düşülür.

Konkret cinayətin, o cümlədən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin tədqiqi prosesində araşdırılan cinayətlə ona oxşar olan cinayətlərin fərqləndirilməsi məhz cinayətlərin əlamətlərinə – obyektinə, obyektiv cəhətinə, subyektinə və subyektiv cəhətinə görə aparılır¹³¹.

Tövsif ediləcək cinayətin elementinə görə fərqləndirilməsi tədqiq olunan əməli “cılalayır”, onu xarakterik olmayan xüsusiyyətlərdən təcrid edir, əməlin obrazına aydınlıq gətirir. Məhz bu zəmində tövsifin sonrakı mərhələsinə uyğun araşdırılan cinayətin inikas edilən və təxəyyülə köçürülən cinayət tərkibinin əlamətləri arasında idrakı müqayisə və eyniləşdirməkdən ibarət psixi fəaliyyət həyata keçirilir, əməlin tövsifinə dair daxili qərar qəbul olunur.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcələsi mülkiyyətin formalarından asılı olmayaraq bütün mülkiyyət münasibətlərini kriminal qəsdlərdən eyni qaydada qoruyur. Buna görə də AR CM-nin 179-cu maddəsində nəzərdə tutulan mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin obyektini həm dövlət mülkiyyəti, həm xüsusi mülkiyyət, həm də bələdiyyə mülkiyyəti ola bilər. Əslində qüvvədə olan AR CM qoruduğu mülkiyyət münasibətlərinin dairəsini konkretləşdirmir. Lakin artıq yuxarıda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında mülkiyyətin təsbit edilmiş üç formasını qeyd etdik. Fikrimizcə, oğurluq cinayətlərinin, o cümlədən mənimsəmə və

---

¹³¹ *Вах: Кудрявцев В.В.* Общая теория квалификации преступлений. М., Юрид.литр., 1972, с. 150

ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin obyektini həm də məscid (kilsə) mülkiyyəti, müxtəlif cəmiyyətlərin, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının, ictimai birliklərin və digər insan birliklərinin, eləcə də səhmdar və xeyriyyə cəmiyyətlərinin və s. mülkiyyəti ola bilər.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin predmetini, artıq qeyd edildiyi kimi əmlak təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135.2-ci maddəsinə uyğun olaraq əmlak əşyaların və qeyri-maddi əmlak nemətlərinin toplusudur. Əşyalara fiziki obyektlər, habelə pul və qiymətli kağızlar da aid edilir. Qeyri-maddi əmlak nemətlərinə başqa şəxslərə verilə bilən və ya sahibinə maddi fayda və ya başqa şəxslərdən nəyi isə tələb etmək hüququ vermək üçün nəzərdə tutulan tələblər və hüquqlar aiddir.

Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatının əmtə-pul münasibətlərinin inkişafı mülki dövriyyəyə daxil olan predmetlərin dairəsini xeyli genişləndirmişdir. Aparılan tədqiqatların müəlliflərinin mövqeyinə, habelə məhkəmə təcrübəsində rast gəlinən işlərə görə oğurluğun, eləcə də mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın predmeti həm daşınar, həm də daşınmaz əmlak ola bilər¹³². Məsələn, mənzillər, təsərrüfat qurğuları, bağ evləri, habelə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilən vahid əmlak kompleksi və s. daşınmaz əmlaklar təhlil edilən cinayətlərin predmeti ola bilər. Fikrimizcə, daşınmaz əmlak faktiki göstərilməsə də, əmlak üzərində mülkiyyət hüququ verən sənədlər qanunsuz götürülür.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin predmeti bir çox hallarda pul, qiymətli kağızlar, pulla ekvivalent olan sənədlər də ola bilər. Qiymətli kağızlara veksellər,

---

¹³² *Вах:* Верин В.П. Преступления в сфере экономики. М., “Дело”, 1999, с. 29

çeklər, depozit sertifikatları, istiqraz vərəqələri, opsiya, varrant, səhmlər və s. sənədsiz qiymətli kağızlar daxildir¹³³.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 987.1-ci maddəsinə uyğun olaraq qiymətli kağızlar müəyyən edilən formada hər hansı hüququ təsdiqləyən sənəddir. Mülki hüquqda qiymətli kağızların sənədli və sənədsiz qiymətli kağız növləri fərqləndirilir. Sənədsiz qiymətli kağızlara hüquqlar həm də elektron hesablayıcı texniki vasitələrin köməyi ilə maqnit disklərə qeyd edilə bilər. Belə qiymətli kağızlar oğurluğun digər formalarının, eləcə də mənimsəmə və ya israfətmə yolu ilə talama əməllərinin predmeti ola bilər.

Adlı sənədli qiymətli kağızlar məhz mülkiyyətçinin, əmlak üzərində sərəncam verən şəxsin adına olur və mülkiyyətçi olmayan şəxsin adlı sənədli qiymətli kağızda göstərilən əmlakı alması, ələ keçirməsi mümkün deyildir. Məsələn, əmanət kitabçasını buna nümunə göstərmək olar.

Mənimsəmə və ya israfətmə yolu ilə talamanın predmeti surroqat kağızlar da ola bilər. Surroqat kağızlar müəyyən əmlaka, xidmətə hüquqları təsdiq etsə də, qiymətli kağızlar sayılmırlar. Məsələn, yanacaq-sürtkü yağlarını almağa hüquq verən talon, nəqliyyatdan pulsuz istifadəyə hüquq verən sənədlər və s.¹³⁴

Tövsiflə bağlı olduğundan mənimsəmə və ya israfətmə yolu ilə talamanın predmetinin əhatəli tədqiqindən yan keçməyi, təhlil etdiyimiz cinayətin obyektiv cəhətinin üzərində qısa şəkkildə dayanmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-ində dövlət mülkiyyətində, xüsusi mülkiyyətdə və bələdiyyə mülkiy-

---

¹³³ *Bax*: Qiymətli kağızlar. Normativ sənədlər toplusu. Bakı, 2000, s. 3

¹³⁴ *Bax*: **Quliyev R.İ., İmanov M.N.** Cinayət hüququ. Xüsusi hissə: Dərslük. Bakı., "Digesta", 2001, s. 252-253

yətində və başqa mülkiyyətdə əmlakın eyni əsaslarla cinayət-hüquqi mühafizəsi təsbit edilmişdir.

Təhlil edilən cinayətin xüsusi obyektə talama ilə bağlı pozulan mülkiyyət münasibətləri, bilavasitə obyekt isə əməldən ziyan çəkən mülkiyyətin konkret formaları olur. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərində bilavasitə obyektin müəyyən edilməsi, cinayətin baş verdiyi sosial mühitin dairesini konkretləşdirir, fəaliyyəti – mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talamanın predmet məzmununu açmağa, əməli törədən şəxsin (subyektin) aşkar edilməsinə doğru istiqamətləndirilir.

Haqqında söhbət gedən cinayətə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən AR CM-nin 179-cu maddəsi ancaq xüsusi subyekti nəzərdə tutur. Başqa sözlə, AR CM-nin 179.1-ci maddəsində verilən anlayışdan belə hasil olur ki, təhlil edilən əmələ görə o halda cinayət məsuliyyəti meydana çıxır ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talan edilən əmlak təqsirkara etibar edilmiş əmlak olsun. Azərbaycan SSR-nin 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində bu ifadə daha dəqiq formulə edilirdi. Orada təqsirkara “inanılıb tapşırılmış”, habelə onun “ixtiyarında olan” əmlakın mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama oğurluğun formalarından biri qismində müəyyən edilirdi.

Özbəkistan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsinin mənimsəmə və ya israfetməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən 167-ci maddəsinin 1-ci hissəsində yenə də “inanılıb tapşırılmış”, habelə “ixtiyarında olan” əmlakı mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əlamətləri saxlanılmışdır.

Biz burada qeyd etmək istəyirik ki, qüvvədə olan AR CM-nin 179.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan “...etibar edilmiş özgə əmlakı talama” ifadəsində müəyyən diqqətsizlik vardır. Deməli, mənimsəmə və ya israfetmə haqqında o vaxt danışmaq olar ki, əmlak təqsirkara etibar edilmiş olsun. Bu məsələ

ətrafında fikir aydınlığının olmaması bəzən əməlin yanlış tövsifinə səbəb olur.

Məhkəmə təcrübəsinin təhlili göstərir ki, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin tövsifində rast gəlinən səhvlərin bir qismi də “etibar edilmiş şəxs” anlayışı ətrafında fikir aydınlığının olmaması ilə əlaqədardır.

“Etibar edilmiş şəxs” – bu, ilk növbədə, maddi-məsul şəxsdir. Şəxs o halda maddi-məsul şəxs sayılır ki, o, qanuni əsaslarla başqasının mülkiyyətində olan əmlakı, yaxud əmlakın qanuni sahibindən əmlakın kəmiyyət və keyfiyyətinə, dəyərinə, çəkisinə və s. ölçülərinə görə rəsmi qeydiyyatla, qəbz-lə, qayimə ilə və s. sənədlə öz sahibliyinə qəbul edir.

Maddi-məsul şəxs ona etibar edilmiş əmlak üzərində sərəncam vermək, əmlakı idarə etmək (əməli idarəetmə), əmlakı mühafizə etmək və ya əmlakı lazımi ünvanına çatdırmaq (daşımaq, tədarük etmək) kimi səlahiyyətlərə malik olur. Şəxs əmlak üzərində sərəncam vermək səlahiyyətini əmək müqaviləsinə əsasən, əksər hallarda isə mülki-hüquqi münasibətlər zəminində – podrat, kirayə, saxlama, daşıma və s. müqavilələri (mülki-hüquqi əqdləri) bağlamaqla əldə edir.

Bəzən əmlak üzərində qanunsuz sərəncam verən və əmlakı mənimsəyən şəxsin “əmlakın etibar edilmiş şəxs” olması halı aydınlaşdırılmır və bu da əmələ yanlış cinayət-hüquqi qiymət verilməsinə gətirib çıxarır. Tövsifin məntiqi idrak qanunlarına görə bu, yolverilməz sayılır. Belə ki, idrak prosesində hər hansı yanlışlığa yol verilməsi meydana çıxmış səhvlərin sonradan aradan qaldırılmasını xeyli çətinləşdirir.

Yuxarıda aparılan təhlillər əsasında aşağıdakı bir sıra yekun nəticələrə gəlmək olar.

Cinayətin düzgün tövsifi ölkədə hüquq qaydasının və qanunçuluq rejiminin yaradılmasına, cinayət qanunlarının səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, cəmiyyətdə humanizm və ədalətli-

lik hissələrinin formalaşmasına xidmət edir. Cinayətlərin düzgün tövsifinə, cinayət hüququ nəzəriyyəsində işlənilib hazırlanmış tövsifin alqoritminə dair qaydalara riayət edilməsi ilə nail olunur. Bütün bunlar cinayətkarlıqla mübarizədə və onun profilaktikasında mühüm şərtlərdən biridir. Düzgün tövsif, artıq qeyd edildiyi kimi, siyasi-hüquqi prosesdir. O, təqsirkarların haqqında çıxarılan məhkəmə hökmlərinin qanuniliyinə və əsaslandırılmış olmasına bilavasitə təsir göstərir.

Cinayətlərin tövsifinin alqoritmı, ilk növbədə, törədilən əməlin faktiki hallarının öyrənilməsini, idrakın analiz və sintez funksiyalarının köməyi ilə təxəyyüldə əməlin xəyali obrazının yaradılmasını uyğun cinayət hüquq normalarının seçilməsini, normalarda nəzərdə tutulan müvafiq əməlin obrazının şüurda canlandırılmasını, əməlin faktiki hallarının yaratdığı obrazla hüquq normasında müəyyən edilən və yaddaşa köçürülən cinayətin ümumiləşdirilmiş obrazının təfəkkürdə müqayisə edilməsini, tədqiq edilən cinayət hadisəsinin cinayət hüquq normalarında nəzərdə tutulan hadisələr sinfinə aid olub-olmamasına dair daxilən əqli nəticənin, uyğun və düzgün qərarın çıxarılmasını özündə ehtiva edir.

Cinayətin düzgün tövsifi, ilk növbədə, əməlin faktiki hallarının və xüsusilə də hadisənin obyektiv və subyektiv elementlərinin hərtərəfli araşdırılmasını və öyrənilməsini tələb edir. Bu zaman zəruri hallara yanaşma obyektiv və qərəzsiz olmalıdır ki, əldə olunan yekun nəticələr və cavablar da obyektiv və mötəbər olsun.

Törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin obrazının yaradılması, yaxud təxəyyüldə canlandırılması ilə bağlı əqli – məntiqi fəaliyyət, hər şeydən əvvəl, öyrənilən hadisəni, onun əlaqədar olduğu sistemdə digər oxşar hadisələrdən təcrid etmək istiqamətində həyata keçirilir. Oxşarlıqlar nə qədər qabarıq və nəzərə

çarpan olsalar da, onların fərqləndirilməsi, yaxud xüsusiləşdirilməsi həmişə diqqət mərkəzində olmalıdır. Bu, əməlin düzgün tövsifinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən amillərdən biridir.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinin törətdiyi vaxt əmlak üzərində dövlət, xüsusi, bələdiyyə və s. mülkiyyət formaları ola bilər. Talan edilən əmlakın hansı mülkiyyət formasına mənsub olması əməlin cinayət-hüquqi tövsifində heç bir hüquqi məna və əhəmiyyət daşımır. Söhbət insanın sosial-iqtisadi və maddi həyat, yaşayış mənbəyi olan mülkiyyətinin talan edilməsi haqqında gedir. Həmin əmlak dövlət və ya bələdiyyə mülkiyyəti də ola bilər.

Haqqında danışılan cinayətin düzgün və məntiqə uyğun tövsifi üçün cinayətin predmetinin müəyyənləşdirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Məsələn, narkotik vasitələrin, odlu silahın, döyüş sursatının, reaktiv maddələrin oğurlanması və satılması, mənimsənilməsi və s. predmetlər təhlilini verdiyimiz ictimai təhlükəli əmələ görə cinayət məsuliyyəti yarada bilər. Çünki sadalanan vasitələr, maddə və predmetlər mənimsəmə və ya israfetmə cinayətinin tərkibini yaratmır.

Azərbaycan Respublikasının sərbəst bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişafı təhlil edilən cinayətin predmet dairəsini xeyli genişləndirmişdir. Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri təkcə faktiki əmlak əleyhinə deyil, həm də mülkiyyət hüquqlarına qarşı yönələn cinayətkar qəsdlərdən ibarətdir. Təkcə daşınan əmlak deyil, daşınmaz əmlak da bu cinayətlərin predmetləri qismində çıxış edə bilər.

Çəkiyə, miqdara, həcmə və s. ölçüyə gəlməyən dəyərlər, məsələn, intellektual mülkiyyət, müəyyən informasiya, istilik və elektrik enerjisi və s. mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməllərinin predmeti ola bilər.

Mənimsəmə və ya talama yolu ilə talama cinayətinin subyekti qismində maddi-məsul şəxslər çıxış edirlər. Hə-

min subyektlər əmlakın inanılıb tapşırıldığı, əmlak üzərində əməli idarəetmə funksiyasını həyata keçirən fiziki şəxslərdir. Ona görə də, artıq qeyd edildiyi kimi, onlar xüsusi subyektlər sayılırlar.

Şərh edilən əməllərin törədilməsində xüsusi subyektlə birlikdə icraçı olan xüsusi şəxsin heç də icraçılığa görə cinayət məsuliyyəti meydana gəlmir. Başqa sözlə, mənim-səmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətinin subyektinə ancaq əmlakın etibar edildiyi maddi-məsul şəxslər, vəzifəli şəxslər ola bilər. Həmin cinayətin xüsusi subyektlə birgə icraçılıq qaydasında törədən xüsusi şəxsin – cinayətin təşkilatçısı, təhrikçisi, yaxud da köməkçisi qismində cinayət məsuliyyəti yarana bilər. Tövsiyə ilə bağlı belə prinsipial mövqe AR CM-nin 33.4-cü maddəsində müəyyən edilmiş qəti göstərişdən irəli gəlir.

Maddi-məsul şəxslərdən fərqli olaraq, əmlak vəzifəli şəxsin qanuni ixtiyarında olmur. Vəzifəli şəxslərin tabeliyində olan şəxslərə qulluq mövqeyindən istifadə etməklə əmlakın əməli idarəetmə ilə əlaqədar qanunsuz sərəncam və ya göstərişlər verməklə, yaxud saxta sənədlər tərtib etməklə (etdirməklə) əmlakı mənimləyir və ya israf edir.

Mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri ilə əlaqədar vəzifəli şəxsin qulluq mövqeyindən istifadə etməsi heç də eyni vaxtda “vəzifə səlahiyyətindən sui-istifadə” (AR CM-nin 308-ci maddəsi) cinayətinin törədilməsini nəzərdə tutmur. Məhkəmə təcrübəsində vəzifəli şəxsin qulluq mövqeyindən istifadə etməklə əmlakı mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməli ilə bağlı cinayətlərin cəminə görə vəzifə səlahiyyətindən sui-istifadə, həm də mənimləmə və ya israfetmə yolu ilə talamaya görə cinayət məsuliyyətinin həll edilməsi kimi yanlış praktikaya rast gəlinir. Qeyd edilən halda iki deyil, bir cinayət törədilir. Buna görə

də eyni vaxtda əməlin həm də AR CM-nin 308-ci maddəsi ilə tövsif edilməsilə razılaşımaq olmaz.

Qulluq mövqeyindən istifadə edən şəxs vəzifə saxtəkarlığından istifadə edirsə və bu yolla mənimsəmə və ya israfetməklə talama cinayətini törədirsə, belə hallarda faktiki olaraq iki cinayət törədildiyi üçün məsuliyyət cinayətlərin cəminə görə – həm vəzifə saxtəkarlığına (AR CM-nin 313-cü maddəsi), həm də qulluq mövqeyindən istifadə etməklə mənimsəmə və ya israfetməyə görə (AR CM-nin 179.2.3-cü maddəsi) meydana çıxır.

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməli o halda qabaqcadan əlbir olan bir qrup tərəfindən törədilmiş talama kimi tövsif edilir ki, cinayətkar qəsd birgə törədilmiş olsun. Lakin əməlin birgə icraçılıqla törədilməsi dəstənin digər üzvlərinin təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmələrini istisna etmir.

Qabaqcadan əlbir olan dəstənin birgə icraçılıqla talama törətməsi dedikdə, cinayətin obyektiv cəhətinin törədilməsində ən azı iki nəfər xüsusi subyektin məcburi iştirakı ilə törədilən talama nəzərdə tutulur. Əgər cinayətin obyektiv cəhətinin icrasında bir nəfər xüsusi subyekt, ikinci icraçı ilə xüsusi şəxs olmuşdursa, belə vəziyyətdə cinayət məsuliyyəti “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” tərəfindən törədilmə əməlinə görə meydana gələ bilməz.

Qeyd edilən halda icraçı olan xüsusi subyektin əməli AR CM-nin 179.1-ci maddəsi ilə, digər iştirakçıların əməli isə AR CM-nin 33-cü və 179.1-ci maddələri ilə tövsif edilir.

Cinayətin “təkrar törədilməsi” əlamətinə istər Azərbaycan Respublikasının, istərsə də Rusiya Federasiyasının məhkəmə təcrübəsində daşdığı mənadan daha geniş məzmununda rast gəlinir, residivlik halı da buraya şamil olunur. Göstərilən əlamətin məhkəmə şərhə və doktrinal yozumu keçən əsrin 70-90-cı illərinin praktikasına və elmi təsəvvürlərinə söykənir.

Biz “cinayətin törədilməsi”nin köhnəlmiş anlayışından imtina olunmasını zəruri hesab edirik. Çünki qüvvədə olan AR CM-də “cinayətin təkrar törədilməsi” anlayışı residivliyi nəzərdə tutmur. AR CM-nin 16-cı və 18-ci maddələrinin, habelə 177-ci maddəsinə edilən qeydin 2-ci və 3-cü hissələrinin mətnlərinin müqayisə edilməsi belə yəqinliyi yaradır. Buna görə də Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 14 may 1999-cu il tarixli qərarının 26-cı bəndindən “həmin cinayətlərə görə şəxsin məhkum edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq...” söz birləşməsi çıxarılmışdır.

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyinə uyğun olaraq şəxsin yenidən törətdiyi cinayət ağırlıq dərəcəsinə asılı olmayaraq, onun əvvəlki cinayətə görə yaranmış məhkumluq müddətinin axımını kəsmir, nə də dayandırmır. Bu səbəbdən də məhkumluğu olan şəxsə yenidən törətdiyi cinayətə görə xüsusi olaraq azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilirsə, bu cəzanın çəkiləcək hissəsi məhkumluq müddətindən artıq olarsa, belə cəzanın icrası dövründə məhkumluq ödənilmiş olur.

Beləliklə, qeyd edilən vəziyyətdə, ilk növbədə, törədilmiş cinayətin hüquqi nəticələri aradan qalxır. Belə olan hallarda qanunda “...əvvəllər talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə görə iki dəfə və ya daha çox məhkum olunmuş şəxs tərəfindən...” mənim səmə və ya israf etmə əməlinin törədilməsi halının məsuliyyəti ağırlaşdırılan tərkib əlaməti kimi müəyyən edilməsi lüzumsuzdur. Çünki sonuncu cinayətə görə məhkumun cəza çəkildiyi dövrdə əvvəlki cinayətə görə məhkumluq müddəti ödənilməyindən, AR CM-nin 179.3-cü maddəsində xüsusi residivlə əlaqədar qurulan tərkibin işlənməsi mümkün olmur.

NƏTİCƏ

Mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə məsələlərinin təhlili əsasında şərh olunan fikirlərimizi aşağıdakı mülahizələrlə yekunlaşdırma bilərik.

Keçmiş sovet dövlətinin bütün varlığı dövründə mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama mülkiyyətə qəsd edən oğurluq cinayətlərinin geniş yayılmış təhlükəli formalarından biri olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Dövlət əmlakının və ictimai əmlakın oğurluğuna görə cinayət məsuliyyəti haqqında” 4 iyun 1947-ci il tarixli fərmanının 1-ci bəndində oğurluğun formaları içərisində dövlət əmlakını mənimsəmə və ya israfetməklə törədilən oğurluğun adı xüsusi olaraq qeyd edilmiş, bu növ əməllərlə mübarizə ön plana çəkilmişdir.

Azərbaycan SSR-nin ilk cinayət məəcəllələrinin (1922 və 1927-ci illər cinayət məəcəllələrinin) Xüsusi hissəsinin sisteminin “obyekt” prinsipi üzrə bölgüsündə ardıcılığa riayət olunmamış, vəzifəli şəxs tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israfetməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normalar mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərin nəzərdə tutulduğu fəslə deyil, vəzifə cinayətlərinin yerləşdirildiyi fəslə daxil edilmişdir.

Vəzifəli şəxs tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normanın vəzifə cinayətlərini nəzərdə tutan fəslə daxil edilməsi cinayətlərin obyekt meyarına görə təsnifatı ilə uzlaşmır və belə vəziyyət cinayətlərin təsnifatına dair elmi-nəzəri təsəvvürün zəif olduğunu əks etdirirdi.

Vəzifəli şəxslərin mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə daha sərt məsuliyyətinin müəyyən edilməsi xeyli dərəcədə siyasi mülahizələrlə bağlı olmuşdur. Vəzifə sahiblərinin qeyd edilən əməllərinə həm də sosializmə, proletar inqilabına qarşı yad olan mövqe kimi qiymət verilmişdir.

Azərbaycan SSR-nin 1960-cı il Cinayət Məcəlləsində dövlət əmlakının və ya ictimai əmlakın talan edilməsinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normalar müxtəlif fəsilərdə nəzərdə tutulurdu. Dövlət əmlakının və ictimai əmlakın talanmasına görə cinayət məsuliyyəti daha da sərtləşdirilirdi. Bu da sosializm quruluşunun iqtisadi əsaslarının möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatın planlı xarakterinin inkişaf etdirilməsi, dövlət mülkiyyətində və ictimai mülkiyyətdə olan əmlakın daha etibarlı qorunması, habelə mülkiyyət əleyhinə olan ictimai təhlükəli əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizənin səmərəliliyinin təmin edilməsi zərurətindən irəli gəlirdi.

Keçmiş SSRİ-də ötən əsrin 60-cı illərində xalqın mənəvi-siyasi birliyinin –“sovet xalqı” məfhumunun təşəkkül tapdığı bəyan edilirdi. Artıq təkcə bədii nəşrlərdə deyil, elmi ədəbiyyatda dünyada insanların yeni birliyinin – “sovet xalqı”nın formalaşdığı nümayiş etdirilirdi. Vəzifəli şəxslərin sovet dövlətinə olan “sədaqəti”nə şübhə ilə yanaşma mövqeyi artıq aradan qalxmış, sovet hakimiyyətinin düşmənlərinin nəslə və kökü birdəfəlik kəsilmişdi. Əmlakın vəzifəli şəxslər tərəfindən mənimsənilməsi ilə maddi-məsul şəxslərin mənimsəməsi və ya israf etməsi arasında artıq fərq qoyulmurdu. Yəni maddi-məsul şəxslərin və vəzifəli şəxslərin əmlakı talan etmələrinə görə məsuliyyət bir normada (Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsi) nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan SSR-nin 1960-cı il Cinayət Məcəlləsində əmlakı talamaya görə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası məsələsini həll edərəkən, ilk növbədə, cinayət qanunvericiliyinin əmlakı talama üsullarına görə məsuliyyətin fərdiləşdirilməsinə dair mövqə saxlanılırdı. Belə varislik zəminində 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulan tərkibdə mənimsəmə və ya israfetmənin sadə, ağır və xüsusilə ağır növlərini fərqləndirməklə və fərqli qaydada məsuliyyət müəy-

yən etməklə qanunverici orqan ilk məcəllələrlə müqayisədə məsuliyyətin nisbətən ədalətli diferensiasiyasına nail olmuşdu.

Oğurluğun formaları içərisində mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama təkrarolma tezliyində, dövlətə və cəmiyyətə vurduğu ziyanın miqyasına görə ən təhlükəli forma sayılır. Lakin buna baxmayaraq, mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama əməlinə görə illər uzunluğunda tətbiq edilən cəzanın sərtlik əmsalından yumşaq olmuşdur.

Sonrakı illərdə SSRİ-nin süquta uğraması, Azərbaycanda sosial-iqtisadi və siyasi sistemin dəyişməsi bütövlükdə cinayətkarlığın, o cümlədən mənimsəmə və ya israfetmə yolu ilə talama cinayətlərinin dinamikasında ciddi dəyişikliklər yaratmışdır.

Mənimsəmə və ya israfetmə əməlinin “təkrar törədilməsi” anlayışı ancaq Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin 16.1-ci maddəsində “cinayətlərin təkrar törədilməsi”nə verilən tərifə söykənməlidir. Təkrar cinayətlərə qanunda verilən anlayış məqsədəuyğun olduğu üçün məqbul sayılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinə edilmiş qeydin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulan “cinayətin təkrar törədilməsi”nin xüsusi anlayışı AR CM-nin 179.2-ci maddəsində müəyyən edilən “təkrar törətmə” anlayışının məzmununu süni surətdə genişləndirir.

Qeyd edilən anlayışın məzmunundan aydın olur ki, eyni olmayan, lakin xarakterinə görə bir-birinə yaxın olan iki və ya daha çox cinayətlərin məcmusunu deyil, həm də cinayətlərin təkrarlığı əlamətini yaradır.

Qanunda təkrar cinayətlərin xüsusi anlayışının müəyyən edilməsi AR CM-nin 16.2-ci maddəsi, 177-ci maddəsinə edilən qeydin 2-ci hissəsi cinayətlərin çoxluğunun təkrar və məcmu cinayətlər arasındakı fərqi aradan qaldırır, cinayətlərin çoxluğunun növlərinə dair elmi-nəzəri baxışları rədd edir.

AR CM-nin Xüsusi hissəsində məsuliyyəti ağırlaşdıran hallı olan tərkiblərin qurulmasında cinayətkarın şəxsiyyətinin sosial təhlükəliliyi ilə bağlı olan əlamətdən (residivlik əlaməti) istifadə edilməsinə, bir qayda olaraq yol verilmir. Belə əlamətlərin cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlaməti qismində müəyyənləşdirilməsi məhkumların qanun qarşısında bərabərliyi prinsipini pozur, cinayət məsuliyyətinin ədalətli diferensiasiyasına imkan vermir.

Bu səbəbdən də tədqiq edilmiş əmələ görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən AR CM-nin 179.3-cü maddəsinə təhlükəli residivin məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi daxil edilməsini məqbul saymırıq.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 179.2-ci maddəsində tərkiblərin və sanksiyaların qurulmasında ziddiyyətə yol verilmişdir. Belə ki, Cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasında yaranmış belə kolliziyanın aradan qaldırılması üçün AR CM-nin 179.2.4-cü maddəsində “xeyli miqdarda ziyan vurmaqla” törədilən əlamətin çıxarılmasını məqsədə müvafiq sayırıq.

Cinayətlərin düzgün tövsif edilməsinə cinayət hüququ nəzəriyyəsinə tövsifin işlənilib hazırlanmış alqoritminə qaydalara riayət olunması ilə nail olunur. Unutmaq olmaz ki, tövsif mühüm dövlət vəzifələrindən biridir və o, hüquqi məsələ olmaqla bərabər həm də siyasi problemdir. Deməli, tövsifin düzgün gerçəkləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malik olan siyasi-hüquqi məsələdir. Tövsif ictimai təhlükəli əmələ verilən cinayət-hüquqi qiymət olmaqla yanaşı, həm də dövlətin adından həyata keçirilir. Digər tərəfdən, tövsif prosesində insanın, vətəndaşın konstitusiyaya hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi diqqətdən kənar qalmamalıdır.

Müasir mərhələdə dövlətin timsalında hüquq-mühafizə orqanlarının qarşısında duran mühüm vəzifə cinayətkarlıqla mübarizənin yüksək və keyfiyyətli səviyyədə aparılmasından ibarətdir. Cinayətkarlıqla mübarizə dövlətin hüquq siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi, ilk növbədə, cəmiyyətin normal həyat şəraitində yaşamasına

nail olunması məqsədilə aparılır. Buna görə də profilaktiki tədbirlər elə kompleksləşdirilməlidir ki, təqsiri olanlar məsuliyyətdən və haqlı cəzadan kənar qalmasın, təqsiri olmayanlar isə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub cəzalandırılmasınlar. Haqlı cəzadan “yaxa qurtara bilməmək” artıq hüquqi aksioma çevrilmişdir. Məlumdur ki, hər bir cinayət, mütləq mənada, cəza doğurur. Cəza isə ədalətli və əsaslandırılmış və qanuni olmalıdır.

İnsan cəmiyyətində cinayətləri yox etmək, cinayətkarlığı həyatın səhnəsindən birdəfəlik silmək mümkün deyil. Lakin məqsəd tamamilə başqadır: Cinayətlərin qarşısını vaxtında almaq, onları törədən səbəblərlə və belə əməlləri doğuran şəraitlə kəskin mübarizə aparmaq. Yalnız belə mübarizə cinayətkarlığın artım dinamikasının nisbətən də olsa, qarşısını alır.

Söhbətin mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə cinayət-hüquqi mübarizə aparılması haqqında getdiyi vaxt isə nəzərə almaq zəruridir ki, bütün maddi nemətlər insanların firavanlığı və rahat yaşaması üçündür. Mülkiyyət isə bu baxımdan ən mötəbər həyat mənbəyidir. Bu zəruri həyat mənbəyini lazımi səviyyədə qorumaq, mühafizə etmək inkişaf etmiş hər bir demokratik dövlətin prioritet saydığı vəzifələr içərisində ən öndə duran vəzifələrindən biridir.

İnsanlara, dövlətə və yaxud bələdiyyələrə məxsus mülkiyyəti mühafizə etmək bütövlükdə ölkənin iqtisadi sistemini qorumaq və daha da möhkəmləndirmək deməkdir. Dövlətin iqtisadi qüdrətini artıran ən mühüm amillərdən biri mülkiyyət əleyhinə və iqtisadi fəaliyyət sahəsində törədilən ictimai təhlükəli əməllərlə barışmaz mübarizə aparmaqdan ibarətdir. Cinayətkarlıqla səmərəli mübarizə iqtisadi inkişaf sahəsində heç də maddi istehsalın artırılmasından geri qalmır. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə keyfiyyətli mübarizə iqtisadiyyatı istehsal cəhətdən artırırsa da, onun əksilməsinə də birmənalı olaraq imkan vermir, cəmiyyətdə iqtisadi tarazlığın və yüksək səviyyənin mühafizəsində əvəzsiz rol oynayır.

Habil Surxay oğlu Qurbanov

**MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAFETMƏ ƏMƏLLƏRİLƏ
MÜBARİZƏNİN CİNAYƏT-HÜQUQİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Bakı, “Təhsil”, 2020

Bədii və texniki redaktor *Abdulla Ələkbərov*

Üz qabığının tərtibatı *Təhmasib Mehdiyev*

Kompüter tərtibatı *Səadət Quluzadə*

Korrektor *Günel Abdullayeva*

Чапа имзаланма тарихи 08.05.2020. Физики чап вяряги 11,5.
Форматы 60x90¹/₁₆. Сифариш 81. Тираж 100.

“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMТ-nin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Бакы, АЗ 1052, Ф.Хойски кцч., 149